

KAPITEL 8

OM (TIL SIDST) AT SIGE JA TIL AMERIKANSKE BILLEDER

Jeg elskede livet på landevejen og havde lyst til aldrig nogensinde at vende hjem igen. I september 1974 blev det pludselig muligt. En dag, da jeg efter fem timers blaffertur fra min tidligere kæreste Marlys bryllup i Boston og i lidt vemodig tilstand gik ind på Broome Street Bar i Soho, sad der en blændende smuk sort kvinde. Hun var ombejlet af hvide fyre, og snart begyndte hun at flirte med mig. Samme aften flyttede jeg ind hos Annie Rush' i hendes bofællesskab på Vestry Street. "Lad os bare få det seksuelle overstået, så jeg kan se, om du er værd at samle på," lød invitationen. Denne hurtige reaktion havde jeg aldrig oplevet fra en sort kvinde, ligesom hendes kultiverede britiske accent forvirrede mig. Den kom af, at hun netop var vendt "hjem" til USA efter 10-års sejlads med en velhavende englænder, Peter Crowther. Både hendes mor og stedfar var netop blevet myrdet i Chicago, og efter en smertefuld barndom i racismens Mississippi, hadede Annie USA og følte sig tiltrukket af min europæiskhed og mit arbejde med at skildre racismen.

Efter en uge sammen var vi dog enige om at "vi ikke var værd at samle på", og jeg var på vej ud ad landevejen igen. Men da jeg så fik brev fra Immigrationsmyndighederne om, at jeg skulle være ude af USA 21. september, gik jeg direkte op til Annie – på hendes arbejde hos tobaksfirmaet Philip Morris – og foreslog, at vi blev gift. Skønt vi samme dag havde "slået op med hinanden", sagde hun ja, og vi lavede en hurtig aftale om, at hvis hun hjalp mig med at få det grønne kort – og dermed blive amerikaner – så jeg kunne færdiggøre mit racismeprojekt, ville jeg gøre

Vores skøre bryllup i City Hall fotograferet af vores vidne, Kristen Godfrey, i hendes frokostpause som barnepige på det sydafrikanske konsulat. Det var slemt nok dengang med "interraciale" bryllupper, men at blive gift med apartheidregimets hvide baby i armene gjorde ikke kardinalsyndens mindre. For ikke at tale om at tilbringe hvedebrødsdagene i konsulatet under konsulens hjemrejse til Sydafrika.

hende til dansker og redde hende ud af dette land, som hun hadede så meget. Men da vi havde brug for et vidne, og Kristen havde travlt, måtte vi vente til to dage efter. Og det var i sandhed et forceret "shotgun wedding" – eller tvangsbryllup – og jeg har lige siden rådet folk fra at blive gift fredag den. 13.

Vi blev gift på det store City Hall i skyggen af det nyopførte World Trade Center i Annies frokostpause. Vi stod i en lang kø, som det eneste blandede par, sammen med to sorte, to brune, to gule etc. Da det endelig blev vores tur, forkastede giftefogeden os på grund af Annies jeans, hvorfor jeg i fuld fart måtte hjem efter en kjole til hende. Dernæst blev vi afvist, fordi vi ingen ringe havde, og så måtte jeg i fuldt firspring løbe to kilometer til en rørsmed på Canal Street, som savede et par messingrør over til to alt for store ringe. Til sidst fik vi nej, fordi jeg ikke havde jakkesæt på, hvorefter jeg i køen fandt en franskmand, der også skulle giftes proforma, og lånte hans alt for lille jakke. Endelig gav giftefogeden hovedrystende op og smedede os i hymens lænker.

Men i subwayen på vej tilbage til sit arbejde tabte Annie alle bryllupspapirerne, dåbsattesterne etc. mellem to togvogne, så metromedarbejdere måtte bruge hele natten på med lygter at søge i den mørke undergrund de fem kilometer fra 42nd St. til City Hall, mens franskmanden inviterede os til at slå vores bryllupsfest sammen med hans. Hvedebrødsdagene fejrede vi på det sydafrikanske konsulat, hvor Kristen arbejdede, mens konsulen var på ferie i Sydafrika. Så Annie blev i sandhed gift med en vagabond, der ikke havde brugt en øre på at blive amerikaner.

Nu skulle vi bo sammen under myndighedernes observation, indtil jeg fik mit grønne kort, og vi besluttede at tage til San Francisco for at jeg kunne arbejde med de hjemløse og prostituerede i Glidekirken. Efter otte dages kørsel blev Annie straks ved ankomsten røvet for alle sine opsparede penge. Kun syv dollar kunne vi få i socialhjælp, hvorfor vi havnede i det fattigste område af den voldelige Tenderloin-ghetto. Efter sit luksusliv i England havnede Annie nu i en bygning med lutter narromaner, prostituerede, alfonser, pyromaner og kriminelle og gik fuldstændig i opløsning. Jeg begyndte at arbejde med at bespise de hjemløse

Nogle gange tog jeg Annie med i de poolrooms, hvor jeg hang ud med de kriminelle.

På vej hjem efter en glad aften i San Francisco.

i Glidekirken for selv at få gratis mad – samt hjælpe til i kirkens arbejde med de prostituerede. Annie begyndte at forfalde mere og mere til druk om natten, hvorfor jeg ikke kunne holde hende ud og tilbragte al min tid på gaden sammen med de kriminelle, som jeg fik et så tillidsbaseret forhold til, at jeg der tog mange af mine bedste billeder. Under arbejdet med de prostituerede blev jeg så gode venner med stifteren af deres fagforening, COYTE (prærieulv = Call Off Your Tired Old Ethics), Margo St. James, at jeg i nogle dage flygtede ud til hendes varmende ulvearme i hendes luksuslejlighed i Marin County. Imens jeg var væk, blev Annie kidnappet af en prostitutionsring, som havde gennempryglet hende og udsat hende for russisk roulette for at ”knække og dressere” hende, som deres andre sexarbejdere, indtil det om natten lykkedes hende at flygte nøgen ud i gaderne.

Men volden blev blot værre og værre, og det var i den tid, jeg for første gang begyndte at mærke min egen racisme gennem de endeløse diskussioner med Annie, hvor jeg forsøgte at forsvare de sorte med argumenter om den hvide undertrykkelse, jeg så tydeligt så, de var udsat for, mens Annie intet håb havde for de sorte og kom hjem med rystende historier hver dag om deres ineffektivitet og dovenskab på sin arbejdsplads. Annie følte, at jeg skulle bruge ventetiden til at skrive om mine oplevelser som vagabond, men i min egen stigende følelse af håbløshed og vaklende tro på de sorte – og den destruktive følelse af ghettoisering mellem skrig og skral inde og ude dag og nat, endte jeg måske nok med at skrive et boglangt manuskript, men det blev det mest selvflæbende værdiløse produkt, jeg nogensinde har begået. For at redde vores ægteskab kontaktede jeg tit hendes tvillingesøster, Jeanette, om gode råd, men hun sagde, at hun heller ikke forstod Annie, da de havde været adskilt fra deres tidligste barndom.

Gennem de lange grådfyldte nætter gik det langsomt op for mig, hvor meget smerte Annie havde været udsat for i barndommen, da deres mor som 16-årig blev gravid med en lokal professor. Dette blev betragtet som en sådan synd hos deres pietistiske bedstefar, at moren og Jeannette i mange år blev sendt hjemmefra, mens Annie blev tilbage i præstehjemmet, hvor blandt andet pastor Jake Rush ofte havde hængt hende i

På den 6.000 km blaffetur med Annie står hun med mit blaffeskilt, mens vi får en bøde, hvor man ikke må blaffe. Nedenunder er hun brudt sammen ved en jernbaneoverskæring nede ved San Diego – og jeg er kynisk nok til at fotografere det – skønt jeg husker det mere, som at jeg var stolt over, at hun havde klaret det så langt. Jeg havde tidligere ofte blaffet med sorte kvinder, som ikke kunne klare sexismen fra de hvide mænd og hurtigt faldt fra.

læderstrimler i brændeskuret og pisket hende. For at lindre hendes smerte i det nye ghettohelvede tog jeg hende nogle gange på blaffeture. En gang tog vi op til min gamle skolekammerat og nabo fra landsbyen Fåborg, Eddie Abrahamsen, der var udvandret til Vancouver. I øvrigt samtidig med datteren fra nabohuset imellem os, som gennem vagabondårene sendte mig sine kassettebånd med Giro 413 (som min far sov middags-søvn til om søndagen), og som jeg brugte til at holde mig i kontakt med det, jeg forbandt mest med danskhed. Altid når jeg var længst nede på landevejen kom humøret op ved at lytte til Poul Reichhardts vagabond-vise ”Er du dus med himlens fugle”. På en af turene i Californien blev vi med mit blaffeskilt samlet op af en søn fra Terpagergård i Årre, hvor jeg havde leget med ham som barn, men som også nu var udvandret fra det fattige Vestjylland. I selskab med disse driftige vestjyske udvandrere følte jeg mig som den rene taber. Mens jeg ude af stand til at brødføde min kone blandt andet fablede om at starte egen virksomhed ved at fremstille eller importere dansk kærnemælkskoldskål, som jeg var sikker på efter min mors opskrift ville ”sælge” til amerikanerne, havde den yngre Eddie allerede i 1975 fået egen virksomhed og flyvemaskine.

Men så let skulle det ikke gå for mig som vestjysk udvandrer i USA. På den 6.000 kilometer lange blaffetur tilbage fra Eddie i Vancouver gennem Idaho, Utah og Arizona blandt andet med smuglere af mexicanere, brød Annie fuldstændig sammen i San Diego og lå hysterisk og græd på jernbanesporene efter endnu et overfald fra en hvid chauffør og de endeløse ”advarsler” fra racistiske betjente. Da jeg efter otte måneders uvished endelig blev godkendt af immigrationsmyndighederne til det grønne kort, flygtede jeg straks ud i friheden på landevejen. Efter at have fået Annie indlogeret i tryggere kår hos en hvid familie var mit mål at opsøge hendes barndomsby i Mississippi i et forsøg på at forstå, hvad der havde forårsaget hendes dybe smerte, som jeg ikke havde magtet at integrere mig med.

Hendes barndomsby, den berygtede Philadelphia i Mississippi kendt fra filmen *Mississippi Burning*, turde hun ikke selv at vende tilbage til. Hun og de sorte var hyppigt i slagsmål med de to fattige, hvide drenge i hendes nabolag, der siden som Ku Klux Klan-medlemmer deltog i

Annie, da jeg havde fået mit grønne kort, og vi fik hende ind at bo hos en hvid familie efter mareridtet i ghettoen. Her opbevarede hun alle mine billeder trygt, som jeg under en natlig brandalarm i ghettolejligheden havde sat og glemt i kufferten på gaden i et kvarter, hvor alt normalt blev stjålet. Da jeg kom ned, så jeg, at den uforklarligt stod der endnu. Uden dette mirakel var denne bog ikke blevet skrevet.

Annies bedsteforældre, pastor Rush og hans kone.

Her er jeg med Annies resterende kødelige familie i 2003. Det er Annies fætter, Eddie Harris Rush, som ses her i shacken kort før sin død.

mordet på tre borgerretsforkæmpere. Både de og byens hadede sherif Rainey, der havde opildnet klanen til at begå drabene og stadig levede i byen, var blevet frikendt af en udelukkende hvid jury. Skønt der nu var gået 11 år, var byen stadigvæk betændt af racehad, og skæbnen ville, at jeg skulle blaffe fra Meridian op gennem skovene ad den highway 19, hvor mordene havde fundet sted. Så med følelsen af at være en "raceforræder", der havde forrådt mig mod byen ved at gifte mig med en af dens sorte døtre, sad hjertet helt oppe i livet på mig. Da jeg bankede på hos Annies intetanende bedsteforældre, havde jeg tændt båndoptageren for siden at kunne afspille mødet for hende. "Hello, I am your son-in-law," sagde jeg. Den forbavsede pastor Rush svarede øjeblikkeligt, "No, you ain't", ude af stand til at fatte, at han havde fået en hvid svigersøn. Men skønt de intet havde hørt om Annies ægteskab, blev jeg straks inviteret ind og fik Annies barndomsværrelse, og selvom det var svært at føre en længere samtale med det pietistiske præstepar – mest husker jeg urets tikken på væggen og vores mange fælles bønner (pastor Rush foldede hænder blev 34 år efter naglet op som "kunst" på Louisianas vægge)

– endte jeg med at bo der i længere tid i glæden over den frihed, familien havde skænket mig som ny amerikaner.

Som præstens svigersøn åbnedes alle de sorteste døre fra den afgrundsdybe smerte nu op for mig i denne plagede by, hvor jeg kom til at kende næsten alle i ghettoen. De tog mig til sig som deres egen, og jeg har fulgt dem alle livet igennem – især fra Annies egen barndomsgade, Jericho Street, opkaldt efter vejen hvor lignelsen om den barmhjertige samaritaner fandt sted. Her fortalte beboerne, at Ku Klux Klan tidligere havde terroriseret dem ved at vandre ned gennem gaden med brændende kors. Dengang bestod sandvejen kun af lange forfaldne "shotgun shacks" (den slags hvor man kan skyde gennem alle rummene med en kugle). Gennem beboernes fortrolige indforståelse gav de mig en livsgave ved her at lade mig fotografere mange af mine bedste billeder, uden hvilke *Amerikanske billeder* aldrig var blevet kendt.

Helen Wilsons barn Sheery uden for deres shack på Jericho St. lige ved siden af min svigerfamilie.

Helen Wilson med Maple Jean Wilson, og Sheery A. Wilson som mine nærmeste naboer i 1975.

Helen og hendes mand, Lonso, delte husholdningen i 1975.

Helen og hendes mand, Lonso, under mit besøg nu under bedre forhold i 1986. Men en af pigerne blev siden kvalt af sin mand, og Sheery røg i fængsel for checkbedrageri.

Maple Jean, Emory, Helen og Sheery, da de får min bog i 1978. Et barn, fik jeg at vide, var dødt af underernæring.

Under mit sidste besøg hos Helen og Lonso i deres fattige skurvogn i 2003 lavede jeg videointerview med dem om deres livslange kærlighed. Lonso (født julenat 1944) døde i 2004. Helen (født 1. maj 1946) døde i 2008. De havde været uadskillelige lige fra barnsben.

Ubeslutsomhed

Som en, der aldrig rigtig magtede at tage egne beslutninger, kan jeg se på mine breve fra min nyvundne frihed som vagabond i tiden efter Annie og inden hjemrejsen, som jeg havde lovet hende, hvor meget jeg vaklede i forskellige retninger, nøjagtig som da jeg rejste til USA seks år tidligere. Nu hvor ikke mindst min far lagde pres på mig for at vende hjem, kan jeg se, at jeg var lige så forvirret over selv at træffe et valg. Jeg følte blandt andet, at jeg havde fået et enormt kendskab til det sorte Amerika, men syntes ikke, at jeg forstod det godt nok, før jeg havde fået mulighed for at rejse til Haiti, Jamaica, Trinidad, Cuba og måske tilmed Brasilien for at undersøge, hvordan slaveriet havde formet de sorte der helt anderledes. Hvordan skulle jeg ellers kunne nå til en erkendelse af det sande menneske bag de særegne sorte nordamerikanere?

Jeg fornemmede også, at jeg var i gang med et projekt, som ingen havde lavet før. En fuldstændig kortlægning af de sortes boligforhold, særligt de shacks, man så i Syden, der mange steder stod som under slaveriet. Men mange sorte var efter borgerretskampen som sagt begyndt at flytte ind i kedelige, ensartede plastiktrailere, og det ville kun være et spørgsmål om tid, inden de fotogene skure forsvandt – og med dem en epoke af amerikansk historie. Enkelte andre fotografer havde kun sparsomt beskrevet dem – blandt andre min danske forgænger Peter Sekaer 50 år før mig – men det var *historiske* billeder, der for længst havde fået sin plads i nationalarkivet Library of Congress. Mine billeder var derimod i farver og chokerede de uvidende amerikanere, netop fordi de ikke kunne fralægge sig ansvaret for denne farverige fattigdom ved at placere den i fortiden. Desuden romantiserede jeg ikke de sorte, som tendensen var blandt amerikanske fotografer, men prøvede ærligt at beskrive selvhadet, volden og selvdestruktionen, jeg så som følge af ghettoiseringen.

Jeg havde fået oparbejdet en virkelig god evne til dels at finde områderne med mange shacks, dels at komme ind hos de ofte skræmte beboere og få deres fortrolighed. Men det var først i de sidste to år af min rejse, at jeg for alvor var begyndt at fotografere dem. Jeg havde haft masser af undskyldninger om, at jeg ikke havde penge nok til at lave et seriøst fotografisk projekt, hvorfor jeg havde brugt endeløs tid på at

Nøjagtig samme brændeovn hos en af Lep Whitleys kvinder med hans barn, som danskeren Peter Sekaer fotograferede 40 år før under titlen "Neger moder. Macon, Georgia".

Peter Sekaers foto af brændeovnen.

... og samme ovn, som Leps mor, Mosel, lavede mad på og varmede deres shack op med. Lige indtil Lefus i fuldskab fik hytten brændt ned.

sidde hos diverse kærester undervejs og skrive håbløst flæbende ansøgninger til fonde om lidt støtte til at købe film og bedre kameraudstyr. Da jeg havde fået afslag på alle de ansøgninger, indså jeg det sidste år, at jeg godt kunne fortsætte fotograferingen, hvis jeg nøjedes med kun at tage et par billeder hvert sted og økonomiserede med filmforbruget. Jeg havde efterhånden fundet ud af, hvor alle blodbankerne lå i sydstatene og kunne ved at blaffe til dem to gange om ugen få råd til cirka 140 billeder om ugen på mit halvformatkamera. Jeg var begyndt at føle det som mit kald – måske for at overvinde den evige kamp mod mit lave selv-værd – og det mærkede jeg nu, at jeg ville svigte, hvis jeg stak af i utide fra et halvfærdigt arbejde – som jeg drømte om en dag at give videre til det sorte Schomburg Center i Harlem, som intet materiale havde om nutidens sorte fattigdom.

Men samtidig kan jeg i brevene til min far se, at jeg på grund af hans pres for, at jeg skulle vende hjem, rodede mig ud i stadig flere undskyldende bortforklaringer om, at jeg var i gang med at lave et lysbilledshow, som jeg håbede kunne blive vist derude i Vestjyllands skoler. Den idé havde jeg pludselig fået året før, mens jeg boede hos en velhavende forretningsmand i Ocala, fordi jeg var blevet kæreste med hans datter, Toni Dinkins. I min dagbog fra marts 1974 kan jeg læse, at jeg for første gang støder på begrebet ”multimediedemonstration” på Santa Fe University, hvor Toni gik. Lysbilledshowet var sat op på to skærme samtidig og handlede om kulminearbejdere i West Virginia. Der var både tale og musik, og skønt det var meget primitivt, virkede det uhyre effektivt ved hurtigt at skifte billeder, så det næsten virkede filmisk. Jeg havde netop aftenen før lånt en millionærs Mercedes og under kørslen på fjerne sideveje fundet den fattigste sorte familie, jeg nogensinde havde oplevet – den lille pige med olielampen, Linda Jenkins, som fik kolossal betydning i *Amerikanske billeder*. Derfor var chokket over at bo i et velhaverhjem med sorte barnepiger til at passe de hvide børn særlig overvældende. Så da jeg næste morgen så diasshowet, fik jeg straks idéen til, at billedkontrasterne ville være en fantastisk måde at videregive de psykiske spring, jeg konstant foretog mellem rig og fattig. Derefter begyndte jeg at lave

I New Orleans slog jeg rekord med 16 besøg i USA's bedst betalende blodbank – hver gang i fire timer for i alt seks dollar og ti cent, altså ni kroner i timen.

interviews med folk på min lille båndoptager, som kunne gøre mit show ekstra levende.

Men i takt med min stigende amerikanisering og under indtryk af, hvor stærkt de hvide reagerede på de sociale kontraster, som jeg på samme måde satte op i de billedbøger, jeg viste dem, når jeg blaffede, begyndte jeg i lige så høj grad at føle, at det var her i USA, mit lysbilledshow skulle vises, hvis jeg skulle gøre mig håb om at medvirke lidt til at skabe sociale forandringer. Det vidste jeg, at det ikke ville gøre i Danmark, hvor folk blot ville bruge det til skadefro at pege fingre ad USA. Så også på det punkt følte jeg et stort svigt ved at flygte hjem fra mine sociale forpligtelser over for det land, som havde skænket mig sin kærlighed, og som jeg selv var kommet til at elske.

Men i sommeren 1975, året, der fotografisk blev mit mest produktive, skete der pludselig noget, som skræmte mig. Mens jeg havde boet hos Annie, var min ven, fængselslederen Popeye Jackson, blevet snigmyrdet, og jeg kunne i den forbindelse let være blevet skudt selv. Skønt jeg var ret hærdet på det tidspunkt, rystede det mig voldsomt, og sammen med

Linda-historien sat op på dobbelttopslag i mine fotobøger nøjagtigt som i det senere lysbilledshow på to skærme med stærke sociale kontraster. På primitiv vagabondvis havde foredraget *Amerikanske billeder* premiere i USA, længe før det fik det i Danmark.

mange andre samtidige hændelser blev jeg bange for, at højere kræfter nu begyndte at skabe de dramatiske episoder, som var nødvendige i et show for at fastholde publikum. Altså en tvangsfølelse af, at mine venner nu blev myrdet, blot for at jeg skulle kunne få succes med et show, som jeg nu kunne se for mig og formulere handlingen i. Ja, undskyld, men man bliver let overtroisk i ensomheden på landevejen, hvor man hele tiden prøver at se mønstre for at forstå, hvorfor tingene sker – eller i lange, fortvivlende perioder, hvorfor de *ikke* sker. Men det endelige chok kom, da jeg i sommerheden på Alabamas skovveje i fjernsynet hørte, at som en udløber af mordet på Popeye havde FBI plantet spionen Sara Jane Moore i hans forening af fængselsfanger. I hævn over drabet havde hun forsøgt at myrde selve ”systemets overhoved”, præsident Ford. På grund af mit samarbejde med Popeye var jeg i myndighedernes øjne en suspekt radikaliseret, og gennem den store efterforskning, der blev sat i gang, havde de fundet ud af, at jeg lå inde med billeder af Sara Jane Moore, hvorfor

jeg nu frygtede, at FBI ville beslaglægge alle mine billeder. Dem opbevarede Annie på sin nye bopæl, og da det kun var et spørgsmål om tid, før FBI fandt frem til hende, blaffede jeg dag og nat de 5.000 kilometer derud for at redde billederne.

Det føltes som en tvangshjemrejse i utide, så jeg fik lynhurtigt arrangeret en ”drive-away car” i San Francisco, stoppede Annie og mine kasser med 15.000 billeder i den og kørte de 5.000 kilometer tilbage over USA, hvor jeg midlertidigt gemte Annie og billederne hos min ven, playboymillionæren Tommy, i hans skovhus i Greenville, North Carolina, mens jeg blaffede op til New York for at sige farvel til min første kæreste, Marly Sockol, som jeg havde boet hos med Annie under brylluppet, og som havde opmagasineret resten af billederne. Deroppe fandt jeg et andet lift ned til Fort Lauderdale, som jeg på nedturen samlede Annie og billederne op i. I mellemtiden havde jeg fundet plads på et skib fra Florida til Holland, skønt det var billigere at flyve. Både fordi jeg i min sikkert uberettigede paranoia frygtede, at FBI muligvis kunne standse

Som Popeyes ven og personlige fotograf på det tidspunkt var jeg den eneste, som familien gav lov til at fotografere begravelsen. Skjorten, jeg har på, som Marly Sockol gav mig, går jeg stadig indimellem med i dag for at mindes Popeyes indflydelse på mit liv, som jeg var så tæt på at sætte over styr under attentatet på ham.

mig under det ekstra sikkerhedstjek i en lufthavn, men nok så meget fordi jeg ikke turde tjekke fem års arbejde ind i en kaotisk lufthavn. Jeg ville simpelthen sidde på billederne hele vejen hjem af frygt for at miste dem.

Skarpsindige læsere vil sikkert undre sig over, hvor jeg som pengeløs vagabond fik pengene til krydstogtskibet fra. Dem var jeg i stand til at betale, fordi jeg i de fem år som vagabond aldrig havde brugt så meget som en cent af de 1.000 canadiske dollar, jeg havde tjent på farmen i Canada. Dels fordi jeg ikke kunne komme ind og ud af landet, hver gang jeg skulle have fornyet visum hver tredje måned, uden at jeg bar beviser om, at jeg var i stand til at forsyne mig selv, i form af en bankbog, dels fordi jeg netop ønskede at have dem i reserve, hvis jeg en dag skulle få brug for hurtigt at flygte fra landet.

Med andre ord må jeg her på falderebet af mit liv tilstå, at jeg aldrig var en pengeløs vagabond, da jeg altid havde den sikkerhed, som karakteriserer en rigtig kapitalist. Men jeg er stolt over – som man kan se af

Marly, som hun optræder i *Amerikanske billeder*, og på hendes kontor, hvor hun som psykiater i 1998 diagnosticerede min ADHD og kunne se, at jeg havde arvet den fra min mor, som hun kendte. Som min sjælleveleder gennem vagabondårene og i vores enorme korrespondance har hun i høj grad været min frelsende engel. Hun kom og fejrede vores 25-års jubilæum i Danmark i 1996 – og kommer stadig næsten hvert år på besøg.

udskriften på bankbogen fra Riggs National Bank i Washington – at selvom jeg ofte gik sulten tre dage i træk i de fem år, blev jeg aldrig fri-stet til at bruge nogle af pengene, hverken til mad eller – langt vigtigere – film, takket være krummerne fra amerikanernes gavmilde borde. Selv i de otte måneders fastlåste ægteskab med Annie stod jeg hver dag trofast i St. Anthonys og andre kirkers timelange suppekøer sammen med de andre fattige.

Under de otte dages sejlads var jeg alligevel blevet lidt stolt af Annie, da hun havde slået alle om bord i skibets store skaktturnering – en kæmpe

sejr for os, da de fleste andre passagerer var rige hvide fra Sydafrikas apartheidsystem. Måske skyldtes Annies skaksejr til dels, at alle passagererne, bortset fra Annie, var søsyge på hele turen og bogstavelig talt hang i tovene, mens hun brød ud i jubelsang, jo højere bølgerne gik. Hun havde nemlig været den første sorte kvinde til at sejle over Atlanterhavet i en 34-fods sejlboat sammen med sin tidligere velhavende engelske kæreste. Da jeg nu alligevel havde besluttet mig for at sidde på billederne under hele hjemturen, fik sejladsen blivende betydning, fordi jeg hele vejen kunne sidde og dele billederne op i emner og skrive på paprammerne, hvor de var taget og af hvilke personer, mens erindringen stadig var frisk. Og lige siden har de været arkiveret under min søsyge katalogisering som ”kriminelle”, ”homoseksuelle”, ”sorte socialhjælpsmødre”, ”hvide millionærer” og så videre, hvilket 34 år efter inspirerede kuratoren Mette Marcus til at inddele min udstilling på Louisiana på samme måde.

Hjemkomst til Danmark

Det var en af de tristeste dage i mit liv, da jeg en silende regnvejrsdag lige før julen 1975, blev kørt over den danske grænse. Seks år efter at jeg var blevet smidt ud og sat på landevejen af min vrede far, havde jeg drømt om på egne stolte, tomlende fødder at komme hjem til det gråtriste Sønderjylland og min barndoms præstegård. Jeg følte, at jeg gennem tusinder af siders brevskriverier med min far i mellemtiden havde fået bygget et nogenlunde ligeværdigt forhold op, hvor han var begyndt at se mig som andet end en fiasko. Men nu vendte jeg ikke hjem som nogen rig onkel fra Amerika, men som den fortabte søn uden en øre på mig, og med en kone, som mine forældre på ingen måde forstod. Blot ved at rynke brynene med bemærkninger som ”er det nu også klogt?” fik min far mig straks til at falde tilbage i min gamle underdanige rolle – som jeg livet igennem fortsatte med at have i forhold til ham. Modsat mig var Annie både fysisk og psykisk mishandlet som barn, hvilket havde gjort hende sky og indadvendt. Hun tilbragte stort set al sin tid med at læse på vores værelse i præstegården, mens mine forældre ihærdigt

Syv år efter at min far vredt satte mig på landevejen, da jeg havde overmalet hans kirke, hvor billedet af ”Den fortabte søn” hænger, drog han nu på landevejen for at hente sin fortabte søn ved skibet i Holland.

forsøgte at skjule deres mishag og virke så tolerante, som man nu magter det over for dybe lidelsesmønstre. Min sensitive mor, som intet engelsk kunne udtale, ud over hendes ”cotton coat” (udtalt *sådden soat*), havde en stærk medfølelse over for Annie, ”da jeg jo kan se, at hun har dårlige nerver ligesom mig”. Og min mor undskyldte over for besøgende med, at ”Annie jo reddede Mads’ liv” (også mit kælenavn faldt jeg straks tilbage til i landsbyen), hvormed hun hentydede til, hvordan Annie grædende havde tryglet mig om ikke at køre med Popeye hjem, den nat han blev myrdet, hvilket ganske rigtigt reddede mit liv. Nu følte jeg mig til gengæld mere i livsfare end nogensinde tidligere, når Annie i druk og fortvivlelse jagtede mig rundt om natten i præstegården med brødknive.

Jeg havde allerede i et af mine breve skrevet: ”Jeg tør garantere for, at hvis man pludselig smed 20 sorte ned i min landsby i Danmark, ville hele landsbyen øjeblikkelig udvandre i protest eller finde en redningsplanke som racisten Wallace.” Jeg mente selvfølgelig sorte som dem, jeg havde mødt i underklassen, men alligevel sårede det siden folk i min landsby, da brevet senere blev gengivet i *Amerikanske billeder*, fordi man

Annie til aftenkaffe hos Morten og Stinne sammen med Jerry Kwakoo – en ghanesisk flygtning, som vi i mange år havde boende i Købmagergadekollektivet, indtil han og hans senere danske kone flyttede ind i mine bedsteforældres gamle aftægtshus i Marbjerg.

Bag Annie ses min fars håndtrukne projektor og Morten. Foran Stinne, Thomsen Sørensen og Marius' forældre, Niels og Frida Ibsen, hos hvem jeg så tit havde skrevet opgaver af i gymnasietiden.

Annie søgte sjælefred hos forpagteren Morten, som ikke kunne et ord engelsk. På bordet hendes blad, Ramparts, med forsidehistorien om Vietnam-bevægelsens nedbrænding af Bank of America i Santa Barbara, Californien.

Min 91-årige farmor fandt straks ved hjemkomsten gammelt sengetøj fra sit lange liv i tre præstegårde til Annies og mit ægteskab, men hun magtede ikke at finde et sted, hvor vi kunne bruge det.

på det tidspunkt betragtede sig selv som frisindede i Danmark og i dyb solidaritet med sorte fra USA. Men der var allerede nye tider på vej med det jordskredsvalg, redningsplanken Glistrup havde haft i 1973, og min mor fortalte stolt, hvordan Glistrup en dag havde kørt rundt på gårdspladsen i præstegården og vinket ind til hende, idet den tidligere præsts søn, Ernst Smidt, var kommet i Folketinget for Fremskridtspartiet og nu ville vise Glistrup sine rødder i den vestjyske muld. Nogle af de mest ivrige Glistrup-folk var vores forpagterpar, Morten og Stinne, der som bekendt havde været min barndoms frelsende engle. Men sjovt nok var den eneste i landsbyen, Annie fik som ven, faktisk den indremissionske Morten. Skønt han ikke kunne engelsk, elskede de to at spille skak mod hinanden, selvom Sorte Annie naturligvis slog Glistrup-manden lige så eftertrykkeligt, som hun havde slået de sydafrikanske racister.

Mit vestjyske show

Fra USA havde jeg sendt en beskrivelse til min far om, hvad mit planlagte lysbilledshow ville handle om, og jeg havde bedt ham sende det rundt til lokale skoler, i håb om at de ville arrangere det. Jeg var jo nødt til at tjene nogle penge hurtigt. Min far var meget ivrig efter at få mig ud for at ”fortælle lidt om dine rejseoplevelser”, for at aflive rygterne, der var gået i sognet om, at præstens søn var blevet narkoman, kriminel, prostitueret, homoseksuel, og hvad ved jeg. Først inviterede min far vores nærmeste venner til en lille privat forevisning i præstegården, og de sad i fuldkommen stilhed under de mange timers mundtlige beretning, hvorefter jeg slukkede lysbilledapparatet og spurgte, om de havde spørgsmål. Efter lang tid dristede den aldrende gårdmand og far til fire af mine tidligere barnepiger, Thomsen Sørensen, sig til at spørge: ”Ær æ jur ålti så rø i Amerika?” (Er jorden altid så rød i Amerika?). Jeg forklarede, at det kun var i de varme sydstater, hvor humusnedbrydningen gik så hurtigt. Det var det første og eneste spørgsmål, jeg fik til min første forevisning af mine amerikanske billeder i Danmark. Sandsynligvis var de både målløse og lettede over, at præstens Mads alligevel var blevet andet og mere end kriminel og social taber i USA.

Jeg sorterer og udvælger 15.000 små dias på mit gamle værelse i præstegården, hvor de nu erstatter bøgerne i min reol.

Som den praktiske gris, min far var, havde han hurtigt arrangeret flere forestillinger for mig, hvoraf den første på Esbjerg Højskole allerede var måneden efter hjemkomsten. Det var mig umuligt at færdiggøre multimedieshowet inden, så jeg endte med blot at stå og fortælle frit fra leveren i seks timer, mens jeg med hånden førte nogle lysbilleder frem på min fars gamle lysbilledapparat. Men det var en god oplevelse, for jeg talte med en entusiasme, som holdt publikum fuldstændig fastlåst i så mange timer, at det overbeviste mig om, at jeg havde et sensationelt materiale at arbejde videre med. Flere af højskolens tilskuere bliver ved med den dag i dag at fortælle om oplevelsen af at høre mit *levende* foredrag, før det blev til ”professionel showbusiness”.

Men det skulle gå hurtigt, for mit første multimedieshow var berammet i den store Treenighedskirke i Esbjerg 29. februar – altså kun cirka to måneder efter min hjemkomst. Så allerede i juledagene var jeg begyndt at stable mine billeder efter emne i den rækkefølge, jeg tænkte, de skulle vises i diasshowet. Derefter skrev jeg på min fars skrivemaskine lynhurtigt teksten dertil, nogenlunde i samme ”mundtlige” stil, som jeg så effektivt havde fortalt historien på Esbjerg Højskole. For det

Forfatteren Richard Wright var vokset op tæt ved Annies barndomsby i Mississippi, og de havde begge fundet flugt fra Jim Crow-lovenes apartheiddyngelser gennem læsning. Jeg havde aldrig fået tid til at læse skønlitteratur i USA, men forsøgte nu at forstå Annies dybe smerte ved gennem Wrights *Black Boy* at sætte mig ind i den. Livet igennem gik Annie med næsen i en bog for at gemme sig for den ydre verden.

skulle jo helst lyde, som om jeg stod og fortalte det levende, selvom det måtte indtales på bånd for at kunne blandes med musik og interviews.

Jeg har tit siden tænkt over, hvordan jeg så hurtigt magtede at lave et show, som viste sig at køre de næste 40 år for fulde huse. Der er nok to vigtige grunde. For det første troede jeg kun, at det var til lokalt brug, for hvis det gik godt, kunne jeg jo altid siden lave et gennemarbejdet show for de intellektuelle i byerne. Og for det andet kunne jeg mærke, at det var, som om det hele allerede var bygget op i mit hoved i USA og blot pressede på for at flyde ud af mig. For jeg husker den kun omtrent en uges nedskrivning (cirka lige så hurtigt som Kaj Munk skrev *Ordet* i en anden vestjysk præstegård) som det letteste, jeg nogensinde har fået fra hånden. Siden har jeg siddet og nørklet med avisartikler og tekster i dagevis uden at kunne finde de rigtige vendinger. Jeg var så afslappet under skrivningen, som jo kun kunne foregå, når min far ikke skulle skrive prædikener og bryllupstaler på sin skrivemaskine, at jeg tilmed lå og læste begge Richard Wrights klassiske romaner om sorte med min depressive sorte kone ved min side om natten. Wrights roman *Black Boy* om hans opvækst i Syden inspirerede mig i høj grad under skrivningen af showets første del, ligesom hans roman *Native Son* om ghettoen i Chicago, hvor Annies mor var blevet myrdet, inspirerede showets anden del om ghettoernes vold. Det, der tog længst tid, var faktisk udvælgelsen af musikken og Annies nedskrivning af ordene derfra. Men også det nærmest flød ud af mig uden omtanke, da jeg havde købt eller fået pladerne i USA, fordi hver enkelt mindede mig om en eller anden sort ven, jeg havde boet hos, og som havde spillet sine favoritsange for mig. Så det følte som deres direkte gave til showet at mindes dem, hver gang jeg siden fremviste det.

For at mindes min ven Tony Harris brugte jeg en sang på en plade, han altid spillede mig i søvn med af The O'Jays, nemlig "Now That We Found Love" sammen med billederne af Linda som afslutning på showets første del. Men en dag vendte Annie pladen og spillede B-siden, som jeg aldrig havde hørt, fordi Tony havde haft en automatisk stackergrammofon, der altid spillede den samme meterhøje stak plader. Og på den ukendte side opdagede jeg derved pludselig Tonys anden store gave

Pladen, som jeg købte inden hjemrejsen for at mindes Tony, men hvor jeg aldrig havde hørt B-siden med slagnummeret "Ship Ahoy".

til showet, "Ship Ahoy", som endte med at blive den indledende slagsang og store hit om slavernes transport over havet. Den dag i dag begynder mit gamle publikum både i USA og Danmark tit at synge den sang, når de møder mig på gaden. Med den store succes, musikken fik i mit show, har mange sikkert forestillet sig, at jeg var noget af et musikalsk geni. Men sandheden er den stik modsatte, at jeg er så umusikalsk, at kun de allermest iørefaldende melodier trængte igennem til mine ører i de sorte hjem, jeg boede i. Da de i showet kun spilles én gang, skal de netop af samme grund være øjeblikkelig iørefaldende for de tilskuere, der er lige så umusikalske som jeg selv.

Efter at teksten var skrevet, skulle den indlæses på min fars Grundig TK 120-spolebåndoptager. Det skete lige ved siden af hans fasttømrede grammofonophæng, for at jeg, når der skulle skiftes over til musik, blot behøvede at standse indtalingen og lægge en plade på. Jeg vidste intet om lydmixing, så det blev med hårde klip og hørbare klik, hver gang jeg skulle lave en om-indtaling. Og det skete ikke sjældent, for efter seks års fravær havde jeg næsten glemt at tale dansk og lavede konstant anglicismer som "Sølvergade" frem for Sølvgade uden selv at bemærke det. Værst var, at min fars grammofonanlæg sad i stuen lige op ad køkkenet, så når min mor rumsterede med gryderne, røg alt spektaklet med i showet – som nok heller ikke var kommet til verden uden hendes hysteriske spektakler i min barndom.

På dette sted er det måske også på tide at tilstå mine små forbrydelser mod dokumentarismen. Da det skulle gå så hurtigt og kun drejede sig om en foreløbig udgave, tillod jeg mig to steder lidt snyd. Jeg havde til det religiøse afsnit lavet et del lydoptagelser fra sorte kirker i USA, men stod pludselig og manglede kontrastlydsiden fra en velhavende hvid kirke. Men så opdagede jeg min fars plade med korsang fra hans Treenighedskirke i Esbjerg på hylden og klippede lynhurtigt noget af orgelmusikken derfra ind i showet. Og da jeg manglede den hjerteskrærende gråd, som jeg huskede fra en ung mor ved kisten af sit fireårige myrdede barn, brugte jeg et klip af min kones hjerteskrærende gråd en nat i San Francisco. Nuvel. Den ene hvide kirke kunne vel være lige så god som den anden, og den ene sorte smerte lige så god som den anden, retfærdiggjorde jeg det med. Jeg tænkte også, at det ville have været en større forbrydelse, hvis jeg rent faktisk havde stået ved siden af den lidende mor ved kisten og kynisk optaget hendes gråd i øjeblikket.

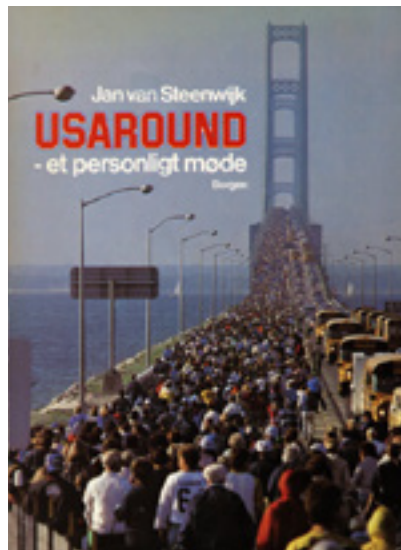
Mor med barn, der blev ramt af banders strejfkugler, ledsages i showet med denne tekst: "Hvilket indtryk gør det på sådanne børn, når de oplever deres søskende blive skudt og dræbt på gaden? Eller på en ung mor at skulle sige farvel til sin fireårige søn i en verden, hvor det er svært at se forskel på en vugge og en kiste?"

Det var slemt nok, at jeg fotografisk udnyttede hende – en skyldfølelse, jeg ustandselig siden vendte tilbage til i bogen. Men disse to scener endte med at blive stående i showet gennem alle årene – med Annies udtrykkelige godkendelse.

De københavnske intellektuelle

I slutningen af januar skaffede vores lokale andelsforening Annie og mig kørelighed, med alle vores kufferter med billederne, på en af de store mælketankbiler, som kørte klokken tre hver nat til mejeriet Enigheden på Nørrebro i København. Derfra kunne vi spadsere ud til min brors hus i Bispebjerg, hvor vi nu flyttede ind for at lave resten af showet. Snart fik jeg kontakt med en utrolig sød og hjælpsom dansk-hollænder – fotografen Jan van Steenwijk – som hjalp mig med at lave et primitivt overblændingsudstyr og solgte mig tre Kodak-karruseller, hvilket min far havde lånt mig penge til. Det blev et berigende venskab, for mit udstyr brød ustandselig sammen. Det blev også berigende for ham, for til min senere premiere i USA berettede de amerikanske medier, at det amerikanske udenrigsministerium, for at modvirke effekten af mine billeder

Ved min premiere i USA berettede de amerikanske medier, at det amerikanske udenrigsministerium for at modvirke effekten af mine billeder i Europa havde betalt et antal europæiske fotografer for at rejse rundt og fotografere ”den anden side af USA”. En af de udvalgte var min ven Steenwijk, som selv udgav en bog om det og fik amerikansk statsborgerskab. Vi blev inviteret ud for at debattere vores ”modsatte syn på USA”, skønt vi var rørende enige – blot med forskellige vinkler.

i Europa, havde betalt et antal europæiske fotografer for at rejse rundt og fotografere ”den anden side af USA”. Og en af de udvalgte var netop min ven Steenwijk, som selv udgav en bog om det og fik amerikansk statsborgerskab.

Da jeg nu havde slået mig ned i København, blev jeg alligevel lidt fristet af at undersøge, hvad en af de københavnske intellektuelle mon ville tænke om mine billeder. Jeg kendte ikke Jørgen Dragsdahl personligt, men havde inden afrejsen til USA hørt et foredrag af ham i Studentersamfundet om De Sorte Pantere, og da jeg nu igen læste Information, vidste jeg, at han tit skrev om de sortes situation i USA. Så en dag dristede jeg mig til at ringe til ham for at fortælle, at jeg havde nogle billeder fra de sorte ghettoer i USA, og om han havde lyst til at se dem.

Den slags forespørgsler har jeg selv så tit fået fra unge håbefulde fotografer, der lige har taget en håndfuld billeder af nogle hjemløse, så med mit kompleks over for intellektuelle kendisser forventede jeg, at Dragsdahl sikkert ville sige pænt nej tak. Derfor sørgede jeg for at nævne, at jeg selv havde arbejdet med De Sorte Pantere og mødt flere af dem. Det var nok mest det sidste, der fik ham til at lytte. For til min overraskelse sagde han ja til at kigge på billederne en aften i hans lejlighed i Lyngby. Jeg tog Annie med, da jeg havde hørt, at Dragsdahl selv havde haft en sort kæreste i USA, så måske ville det gøre indtryk. Vi fik serveret te og lidt sandkage ved et af hans dunkle, arvede mahogniborde, hvorefter jeg med lup viste ham et udvalg af de frimærkesmå lysbilleder, jeg havde taget med. Der gik ikke lang tid, inden Dragsdahl viste enorm begejstring og til sidst nærmest opførte en sand krigsdans af glæde på et af bordene. ”Er du klar over, Jacob, hvor vigtige de billeder er for mig? Her har jeg i årevis skrevet om de sortes undertrykkelse, men ingen tror virkelig, at det er så slemt med det idealbillede, selv de venstreorienterede har af USA. Nu kommer du og leverer selve Johannes’ blodige hoved på et fad.” Det sidste udtryk har jeg muligvis forvekslet med hans egen far, Johannes, men jeg fortalte ham, at jeg snart var færdig med et lysbilledshow, og om han kunne komme til min første prøvefremvisning af det i min brors hus.

Annie trækker dias ud af de små halvformatpaprammer og sætter dem i glas. Det skulle desværre gå så hurtigt, at jeg ikke siden har haft mine "søsygeindskrifter" på dem fra vores Atlanterhavstur til nøjagtigt at kunne katalogisere dem med.

Her i Niels Jørgens dagligstue lavede jeg *Amerikanske billeder* som lysbilledshow, og her havde jeg min premiere for Dragsdahl, Annie og et par andre. Pudsigt nok var det også herfra, Niels Jørgen samtidig startede Copenhagen Marathon. Som jantelovsdanskere fandt vi begge i USA inspiration som iværksættere.

Annie var som sort intellektuel blevet så stolt over for første gang at møde en intellektuel dansker, der kendte hendes verden og derfor satte pris på mit arbejde, at hun ivrigt hjalp mig med at sætte de 3.000 papbilleder til showet i glasrammer. Men natten før vores første forevisning begyndte Annie i sin nervøsitet igen at drikke og holde mig vågen med hysteri, gråd og angreb. I irritation kom jeg på et tidspunkt til at slå ud efter hende i mørket og ramte hende lige ved øjet. Jeg havde aldrig nogensinde slået et menneske før, så det var ikke en god start på showet, at min kone mødte op med et blåt øje – eller "sort øje", som det hedder på engelsk. Jørgen Dragsdahl sagde på sin sædvanlige muntre facon: "Jacob, hvis jeg nu ikke synes om dit show, kunne jeg måske finde på at skrive i avisen, at Jacob Holdt slår sin sorte kone."

Men tonen og tårerne fik hurtigt en anden lyd, da jeg startede showet til tonerne af "Ship Ahoy" med billederne af slaverne på havet. Heller ikke Annie havde set, hvordan jeg havde sammensat lyd og billeder før og sad opløst i tårer og stolthed over sin personlige medvirken. Den eneste, der ikke syntes synderlig påvirket og vandrede ud og ind under showet, var min bror Niels Jørgen. Han troede, at showet var manipulation, da han ikke havde tillid til sin storebrors historier. Men gennem sin sport kom han snart på andre tanker, da han under sit første maratonløb i New York skulle løbe gennem de sorte ghettoer i Brooklyn, Bronx og Harlem og var rystet over at løbe gennem kvarterer som dem, jeg havde beskrevet som Tysklands ruiner efter krigen. Han kom hjem med sin egen USA-inspiration, Copenhagen Marathon, og fortalte begejstret alle: "Det er faktisk sandt, for jeg har selv set det."

Og Jørgen Dragsdahl opførte endnu en krigsdans og insisterede på, at jeg kom ind og viste nogle af billederne for medarbejderne på Information, inden jeg vendte tilbage til Jylland med showet. Så kort efter sad jeg i de store redaktionslokaler i Store Kongensgade og fremviste en bakke med 80 udvalgte billeder for en større skare af redaktører. Mange var virkelig hærdede journalister, men de var rystede og sagde bagefter, at det blandt andet skyldtes, at jeg havde været én stor undskyldning for mig selv. Direktøren, Steffen Gulmann, lugtede straks penge og kaldte chefen for Informations Forlag, Per Kofod, ind for straks

at snakke bogudgivelse, verdensrettigheder, amerikanske rettigheder, og hvad ved jeg, så det hele svimlede for mig. Men i første omgang besluttede de at lade Dragsdahl, for første gang i Informations historie, bringe et femsiders tillæg med billeder – og derefter straks arrangere en danmarksturné med mit show i Informations navn, skønt de endnu ikke havde set det.

Jeg var fuldstændig målløs over, hvor hurtigt det hele udviklede sig, uden at nogen af dem undervejs forhørte sig om, hvorvidt jeg selv overhovedet havde lyst til alt dette. Igen var jeg i ren og skær benovelse mundlam over at befinde mig midt iblandt intellektuelle sværvægttere som Jan Stage, Erik Meier Carlsen, Bente Hansen, Knud Vilby, Philip Lauritzen, Alex Frank Larsen og snart også Peter Wivel, som jeg kun kendte som velskrivende navne fra læsningen af denne, den mest intellektuelle avis. Jeg husker ikke, om jeg på noget tidspunkt sagde ja til dem, men fra min jafilosofi, og fordi jeg i hvert fald ikke sagde højt nok nej, gik de ud fra, at jeg selvfølgelig samtykkede. Mange år efter hørte jeg, at der dog havde været et meget højtråbende mindretal, der argumenterede for, at de mange sider var helt ude af proportioner og en overvurdering af læserinteressen for mine fotos. Den fra alverdens krigszoner hærdede Jan Stage syntes ikke, at billederne var noget særligt – og set i hans eventyrlystne sammenhæng havde han jo ret. Jeg tror gerne på dette vidneudsagn fra mødet, for kort efter tog Per Kofod mig med til en frokost i Kongens Have med Jan Stage, under hvilken jeg ikke sagde et eneste ord (og heller ikke blev bedt om det), fordi jeg straks mærkede, at verdensmanden Stage ikke regnede mig for en skid.

Premieren i Vestjylland kaldte Treenighedskirken 25 år senere for ”deres verdenspremiere”, da de inviterede mig til igen at vise det i kirken på jubilæumsdagen. Jeg var dog skuffet til premieren over, at min gamle dansklærer, Erik Madsen, allerede efter pausen kom og sagde, at han ikke kunne klare mere. Det var simpelthen for intenst for ham, der som den eneste af mine lærere havde kunnet fastholde min ADHD-uopmærksomhed, når han i gymnasiet havde diverteret med de mest bloddryppende og seksuelle udlægninger af de klassiske tragedier. Det skal da også siges, at min fars Grundig-båndoptager gik i stykker kort

efter starten, så jeg under hele forestillingen måtte stå og spole frem med håndkraft. Resultatet var, at min tale nogle gange blev vestjysk drævende, og særligt musikken spillede for hurtigt eller søvndyssende langsomt. Jeg havde håbet på, at de ville se hele det femtimers show på én gang, men havde egentlig lavet det i to dele med henblik på at vende tilbage til skoler og kirker med anden del senere for at få mere plads til diskussion. Det gjorde jeg da også i denne kirke, men af praktiske grunde som følge af den pludselige store efterspørgsel blev det siden hen altid vist samlet på én gang, med det resultat at folk var så meget mere kvæstede bagefter det lange sansebombardement. For rygtet gik snart til skoler overalt i Jylland, hvorefter hver eneste dag i marts hurtigt blev booket.

Et af de første gymnasieshows i det nordjyske stod min intellektuelle kusine Birgit for. Hun var den eneste i familien, der havde fået en

Skudduelen i Harlem, som min kusine oplevede. Skønt det var første gang i fem år, jeg så min familie, har jeg ikke et eneste billede af Birgit i USA. Jeg var så fattig, at jeg ikke kunne tillade mig at tage billeder, jeg ikke havde brug for – såsom af min egen kedelige/kødelige familie. Men jeg nød, når ”min rige kusine fra Danmark” inviterede mig på restaurant og i Empire State Building.

uddannelse, og lige før jeg mødte Annie, sendte min far hende til USA for at prøve at overtale mig til at komme hjem efter de mange år på landevejen. En dag tog jeg hende med på en slumtur op gennem Harlem og Bronx, men det var, som om hun var upåvirket af det hele, mens hun ivrigt fortalte om, hvor gode uddannelser vi havde fået derhjemme, og hvorfor jeg burde vende hjem og selv få en uddannelse. Jeg gik blot og prøvede at få hende til at åbne sig for, hvor spændende alting var uden for bøgernes verden her i USA. ”Ser du overhovedet ikke volden og fattigdommen omkring dig? Volden er overalt, lige under overfladen,” prøvede jeg, men Birgit snakkede bare videre om sin intellektuelle verden. Pludselig blev vi i Harlem fanget i en skudduel mellem politi og kriminelle og blev tvunget ind i en døråbning for ikke at blive ramt. Men det, der siden gjorde et uafrysteligt indtryk på Birgit, mens jeg roligt havde stået og fotograferet skudduellen, var, hvordan butiksejeren fuldstændig upåvirket under det hele havde stået og kysset sin kæreste. Denne scene overbeviste hende om, hvor rodfæstet volden var, og fik hende til at åbne øjnene lidt for min ikkeakademiske tilgang til tilværelsen.

Da Birgit nu hørte om showets succes, følte hun, at hun blev nødt til at give mig en chance på Nørre Sundby Gymnasium, hvor hun var nyansat som adjunkt. Men da hun gennem hele sin barndom vist havde set mig som den ikke alt for kløgtige fem år yngre fætter, der var blevet smidt ud gymnasiet, havde hun ikke meget tiltro til, at mit show ville fange eleverne. Hun var rystende nervøs for at tabe ansigt blandt kollegerne, fortalte hun mig, da jeg ankom med alle mine kasser. Skønt jeg havde fortalt, hvor langt showet var, havde hun kun turdet sætte de sidste to timer af skoledagen af til det, ”for så kan eleverne og lærerne jo bare gå hjem, hvis det er for kedeligt”. Inden showet introducerede hun nærmest undskyldende, hvordan hun havde været i Amerika for at redde sin fætter hjem, og at hun syntes, han lige ”skulle have lejlighed til at vise nogle af de billeder, som jeg selv var med til at se ham tage”. Stor var derfor hendes forbavselse og glæde, da samtlige 700 elever på dette arbejderklassegymnasium sad fuldstændig naglet til deres stole. Ikke en eneste gik vist før skoletidens ophør klokken 14, og da eleverne hørte, at

der også var en anden halvdel, forlangte de straks at se denne og blev siddende helt til klokken 17, efter at alle deres busser var kørt.

Snart rygtedes det til alle andre gymnasier, hvor de, uden at jeg overhovedet behøvede at spørge om det, så godt som alle satte hele skoledagen af til *Amerikanske billeder* – og igen og igen for nye hold af elever gennem de næste 30 år. Og de næste seks gange jeg ankom med det på min gamle Esbjerg Statsskole, stod min gamle dansklærer Madsen altid stolt oppe på balkonen, som for at vise, at han havde haft ret, da han som den eneste lærer stemte imod min udsmidning i sin tid.

Næsten endnu mere succes fik de turnéer, som dagbladet Information snart arrangerede for deres ”intellektuelle” læsere i særligt de fire store universitetsbyer. Aarhus Universitets største sal, Stakladen, kunne kun rumme cirka 600 tilskuere, med det resultat at arrangørerne de første gange kom løbende fortvivlede ind og sagde, at der stadig stod 3.000 i kø udenfor. Ikke mindre end 15 forestillinger måtte derfor arrangeres i Stakladen, hvor det således blev vist for 9.000 tilskuere de første to år. Billetprisen var da også kun 12 kroner, som jeg skulle dele med Information, der gav mig lejebil, en sekretær, der tog med, og noget, jeg aldrig havde prøvet før, nemlig betalt hotel. Men hvad skal man bruge den ensomhed til, når man har sit publikum at bo hos? protesterede jeg. I skam over alle pengene annoncerede jeg, at indtægterne fra nogle af forestillingerne blandt andet gik til Kristeligt Dagblad, der i denne venstredrejede tid kæmpede for sit liv.

Som måske det vigtigste gav Information mit ”vestjyske show” et helt nyt navn med langt mere slagkraft: *Amerikanske billeder*. Det var egentlig Jørgen Dragsdahls titel på hans store femsiders artikel og dermed en vigtig gave til mig. Jeg husker, hvordan jeg først protesterede, fordi det ville få det til at se antiamerikansk ud, når alle og enhver vidste, at Amerika er andet og mere end blot sine ghettos. Men det var netop pointen. Stemningen på Information og i store dele af befolkningen var netop antiamerikansk, hvilket skulle udnyttes. Jeg var selv stadig så ivrig efter at vende tilbage til USA hurtigt, at jeg ikke ville have mine chancer ødelagt derovre med så tung en titel. ”Tænk, hvis nogen lavede ’Danske billeder’ udelukkende på grundlag af grønlændernes

Jeg var stolt, da jeg fotograferede mit første publikum i Stakladen. Mine projektører ses bag i lokalet. Til mit 40-års jubilæum samme sted i 2016 – med min nydigitaliserede udgave af showet – dukkede nogle af disse studenter igen op som pensionister.

AMERIKANSKE BILLEDER
af JACOB HOLDT

Mange hundrede mennesker måtte gå forgæves til de første fem arrangementer landet over, hvor Jacob Holdt viste sit emestående billeddokument om USA's landlige - hungerdistrikter og storbyernes slumkvarterer. Efter 3 års rejse er 3.000 billeder – som vises med musik og tekstledelse – udvalgt af hans samling.

Dagbladet Information arrangerer derfor seks nye møder:

København:

- Onsdag 12. maj kl. 19, Folkets Hus, Rensgade 24.
- Torsdag 13. maj kl. 18, Borgernes Hus, Rosenborggade 1.

Esbjerg:

- Mandag 17. maj kl. 19, Hotel Esbjerg, Skolegade 21.

Århus:

- Tirsdag 18. maj kl. 19.
- Onsdag 19. maj kl. 19, Stakladen, Nør Ringgade 3.

Odense:

- Freddag 21. maj kl. 19, Fyens Forsamlingshus, Kongensgade 68.

Efter Jacob Holdts aften går hele entréindtægten ved arrangementet i København den 13. maj til Kristeligt Dagblades indsamling.

Entrékr 12.
Billetsalg ved indgangen fra en time før forestillingen.

Her annoncerede jeg, at pengene gik til Kristeligt Dagblad, ligesom jeg senere på Informations turnéer annoncerede gratisvisninger i Herstedvester og Vridsløse fængsler – lukkede for offentligheden.

situation,” plæderede jeg og foreslog både ’U-amerikanske billeder’ eller ’Amerikanske spejlbilleder – af os selv’. Men ikke tale om. Det blev sådan i annoncerne, og i den første tid stod jeg og undskyldte over for publikum, at min egen titel jo var den, der stod på startbilledet i showet: *En personlig rejse gennem det sorte Amerika*. Det var mit første lille pro-amerikanske oprør mod Information ... og der skulle snart komme flere.

Jeg troede altid, at det var Jørgen Dragsdahl, der havde foræret mig den titel, men da jeg 42 år efter var i Deadline med Erik Meier Carlsen, hvor vi skulle debattere 68’ernes betydning, påstod han, at det var ham, der som chefredaktør under det heftige redaktionsmøde om, hvorvidt de skulle lave turnéer, havde foreslået navnet *Amerikanske billeder*. Men med den stærkt venstreorienterede stemning, der var på bladet på det tidspunkt, tror jeg, at de egentlig alle var lige gode om at *brande* mit vestjyske show så stærkt internationalt.

Derefter gik det hurtigt. Efter Informations opreklamering kom Københavns Kommune straks med et tilbud, jeg ikke kunne sige nej til. De gav mig kvit og frit Husets Teater i Magstræde hele sommeren til at vise mit show i. Alle indtægterne var mine, selvom de selv stod for billetsalg, personale og annoncering. Så i de tre måneder, fra juni til august, flyttede jeg derind og viste show hver eneste aften – kun afbrudt af USA’s 200-års nationaldag, hvor jeg sad i fængsel sammen med Solvognen efter vores fælles Rebild-aktion. Jeg tror ikke, at Husets Teater nogensinde siden har haft 50 udsolgte aftener af samme forestilling.

For mange tilskuere blev det en uforglemmelig oplevelse, som de stadig taler om i dag. Det føltes nemlig som et rent torturkammer at sidde 200 mennesker mast sammen oppe under taget på hårde ølkasser i ulidelig sommerhede uden udluftning. I begyndelsen gik min fars båndoptager ustandselig i stykker, så jeg måtte sende publikum hjem for at hente deres egne båndoptagere – og alligevel blev det *in* at sidde og lide i seks timer og vente på, at forestillingen kunne fortsætte, mens jeg stod uden billeder og underholdt med røverhistorier fra Det Vilde Vesten. Tit blev det så sent, at jeg inviterede folk, der ikke nåede det sidste tog, til at overnatte sammen med mig, rullet ind i diverse scenetæpper. Senere i livet fik jeg at høre for, at det havde været ”en stor vagabondoplevelse” for

Plakater for min forestilling i Huset, side om side med plakater for Røde Mors forestilling "Hjemlig Hygge".

publikum. Sjovt nok havde jeg aldrig som vagabond sovet så primitivt, som jeg nu gjorde det midt i min succes på de skrå brædder. Min skøre onkel Ebbe fra Marbjerg kom hyppigt ind fra markerne og nød at sole sig i sin nevøs succes. Med sine solbriller var han som taget ud af filmen *The Blues Brothers*, når han med min tilladelse fik fri bar og savlende stod og råbte op i pausen: "Det er godt, Mads, jeg er stolt af dig, nu gælder det om at presse citronen til det yderste. Malk dem alle!" Jeg var pinligt berørt over hans højroastede "Ebberød Bankrådgivning" midt blandt disse seriøse storbyintellektuelle, men man må jo ikke glemme at smøre sin egen bondske familie, når man uventet har held til at rage lidt op af mulden. For han kunne jo lige så lidt som alle de venstreorienterede forudse, at jeg inden året var omme, var blevet millionær i nutidskroner.

Kendisfaktor

Endnu en gang mærkede jeg den underdanighedsfølelse, jeg stadig slæbte med fra fortiden, når jeg aften efter aften oplevede tidens berømmelser og politikere komme op til mig i pausen og rose showet. Jeg tror nok, at vi alle har det sådan, at de kendte mennesker, vi voksede op med, får en særlig "larger than life"-status. Særligt når man er opvokset på landet og kun har oplevet dem på tv og film. Så jeg anede ikke, hvilket ben jeg skulle stå på, da Henning Mouritzen og Lise Ringheim, og på deres opfordring dagen efter Peter Steen, til en af de første forestillinger kom hen og snakkede med mig om showet.

Nok så vigtigt var, at jeg gennem min nye rolle som showmidtunkt kom i kontakt med en helt ny slags banebrydende skuespillere, der var en del af tidsånden. Hver morgen blev jeg slet og ret rystet ud af mine scenetæpper, når Røde Mor skulle øve sig på scenen til deres kommende stykke, *Hjemlig hygge*. Når først Troels Trier satte i med sin hæse skrålen til "Jeg er på rekreation", var det præcis, hvad jeg fik lyst til. Røde Mor kom jeg på den måde til at kende som min egen familie den sommer, hvor de efter dagens øvelser lå på første række og sov under mine aftenudskejelser. Og alligevel genkendte jeg ikke guitaristen Henrik Strube, da han i 2005 overrakte mig "en klump jern", som jeg i min forvirring

udtrykte det, efterfulgt af et ”hvem er du?” ved den uventede modtagelse af min første pris nogensinde. Det blev samtidig den sidst uddelte Bjørn Afzelius-pris, da der ikke var flere penge på kontoen, og komitéen havde vredet hjernen med, hvem der mon ville være tilfreds med kun en halv pengepris. Så kunne jeg jo ikke andet end sige ja tak efterfulgt af et mumlende: ”Men hvem er ham Afzelius, der har lavet denne tykke Sisyfos-klump?” Jeg havde jo i mine mange år i USA ikke fulgt med i svensk musik, hvorfor Henrik Strube troede, jeg gjorde grin med ham for åbent tæppe og ikke ville snakke med mig i årevis.

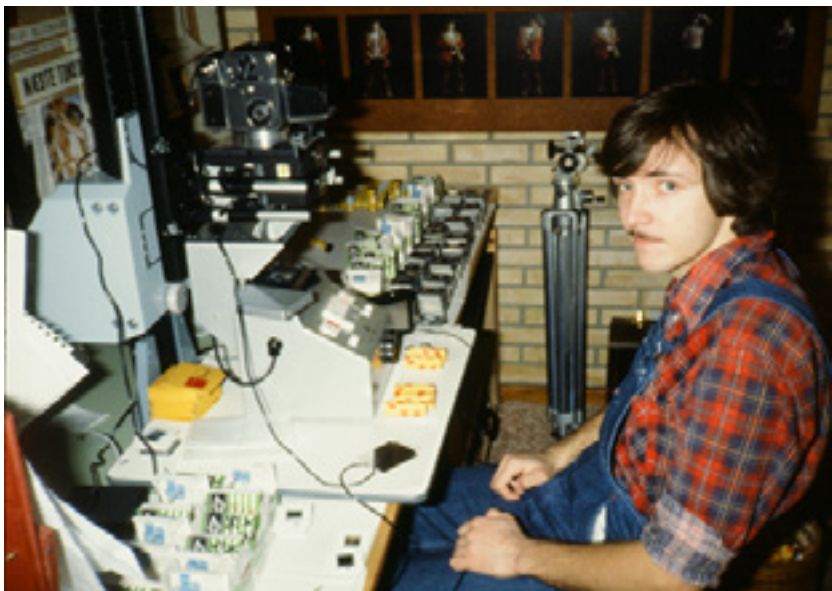
Den af tidens nye teatergrupper, jeg fik mest varig glæde af, var uden tvivl Solvognen, som kort forinden havde inviteret mit show med til deres flere dages sommerseminar. Mange af dem udviklede sig senere til kendte kunstnere og forfattere, og eksempelvis filminstruktørerne Nils Vest og Jon Bang Carlsen, der som så mange andre havde været indædte Amerika-hadere, blev af showet inspireret til selv at rejse til Amerika, hvor de ligesom jeg endte med at elske landet på godt og ondt – blandt andet vist i Jons film *Hotel of the Stars* og *Fugl Fønix*. Derfor fik de den sommer på USA's uafhængighedsdag rodet mig med i deres Rebuild-aktion i solidaritet med det oprindelige folk. Jeg var stolt over, at de indviede mig i alle deres hemmelige forberedelser – såsom at leje heste over hele landet til indianeroverfaldet. Men knap så glad var jeg for at blive arresteret sammen med dem og havne den halve nat i Aalborg Arrest, mens Hjørrings Venstre-borgmester og hele byrådet og deres inviterede æresgæster sad og ventede forgæves på min 200-års jubilæumsforestilling helt til klokken 23 i Hjørring Bio. Det blev en sådan skandale, at Hjørring Bio blev nødt til at gentage det ugen efter – igen for fulde huse som følge af skandalen.

At højrefløjens politikere bakkede lige så ivrigt op om *Amerikanske billeder* som christianitter og venstrefløj var afslørende for den meget venstreorienterede tidsånd lige efter Vietnamkrigen. Hyppigt kom Glistrup-tilhængere op efter showet og bad om min autograf – lige ved siden af den, de havde fået af Glistrup *himsel*. Kun en eneste gang husker jeg en mand, der under mit show i Roskilde vandrede ud med ordene:

”Det er fa'me for rødt, det her!” – og hvor forbavset jeg blev, da jeg selv intet ”rødt” så i det.

I dag kan jeg godt se, at der var en masse venstreorienterede floskler i mit første vestjyske show. Mens jeg i de sidste år på USA's landeveje mærkede, at jeg blev mere og mere afradikaliseret fra min ungdoms fanatisme, var det, som om jeg straks ved hjemkomsten til Danmark igen til en vis grad blev radikaliseret. Men identitetspolitisk gjorde min tilpasningsevne mig omvendt dybt reaktionær. Mens jeg i USA altid havde omtalt sorte som ”blacks”, brugte jeg nu konsekvent det undertrykkende danske ”negrene” – hele 68 gange – i mit show de første tre år. Så det kan nok være, at jeg måtte ”Adapt or die”, som man siger i USA, straks jeg fik sorte ansatte til at køre rundt med showet. ”Skik følge eller land fly,” som det gjaldt i begge lande. Jeg nød opmærksomheden, men havde samtidig så store kvaler ved at se de antiamerikanske kræfter, mit show udløste hos de mere primitive typer, at jeg længe havde mest lyst til land at fly. Da jeg denne første sommer, hvor Information spandt guld på mit værk, kom til at lufte dette for avisen, inviterede Jørgen Dragsdahl mig på frokost på en restaurant i Store Kongensgade, hvor han forsøgte at overtale mig til at blive i Danmark. Jeg husker ikke hans argumenter, men mine var i hvert fald noget med, at når dette, mit livsværk, åbenbart havde så stor slagkraft, så ”hører det ikke hjemme her i vores smørhul uden racisme og stor ulighed, men derovre, hvor det måske kan gøre en forskel”.

At jeg alvorligt tænkte på at stikke af, kan jeg også se af min barnlige stolthed over Dragsdahls artikel. Jeg fik i hemmelighed Informations trykkeri til at trykke næsten en hel lastbilfuld ekstranumre til mig. Dels fordi jeg ikke forestillede mig, at nogen anden avis nogensinde ville skrive om mig igen, dels for at kunne sende dem ud til skoler som reklame for showet – hvis og når jeg igen vendte hjem fra USA, så jeg kunne få noget at leve af til den tid.

Jens Jørgen under arbejdet i 1976 i Bjergby. Han lavede siden biograffilmen *Amerikanske billeder* og blev ved med at lave kopier for mig livet igennem indtil sin død af kræft i 2018.

Et produkt af tiden?

Til min første forestilling på Hjørring Gymnasium 2. september 1976 kom en genert elev fra 2. g bagefter og spurgte mig, om det virkelig var mine originale lysbilleder, jeg rejste rundt med? ”Er du ikke klar over, at dias mister farver, hver gang de bliver vist? Og hvis en eller anden smider en benzinbombe ind i din bil, vil de være forsvundet for altid. Jeg vil gerne tilbyde at lave kopier for dig.” Jeg var rystet. På det tidspunkt havde jeg allerede vist showet med originalbillederne 112 gange, uden at jeg et øjeblik havde tænkt over, hvor farligt det var. Efter at have sammenlignet flere professionelle fotoanstalters kopier med dem, som den unge gymnasieelev, Jens Jørgen Jensen, var i stand til både bedre og billigere at fremstille i sin kælder, flyttede jeg øjeblikkelig ind hos ham i Bjergby. Her sad vi mellem hans lektier og mine foredrag dag og nat og kopierede billederne over på store Hasselblad-film, for at de små billeder kunne få mere lys på lærredet under de ofte elendige mørklægningsforhold, der dengang var på skolerne. I reglen måtte pedellerne forinden fremstille kæmpestore lærreder på otte gange fire meter af bordpapir,

eller hvad de nu kunne skaffe, som de små billeder næsten ikke kunne lyse op. At den venstreorienterede tidsånd foreskrev, at 600 elever skulle sidde en hel skoledag og se noget, som de knap nok kunne skimte, særligt når sollyset sendte store, hvide pletter hen over mine dunkle natbilleder af kriminelle, blev uden tvivl min ufortjente frelse. Nu frelste Jens Jørgen også mine originale billeder, som jeg kun få år efter hørte tilbud fra amerikanske samlere om at købe for beløb på helt op til fire millioner dollar, hvortil jeg frækt svarede: ”Jeg venter på et bedre tilbud fra CIA.” Originalerne blev straks efter redningen gemt væk i en bankboks, hvorfra de kun blev hentet frem i mindre portioner ad gangen til brug for nye affotograferinger.

Igen og igen fortalte folk, at deres begejstring især skyldtes, at de var kørt træt i munkemarxismens intolerante hærgen, hvorunder alt skulle fortolkes ud fra kolde, menneskefjendske analyser. Derfor var det så forfriskende og afvæbnende, ”da du kom vadende ind i træsko med dit vestjyske vagabondshow fra det virkelige liv og forsvarede mennesket, selv i de foragtelige *kapitalister*”. Det inspirerede også mange unge til selv at forsøge sig på landevejen som vagabonder og bidrog således til at nedbryde den stærkt venstredrejede tidsånds værste ekstremismer.

Showbusiness og privatliv

Midt i denne succes lå mit eget privatliv i spåner. Mens jeg havde lavet showet i min brors hus, løb jeg boligselskaberne på dørene for at skaffe en lejlighed til Annie og mig, men forgæves. ”Er du ikke klar over, at der er fem års ventetid, hvis man er skrevet op?” svarede de hovedrystende overalt. Til sidst var jeg så desperat, at jeg i Københavns Grundejerforening over for Jarmers Tårn hamrede i bordet og råbte: ”I må vel have en eller anden ruin ligesom den der, hvor jeg kan bo med min amerikanske kone?” Så gik de ud og kiggede i sagsmapperne en gang til og sagde, at de alligevel havde én ledig lejlighed, men det skyldtes, at ingen ville have den, fordi den sidste lejer blev fundet død efter så lang tid, at liget var flydt ud over det hele og sivet ned mellem gulvbrædderne. Der havde lugtet så rædsomt, at de i lang tid ikke havde

To af Røde Annies enorme billedtæpper komponeret og syet af klude efter motiver i mine billeder på rekordtid. "Living in the shadow of the total lie" blev jeg allerede til hendes udstilling i 1978 på Århus Kunstmuseum tilbudt 250.000 kroner for af museet, men for mig hørte de uløseligt sammen med showet og hang derfor også i en periode i vores faste teater i San Francisco.

Mit første befriende og vidunderlige møde med Røde Annie i hendes have i Brumleby – med et glimt af hendes røde roser bagved.

kunnet finde nogen, der ville gøre den rent. "Jeg har set masser af lig i USA, så den tager jeg," sagde jeg øjeblikkelig og flyttede så med Annie ind i Prinsessegade 52 lige ved siden af Christiania. Mens jeg tog på min første turné til Jylland, efterlod jeg Annie i lejligheden stort set uden andet møblement end hendes store, hjembragte skakbræt, hvor hun kunne sidde og spille skak med genfærdet af den tidligere beboer. Hun var ulykkelig, og det var umuligt at trøste hende.

Under en af mine forestillinger i Huset mødte jeg en anden Annie. Til min forundring stod der nemlig aften efter aften en ny buket røde roser på mit ophøjede projektorbord, når jeg ankom. Da jeg efter et stykke tid spurgte personalet, hvem der hver dag stillede de flotte roser, havde de fået besked på ikke at sige det til mig. Men efter en måneds tid fandt jeg ved et tilfælde ud af det. De kom fra en fan, der hed Annie Hedvard, og da jeg uanmeldt fandt frem til hende i Brumleby, hang der over døren et stort portræt af mig med langt, flettet skæg, som hun havde syet som kludetæppe. "Røde Annie", som hun straks blev døbt på grund af sit røde hår og gavereggen af røde roser, udstrålede en vibrerende og smittende kunstnerisk energi, og vi befrugtede øjeblikkelig hinanden på både den ene og den anden måde. (Lidt forvirrende for Sorte Annie, som hun nu kom til at hedde, fordi hun i sin barndom kun var blevet kaldt "Red", mens hendes tvillingesøster, Jeanette, blev kaldt "Blue").

Snart overnattede jeg lige så meget i Brumleby som rullet ind i Husets scenetæpper, og da Røde Annie hørte om Sorte Annies makabre dødedans, tilbød hun straks at bytte lejlighed, hvorefter Sorte Annie blomstrede op med røde roser i sin nye gårdhave. Da jeg nu havde opfyldt mit løfte om at skaffe hende et nyt land og – hvad der var endnu sværere dengang – tilmed en bolig, blev vi nu separeret. Og vores forhold som venner blev fremover så godt, at vi sammen skrev kapitlet "Ghetto Love" om, hvordan ghettoen havde ødelagt vores ægteskab, til den amerikanske udgave af *Amerikanske billeder*.

Røde Annie blomstrede lige så meget op. Hun blev så inspireret af mine fotos af død og smerte, at hun på vores lille stuegulv forvandlede den tidligere stank af død til en sand eksplosion af farverige kludeklip på kæmpemæssige vægtæpper med motiverne fra mine billeder.

Snart hang de første store vægtæpper i foyeren af Husets Teater som opvarmning af publikum. Det blev starten på Annie Hedwards kunstneriske karriere, og allerede året efter havde hun store tilløbsstykker af udstillinger på Charlottenborg, Glyptoteket og i Aarhus Kunstmuseum, der blev åbnet af kulturministeren. Så sent som i 2004 blev hendes vægtæpper, sammen med mine billeder, inviteret til at blive udstillet i USA's kongres for at fejre, at præsident Bush havde underskrevet loven om at etablere et afroamerikansk museum.

Dette var så meget mere bemærkelsesværdigt for alle, der kendte hende, for Annie havde været lammet i sin højre arm fra skulderen og ned efter en fejloperation, men kunne nu på mirakuløs vis både sy og håndtere de tunge billedtæpper, som kun i mindre stykker ad gangen kunne sys på stuegulvet for derefter at blive samlet i større sale. Og jeg selv var lige så kreativ i vores nye kunstneriske symbiose og begyndte snart at skrive løs på den planlagte bog.

Siden fandt jeg ud af, at den lejlighed, som ingen andre ville have, var Grundtvigs gamle bolig, hvor man siger, at grundtvigianismen fødtes. Ligesom Annie og jeg nu fik inspiration til her i sandhed at ”slå bro fra dødningshjem til de levendes land”, havde Grundtvig her halvandet sekel tidligere gjort op med den tids herskende intellektuelle dogmatisme og haft sin digteriske vækkelse. Her havde han følt sig ”liflig gennemglødet” til at bryde med det stivnede danske kristenliv og skrev ”De levendes land” om at leve med de levende her og nu og ikke vente på et efterliv i Utopia. Og her skabte han tilmed ”Den signede dag med fryd vi ser”, som jeg kunne udenad i min barndom, fordi min far havde sat et indrammet vers på hvert trappetrin op til mit værelse. Da jeg bar hans kiste ud af kirken til tonerne af salmens sidste vers, ”Så rejse vi til vort fædreland”, tudbrølede jeg, fordi jeg for længst gennem mit nye virke havde forsonet mig med hans grundtvigianske inspiration.

Men Røde Annie var også en skaffer. Da min fars båndoptager blev ved med at bryde sammen i Husets Teater, fandt hun mig straks en professionel Revox med spoler så store, at mit foredrag ikke længere skulle standses midt i hvert afsnit på grund af spoleskift. Og da lejligheden blev for fyldt med billedtæppeproduktion til, at jeg selv kunne være der,

ja, så skaffede hun mig straks mit helt eget atelier med røde vægge og udstyret med alt, hvad jeg havde brug for af fototeknik, arkivskabe til mine billeder, lysborde og min første elektriske IBM-skrivemaskine. Det skete, fordi hendes tidligere mand, den amerikanske fotograf Stewart Fox, havde haft så stor succes med sine udstillinger, at han var nødt til at søge i skattely i Australien og derfor solgte hele sin virksomhed til mig billigt. Både hans kone og kæreste fik jeg tilmed med i købet, da vi lod kæresten, Kristine Urup, blive i den ene halvdel af kontoret, mens jeg fik den anden. Hele herligheden lå i en vidunderlig smuk bindingsværks-baggård oven over det engelske Mermaid Theatre i Ny Vestergade over for Nationalmuseet. Den spøjse jødisk-amerikanske fotograf Stewart Fox havde haft en chimpanse boende før mig: ”So why not you?”, som han sagde. Han lærte mig også for første gang at fotografere rigtigt med blænde, tid og sådan noget teknisk, som jeg aldrig havde sat mig ind i med mit automatkamera i USA.

Arbejdskollektivet på Købmagergade beundrer i 1979 indkøbet af den femte VW-van til brug for Howie (til højre) under hans turnéer i Sverige og Norge. Jerry yderst til venstre stod for de tysktalende områder af Europa.

Da jeg fra mine store indtægter fra Huset fik råd til min første bil, en brugt VW-van til 13.600 kroner (af den type, amerikanske hippier altid havde samlet mig op i), var jeg på mindre end et halvt år blevet en holden mand og måtte oprette et anpartsselskab. Da jeg begyndte at få flere frivillige amerikanske medhjælpere, måtte bilparken udvides, og i de næste 10 år endte vi med at køre 17 VW-vans i sænk – blandt andet fordi jeg forlangte, at ingen af dem måtte koste mere end min første.

Da Husets Teater efter sommeren skulle bruges til rigtigt teater, forhandlede jeg med Mermaid-teatret om at fortsætte der om vinteren. Men jeg konkluderede snart, at det var for lille til mit store publikum. Så året efter købte jeg en erhvervslejlighed i Købmagergade 43 for kun 590.000 kroner. Det blev *Amerikanske billeders* hovedkvarter de næste 10 år, hvor showet dagligt blev vist for 90 skoleelever og for offentligheden om aftenen. I dag har jeg det stadig som foredragslokale og har indrettet dialogcenter og kvindemoské, hvor kvinderne inden fredagsbønnen stiller skoene inden for døren – på Røde Annies billedtæppe syet efter billedet af manden, som min ven Butch myrdede i New Orleans.

Med Per Kofod på vores billedstand på bogmessen i Frankfurt, hvor jeg også viste dias-showet for alverdens forlæggere.

Skabelsen af bogen

I september 1976 tog Per Kofod mig med til bogmessen i Frankfurt, hvor jeg flere dage i træk skulle vise mit show for alverdens forlæggere. For at få hele udstyret i dets mange kasser med var han nødt til at få en hel førsteklases sovekupe, hvor der var så trangt, at vi sad det meste af tiden i den fine restaurant. Hold da op, hvor følte jeg mig som verdensmand og tænkte, hvor længe denne ufortjente luksus mon ville vare ved. Jeg måtte hellere prøve at spille komedie, så godt jeg kunne, for ikke at blive sat af, ligesom når jeg kom til at sige det forkerte til chaufførerne i USA, og de ikke inviterede mig på måltider eller med hjem.

Det var sjovt at være til sådan et gedemarked, men det føltes snart som et slavemarked at blive sat op på en piedestal og auktioneret bort til diverse forlag. Inden jeg havde set mig om, var bogen solgt til syv lande. Den intellektuelle Per Kofod og jeg var hinandens modsætninger, men vi hyggede os til middagene. Hans enorme viden kom dels fra, at han som ung havde arbejdet på et forlag i Frankrig, dels fra at have startet Danmarks første bogcafé i Huset, samme år jeg var rejst til USA. Under sit eget ophold på Krogerup Højskole – det eneste, vi havde lidt til fælles – havde han scoret selveste forstanderen Ole Wivel som svigerfar, og da han nu var direktør på Gyldendal, havde Per Kofod en, han altid kunne få kærlige råd fra, mens det eneste, jeg fik med i livet fra mit fortrukne Krogerup-ophold, var Ole Wivels sorte kat.

På turen hjem fra Frankfurt sagde Per pludselig til mig i toget: ”Så, Jacob, nu kører det hele på skinner, og vi mangler bare én ting for ikke at køre af sporet. Nu må du hjem og skrive den bog, vi lige har solgt til så mange lande.” Det kom som et chok for mig. Han havde blot solgt mig på grundlag af en tom ”dummy” med kun 16 sider af mine billeder, og jeg havde vist ikke tænkt over, at den skulle indeholde ret meget andet. Jeg anede faktisk ikke, hvad jeg skulle skrive i hele denne bog med 272 tomme, kridhvide sider. Så det endte med, at jeg blot afleverede hele manuskriptet fra mit vestjyske show med ordene: ”Kan du ikke bare bruge det?” Per havde faktisk ikke noget valg og måtte derfor sætte en hel hær af folk til at få et forståeligt dansk ud af mine hastigt nedskrevne

showtekster fra samme år. En af dem var min kusine Birgit, men snart måtte der tungere kunstnere til som forfatteren Kirsten Thorup.

For da jeg nu i et halvt år havde stået og set, hvor stærkt mit show virkede på folk, skulle der 10 vilde heste til at få mig til at ændre et komma i den tekst, af frygt for at den så måske pludselig ikke ville virke på folk længere. I dag kan jeg ærgre mig over, at diverse redaktører på grund af tidsånden tillod så mange politiske floskler at komme med i de første bogudgaver. Det, der nok reddede bogen, var de personlige breve, som de overbeviste mig om måtte med. Men disse var jo lige så håbløst og sjusket skrevet på landevejen – mange på engelsk – hvorfor mit egentlige skriveri til denne bog var oversættelsen, nedredigeringen og sammensætningen af de bedste af mine breve til venner og forældre. De tusindvis af sider med udførlige dagbøger og størstedelen af brevene nåede jeg aldrig at få gennemgået. Diverse astrologer har tit ud af mit horoskop kunnet se, hvordan året 1976 var det år med mest kreativitet og kunstnerisk udfoldelse i hele mit liv. Det føltes i al fald, som om jeg fik næsten guddommelig inspiration ovenfra, når jeg jo nu ikke i egen opfattelse havde nok af den i mig selv.

En af Per Kofods store gaver til mig var at ansætte designeren Kitte Fennestad til layout og billedredigering af bogen. Dog fik jeg et chok, da jeg første gang skulle møde hende med Per til en frokost på Café Sorgenfri i Brolæggerstræde. For i mørket derinde virkede hun intimiderende med store Brigitte Bardot-fremskudte bryster og førte sig tilmed så selsikkert, intellektuelt og tromlende frem, at jeg skyndte at gemme mig i et lille jysk musehul. Men hun sansede straks, hvad der var på færde, og sagde: ”Go dav do. A æ ov fra Westjylland.” Tilmed fra en firelænget klitgård i yderste række ved Vesterhavet. Jeg åndede straks lettet op ved tanken om, at vi var to jyder mod en københavner. Og sådan endte det snart, for vi skulle der i halvmørket sidde og udvælge cirka 400 billeder – antallet, som Per havde bestemt skulle med i bogen, lang tid før han læste min tekst. Men da Kitte senere så min jyske showtekst, indså hun straks, at det ikke skulle være en traditionel fotobog med store billeder og få ord, men en filmisk fortælling. Og da hun vidste, at Per

ikke ville rokke sig, begyndte vi sammen at vælge det antal billeder ud, som en visuelt sammenhængende fortælling krævede.

Vi endte med 800 billeder, men da hun var klar over, at Information ikke havde råd til at scanne så mange, fortalte vi ikke Per noget om det. Indtil sin død i 2016 blev Kitte ved med at more sig over ”dengang vi snød Per”. Det lykkedes ved, at vi i lang tid gemte os og nærmest boede i et mørkt baggårdslokale hos Center Repro i Øster Farimagsgade 16 B. De mange dias skulle scannes ved møjsommeligt at klæbe hvert enkelt op, indsmurt i olie, på den tids tromlescannere. Kitte og jeg fik lov til at gøre det dyre arbejde med opklæbningen, og reprofolkene indvilgede i at vente med at sende regningen til Information, til efter bogen var udkommet. Kitte var sikker på – og nu satte jeg pris på hendes aldrig fejlede og overbevisende skråsikkerhed – at under hendes kærlige hænder ville bogen blive en succes, og så ville ingen jo alligevel bagefter stille spørgsmål til, at regningen måske blev dobbelt så stor. Og hvor fik hun ret. For Per smilede blot lettet, da han året efter så salgstallene og hørte om vores bedrageri.

Jeg lærte meget af at lave min egen bog ved håndarbejde. En lærdom, jeg her gerne vil give videre til nutidens læsere, som sikkert ingen viden har om, hvordan det var at lave bøger her i denne blytunge tid, nærmest lige efter Gutenberg opfandt trykkekunsten. Jeg havde eksempelvis ingen anelse om, hvor svært og dyrt det dengang var at trykke farvefotos, hvilket bevirkede, at der kom så få farvesider med i Informations udgaver af bogen, at folk i mange år troede, jeg var en gammeldags sort-hvid fotograf. ”Nej da, jeg har altid set verden i festlige farver,” svarede jeg til deres forbløffelse og fortsatte drillende, ”men Information og tidsånden så jo dengang verden i sort og hvidt.” Min bog tog i reglen to-tre uger at trykke i sine store oplag i firefarvetryk, én farve ad gangen, mens man i dag spytter den ud på et par dage i en enkelt trykøngang. Derfor måtte jeg også i den første tid stå hos bogtrykker Resting Hansen i den midtsjællandske landsby Sneslev for at kontrollere, at farverne blev varme nok, og at mine sorte venner ikke blev for sorte. ”Jamen det skal du ikke bekymre dig om, for jeg har med egne øjne set rigtige halenegre i Gambia, som var så kulsorte, at de nærmest var blå. Så sådan nogle

abekatte kan jeg godt forstå, du ikke vil have herhjemme,” som han sagde. Siden fandt jeg ud af, hvilket held det var, at jeg i USA ikke havde haft råd til den finere Kodachrome-film, men altid havde brugt den billigere og mindre kontrastrige Ektachrome 160 ASA. For sorte amerikanere bryder sig ikke om at se for mørke ud, og slet ikke om at blive klasket op som helt kulsorte klatter mod en hvid væg, sådan som jeg typisk så dem på de polaroidbilleder, de fattige selv kun havde råd til.

Kitte og jeg elskede, når Resting Hansen kørte til Staden for stolt at vise os eksempler på, hvor god han var blevet til at ”male de sorte så hvide, som Jacob og jeg vil have dem”, for Kitte var hans absolutte modsætning, som ikke kunne få nok af sorte mænd. Det kom hendes layout til at bære så meget præg af, at det blev et problem for mig i USA, hvor det af historiske grunde var uhørt at afbilde sorte mænds pikke – langt værre end sorte kvinders bryster.

Det skulle gå så hurtigt, at vi kun benyttede udvalget fra de 3.000 billeder i mit lysbilledshow, og først da vi to år efter arbejdede på biograf-filmen, gennemgik Kitte de 12.000 resterende i mine arkiver. Med sit kunstneriske øje kasserede hun straks mange af dem, jeg selv havde valgt ud til showet. Faktisk har jeg aldrig siden selv valgt mine billeder ud til diverse produktioner, da jeg ikke dur til det. Mine kriterier var nemlig baseret på først og fremmest at få billeder med af gode venner, men de holdt på ingen måde i Kittes intellektuelle og kunstneriske fortolkning. Jeg tror, hun var den første, der lærte mig udtrykket ”to kill your darlings” – om at slagte det, man har kært. Samtidig hadede Kitte sentimentalitet, hvorfor jeg kæmpede med hende om at få mine mest rørstrømske passager med, eksempelvis historien om den lille pige Linda, hvis lampe jeg købte petroleum til, så hun kunne læse i sin shack. Det var det afsnit, som altid fik amerikanerne til at overgive sig og komme tudbrølen ud efter første del af showet. Kitte argumenterede nok med rette for, at sådan noget pjat ikke virkede på samme måde i en bog. ”Nej, lad os chokere amerikanerne ved at vise dem de sorte pikke, de altid ville skære af.”

Til mange af de mere personlige billeder stillede Kitte undervejs spørgsmål om, hvordan jeg dog havde båret mig ad med at komme ind

i deres senge, hvorfor jeg ustandselig sad og fortalte udpenslede historier, som hun elskede. Men til mange af dem sagde hun trist: ”Ja, hvor kunne det blive en god bog, hvis vi fik den historie med. Det går dog ikke an nu, for så bliver Per Kofod sur på os. Han vil have en kedelig, pæn bog. Men vent, til vi får ham ud af billedet, så laver vi den ’rigtige’ *Amerikanske billeder*. Og den skal hedde ’Amerikanske billeder på sengekanten!’” Nu er Kitte død, og vi fik aldrig lavet hendes drømmebog. Så nu vil jeg bestræbe mig på, at hendes sengekantede drøm går i opfyldelse med denne bog, *Om at sige ja*.

Min Afrika-drøm

Det havde været et forrygende år, hvor alting var gået så hurtigt. Men i min stigende skyldfølelse over alle de penge, jeg nu tjente, og over at være stukket af fra USA, hvor jeg følte, at mine billeder burde bruges, foretrak jeg at udsætte at fortælle alle mine amerikanske venner om det, før jeg havde fundet nogle konstruktive løsninger på, hvordan pengene skulle bruges. Alligevel var jeg aldrig i tvivl og havde allerede inden min hjemrejse til min far luftet tanken om, at hvis jeg en dag kom til penge, skulle de bruges på de fattige i Afrika og gerne et hospital i Sydafrikas frontlinjestat Angola, hvor slaverne til Amerika kom fra, som mit bidrag til kampen mod apartheid. Nu, kun et halvt år efter showets start, var der sket to ting, som fik mig til at tro, at min barndomsdrøm kunne gå i opfyldelse på en meningsfuld måde.

Under sommerens forestillinger i Huset kom der en dag en tilskuer, der med et ”I’m from the other side” præsenterede sig som diplomat fra Sovjetunionens ambassade. Først 16 år senere opdagede jeg, at han var KGB-agent. Da han inviterede mig på frokost på Ravelinen, fik jeg straks den idé, at jeg kunne bruge hans og Sovjets hjælp til at trænge igennem bureaukratiet til Angolas regering, som Sovjet jo støttede med våbenleverancer. Og da han virkede synligt begejstret for *Amerikanske billeder*, begyndte jeg at fortælle ham om mine planer. Mit forlag, som havde tænkt sig at sælge min bog overalt i verden, havde fortalt mig, at det var så godt som umuligt at få royalties ud af de kommunistiske

Det var altid min drøm at gøre den begavede Linda, som bevægede publikum over hele verden, til en del af vores arbejdskollektiv. Her til venstre ses hun under mit første besøg med bogen i 1978 hos en plejemor. Men da jeg i 1986 tog hende med i bilen til show, var hun allerede for ødelagt af crack, og jeg måtte opgive. Senere i livet var hun i reglen i fængsel som her til højre, hvor hun brugte min/vores bog i sin narkorehabilitering. I 2003 var hun endelig på fri fod (nederst) og lovede at rette op på sit liv. Men kort efter fik jeg et brev om at sende penge til en sagfører, da hun nu igen var i fængsel – nu med begge sine sønner.

lande, og derfor havde jeg fået den idé, at disse lande skulle betale i form af hospitalsudstyr og læger til mit hospital, hvilket jo var meget rimeligt, når det nu var deres våbenleverancer, der gjorde en sådan humanitær indsats ekstra nødvendig. Men alt dette – og dermed også mit forhold til den russiske diplomat Nick, som han blot kaldte sig – begyndte for mig at ændre sig. For 12. november – dagen efter Angolas uafhængighed – havde jeg et stuvende fyldt show på Kunstakademiet, hvor jeg ivrigt fortalte om planerne og efterlyste de arkitektstuderendes hjælp til at tegne hospitalet. Miraklet ville, at de selv var i gang med et idealistisk projekt til ANC's træningslejre i Tanzania, så hvis jeg havde været lidt usikker på, om mine idéer var for verdensfjerne, blev jeg nu opildnet af at se den begejstring, de udviste for at hjælpe. Ganske vist havde jeg modsat dem valgt et land i blodig borgerkrig, og derfor var det godt, at den danske regering, under min gamle kampfælle Anker Jørgensen, nu støttede MPLA-regeringen, der kæmpede mod Sydafrikas apartheidstyre, som havde invaderet Angola med USA's støtte. Også det problem så jeg nu lyst på, idet Jimmy Carter, nøjagtig en uge før Angolas uafhængighed, blev valgt til som den første amerikanske præsident nogensinde at bringe USA's århundredlange undertrykkelser af menneskerettighederne i de fattige lande til ophør.

Så kun et halvt år efter mit første show, og et halvt år før min bog skulle udgives, kunne jeg i november endelig fortælle mine amerikanske venner om hele denne rivende udvikling på min nyerhvervede elektriske IBM-skrivemaskine. Men det var ikke let at gøre sig forståelig for både sorte, uoplyste fæstebønder, kriminelle, hvide millionærer, reaktionære og idealistiske venstreorienterede. Jeg havde glemte dette gamle bunkebrev – det første af mange til amerikanerne – som jeg gennem årene brugte som skriftestol for mine frustrationer med europæerne. Brevet er sjovt, fordi jeg i det skitserer en nøjagtig plan for, hvordan pengene skal indtjenes, ved at jeg og fem-otte frivillige "barfodsrevolutionære" rejser rundt i Europa og USA med showet, så vi kan sende barfodslæger til Angola. Da jeg først for nylig fandt en kopi af det, blev jeg forbavset over, hvor mange af mine naive drømmerier i brevet, der endte med at gå i opfyldelse.

Eksempelvis lykkedes det kort tid efter at få fem sorte amerikanske barfodsrevolutionære (og siden et par hvide) til at rejse rundt i 14 lande med showet i mange år, næsten uden løn, for at samle penge ind til Afrika-projektet. Og sentimental som jeg var, skulle det selvfølgelig være i de samme VW-vans, som hyppigst havde samlet mig op i hippietidens Amerika. Selvom projektet i første omgang endte med udviklingsprojekter i Zimbabwe (efter at denne koloni blev fri og demokratisk i 1980), mens jeg opgav at arbejde med de lukkede systemer i Angola og Sovjet, så gik selv barndomsdrømmen om et "hospital" (startende som klinik) i opfyldelse syv år senere i Angola for flygtninge og frihedskæmpere fra Sydafrikas blodige apartheidstyre i Namibia – nu i stedet med støtte fra IBIS og EF. Ligesom jeg, som lovet i brevet, efter et par år vendte tilbage til USA med showet og derved kunne fortsætte med at følge og fotografere mine livslange venskaber.

De fleste venners første reaktion på brevet var glædelig forbavselse over, at der overhovedet var kommet noget ud af den måde, jeg havde vagabonderet på, og at resultatet havde så stor interesse i et lille, fjernt og fremmed land. En af dem var min sorte ven Tony Harris, som blandt andet skrev dette i sit svar: "Du fortalte mig for længe siden om potentialet i dit diasshow. Men omsorg for lidelse i Amerika ophørte i 60'erne sammen med håb, hippier og kærlighed. Da jeg selv er et offer for tidskiftet, var min vision om, hvad du kunne opnå, forvrænget. Så modtagelsen af dit brev og indlevelse i indholdet fik mig til at græde. Det var en glædens gråd, glæden over, at du har fundet et formål og en mening og en praktisk måde at udtrykke din kærlighed til menneskeheden på. Jeg tror på dig og vil gerne være en del af denne indsats."

Jeg havde ikke forventet, at amerikanske venner ville komme hele vejen til Danmark, for at vi sammen kunne dele glæden over succesen, så jeg var ellevild, da Tony kort tid efter kom til København for at arbejde med mig. Godt nok blev han kraftigt advaret af sin familie, inden sin første udlandsrejse. "They are killing people over there!" havde hans bedstemor grædt. Det viste sig, at hun som de fleste amerikanere ikke kendte forskel på Danmark og Angola, hvis blodige borgerkrig rasede i de amerikanske medier. Eller muligvis fordi Tony havde fortalt hende,

at han skulle over for at hjælpe med at bygge et hospital i Angola, hvilket han rent faktisk endte med at gøre. For Tony blev min første barfodsrevolutionære, hvilket udviklede sig til vores næsten 40 års optræden sammen på alverdens scener.

Hver gang jeg gennem årene var kommet blaffende gennem Greensboro, havde jeg sovet på gulvet i hans stue med larmende lastbiler udenfor. Så høflig havde jeg været, at når jeg uanmeldt kom blaffende, efter at han var gået i seng med en eller anden mørk skønhed, var jeg kravlet op på affaldsspande og ind gennem et snævert badeværelsesvindue højt oppe for ikke at vække ham – hvorved jeg en gang i mørket kom til at knuse hans tandkrus mod gulvet, så han for ud med pistolen og forskrækket råbte: ”Jesus Christ! Ved du ikke, at der er dødsstraf i North Carolina for at bryde ind om natten?”

Kitte og Tony ved en senere lejlighed, men meget sigende for dem begge.

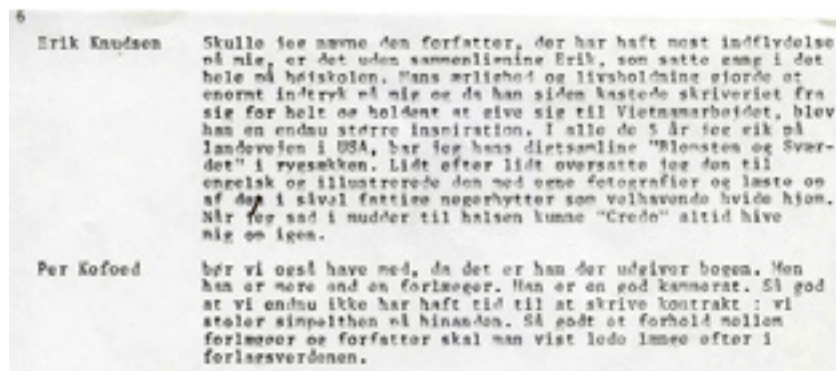

Nu glædede jeg mig til at give ham min egen røde kæmpeseng, som jeg netop havde bygget højt oppe i mit røde atelier for at undgå at blive slået til blods af den varmbloedede Røde Annie. Vores forhold var blevet så intenst, at vi havde lavet en aftale om, at jeg kun skulle sove hos hende og Grundtvig hver onsdag og søndag. Hendes datter, Tania Fox, har lige siden underholdt mine amerikanske besøgende på Christiania om, at hun som barn kun fik ordentlig mad på onsdage og søndage, når hendes ”papfar” kom på besøg, og Annie lavede mine jyske livretter såsom stegt sild i persillesovs med udkogte kartofler. Men desværre var Annie så intens og følsom, at hun kunne mærke, når jeg de andre dage i ugen havde kvindebesøg i Ny Vestergade, hvor hun derfor i jalousi cyklede over om natten og smed sten ind gennem det vindue ned mod gården, hvor hun vidste, at min seng stod. Og da jeg en nat lå der med grønlænderen Ellen, gik det så vidt, at Røde Annie smadrede døren med en medbragt økse og overhældte os i sengen med en spand vand med isklumper i, uden dog at vide, at netop dette prellede af på en grønlænder, som jeg den aften forsøgte at varme mig lidt med. Derefter måtte jeg bruge en uge på at bygge en ny seng i den modsatte hjørne af ”röda rummet”, helt oppe under loftet uden for kastevidde, som jeg på Tonys første dag i landet prøvede at overbevise ham om var ”safe from aggressive women”. ”Og modsat de larmende lastbiler hjemme hos dig kan du tilmed ligge og lytte i fred til de skønneste passager af Shakespeare, der stiger op gennem gulvbrædderne fra Mermaid-teatret og prøve at score dets skønne skuespillerinder i pauserne,” lovede jeg.

Men Tony skulle ikke nyde noget af mine kvindedramaer. For at holde ham vågen under hans jetlag den første dag efter ankomsten tog jeg ham med over til aftente hos Kitte, som jeg jo vidste var vild med sorte mænd. Jeg var pinligt berørt over, at den altid afslappet klædte Tony var ankommet fra USA i et skrigende grønt ghettojakkesæt i den fejlagtige tro, at danskerne var et stiligt folkefærd. Men Kitte tog godt imod, og vi hyggede os en tid. Mens vi snakkede om bogen, som skulle udkomme ugen efter, var Tony på badeværelset og kom pludselig ud kun iført en løs badekåbe og sagde smilende: ”Jacob, I think I am staying here.” Kitte var lige så chokeret som jeg, men protesterede ikke. For modsat mig kendte

Det var første gang, mine forældre mødte min nye Annie, som de var lettede over havde hjulpet min gamle Annie (der lavede maden til festen) med et sted at bo.

Fra min dupliserede invitation til gamle og nye venner, hvori jeg beskrev hver enkelts betydning for mig og *Amerikanske billeder*. Men læg her særligt mærke til ordene om min forlægger, Per Kofod.

charmøren Tony kvinder så godt, at han aldrig behøvede at spørge først. Livet igennem så jeg ham med stakkevis af kvinder ad gangen uden at få en eneste dramatisk scene ud af det.

Således måtte jeg slukøret traske alene hjem på denne første aften, hvor jeg havde glædet mig til at yde lidt gengæld for al den gæstfrihed, jeg havde nydt i USA. Der gik dog ikke mange dage, inden Tony blev træt af Kitte – og omvendt: ”Han er jo det rene sexdyr, jeg får intet lavet, ud over at tømme hans askebægre overalt, for vi kommer aldrig ud af sengen,” klagede hun. På det tidspunkt var Tony allerede vandret videre til den næste danske kvinde, en lige så veldrejet arkitekt, og det skulle blive en endeløs række af kvinder, som stadig på deres gamle dage bliver ved med at spørge mig med store, drømmende, våde øjne, om Tony snart kommer tilbage. Jeg var rystet, for skønt jeg havde set sorte skønheder hoppe ind i hans bil, hver gang vi kørte for langsomt gennem Greensboro – og han altid gavmildt havde overladt levningerne til mig, som ikke anede, hvad jeg skulle stille op med så mange – havde han altid bedyret, at han aldrig ville date en hvid kvinde. Faktisk havde han aldrig tilladt nogen hvid før mig at komme ind i sit hus, ligesom det aldrig lykkedes mig at score en eneste af hans lige så antihvide sorte overskudskvinder. Men det var blot første akt af den lange omstillingsproces, Tony skulle gennemgå de næste år ved for første gang at leve i et frit samfund uden hvid undertrykkelse. Ikke en eneste nat boede han hos mig i det halve år, før jeg købte lejligheden i Købmagergade, hvor han kunne få sit eget værelse – og dermed langt større frihed. Kitte spurgte mig siden ofte: ”Har du ikke nogen andre af Tonys slags boende?“, og sandelig om jeg ikke ofte siden havde et stort overskud af sorte mænd, som jeg gerne ville af med, gavmild, som jeg jo er. Mindst tre af dem gik videre til Kitte, men det fortjente hun jo også, nu hvor hun havde forsøgt at skabe et banebrydende værk med sorte pikke.

Udgivelse og modtagelse

Udgivelsesdagen 22. april 1977 nærmede sig, og jeg var for længst begyndt at sende indbydelser ud til den stort planlagte bogfest i Husets

Teater – dels til gamle skolekammerater, venner og kærester, dels politiske og symbolske indbydelser, som til både USA's, Vietnams og Cubas ambassadører i dette mit første danske brobygningsforsøg mellem gensides ærkefjender.

Det er pudsigt, at jeg ikke tog nogen billeder fra bogfesten, hvor jeg blot, ligesom til mine andre forestillinger, brugte mit gamle halvformat-Canon til at vise publikum, hvor små originalerne bag bogens billeder var. Og da jeg heller ikke har nogen dagbog fra denne travle tid, har jeg ikke andet end en elendig hukommelse at trække på. I det hele taget var jeg så træt af at tage billeder efter de 15.000, jeg kom hjem med, at jeg i de første år i Danmark så godt som ingen tog – også fordi det her næsten alt sammen nu handlede om mig selv. De to afroamerikanere Annie og April Young havde lavet velsmagende, og for mig sentimental, ”soul food” med bønner kogt på skinkekuder, majsbrød og så videre, og min ven Dale Smith spillede med sit orkester for blandt andre mine stolte forældre, som var blandt gæsterne.

For mig var det en stor dag, men for alle andre, bortset måske Per Kofod, var det selvfølgelig blot en god lejlighed til at feste lidt. Jeg havde håbet på at få talere som den amerikanske ambassadør og begreb ikke, at han blot sendte nogle repræsentanter fra ambassaden og først selv så showet til en særforestilling dagen efter i Huset. Derfor kom der en hel anden amerikansk festtale, som folk sent vil glemme. Det var Harb Lelshab, som jeg havde besøgt året før i Nyborg Statsfængsel, da jeg hørte, at han som sort amerikaner havde fået fængsel på livstid. Han havde som amerikansk soldat i Tyskland på orlov i Danmark brutalt myrdet en mand under en narkohandel. Hans historie og ghettoopvækst var så parallel med historierne i *Amerikanske billeder*, at jeg havde kontaktet den øverste myndighed, Hans Henrik Brydesholt, for at få Harb med til festen. Som direktør for Kriminalforsorgen på det tidspunkt havde Brydesholt i stil med hele tidsånden et yderst forstående syn på den sociale arv, der driver mennesker i fængsel. Så han gav straks tilladelse til, at Harb, ledsaget af sin psykiater, fik udgangstilladelse for at være festtaler til min bogudgivelse. Harb havde aldrig stået over for et publikum før – og vist aldrig mødt almindelige danskere – så han var

Harb i direktørstolen i 1980.

skrupforvirret, fortalte han siden, da han holdt den mest rabiate, marxistiske tale om imperialisme og racisme, jeg længe havde hørt. De fleste tilhørere hørte uden tvivl til venstrefløjen, men da denne på det tidspunkt var ved at bløde op fra tidligere ortodoksi, sad mange – særligt jeg

Kitte Fennestad og Per Kofod med min gamle dansklærer, Madsen, og kone, Agnete, til højre.

Annie og min kusine Birgit på hver side af mig ved skolekammeratbordet.

– og krummede tæer over Harbs nu lidt altmodiske retorik. Men under indtryk af showet var der jo alligevel en forståelse for en oratorisk veludrustet sort amerikaners vredesudladninger. Jeg bør her lige tilføje, at et resultat af hans optræden blev, at han fra nu af fik tilladelse til at komme regelmæssigt ud for at arbejde i *Amerikanske billeders* arbejdskollektiv og for at studere kultursociologi på universitetet. Og som en del af hans rehabilitering gjorde jeg ham til direktør for *Amerikanske billeder*.

Det var faktisk også Harb, der de følgende år viste showet hver aften i Købmagergade, hvorfor vi blev nødt til at starte dette klokken 18, så han kunne nå tilbage til fængslet inden midnat. Til sidst fik han lov til indimellem at overnatte hos os, og en nat havde han sammen med en medfange i nattelivet fundet et par piger, som de tog med hjem og overnattede med i vores forevisningssal. Næste morgen spurgte pigerne dem, hvad de egentlig lavede i Danmark, og Harb svarede smågrinende: ”Vi sidder i fængsel for mord. Ham der er den berygtede israelske økse-morder, som I nok husker fra aviserne, mens jeg bare brugte pistol.” Det tør nok siges, at det kun blev onenightstands, de fik ud af deres ærlighed.

Siden huggede Harb min kortvarige sorte franske kæreste, koncertpianisten Patricia Octavia, og blev efter otte år løsladt for god opførsel og flyttede med hende til Frankrig, hvor jeg i skrivende stund lige har besøgt dem og sad og skrev dette afsnit. Harb er stadig taknemmelig over, at vi i *Amerikanske billeder* hjalp med at bygge hans knuste selv-værdfølelse op og derved medvirkede til, at han aldrig siden vendte tilbage i fængsel.

Ugen efter den officielle udgivelsesfest inviterede min far til en alternativ bogfest for mine vestjyske venner i præstegården på min 30-års fødselsdag. Her var mange af de gamle kammerater med, som i mine syv år i landsbyskolen havde været til alle mine fødselsdage samme sted – og sjovt nok var det nu, 16 år efter, stadig uden at have pigerne fra klassen med. Vi sad alle sammen med Tony ved det ene af konfirmandstuens langborde, og ved det andet langbord sad alle de gamle bønder. Ved højbordet sad Kitte Fennestad og Per Kofod bænket med min gamle dansklærer, Madsen, hvorfor jeg havde tænkt mig at læse den stil op, som han havde givet mig dårlig karakter for: ”Negerproblemet i USA”. Jeg opgav

dog, da jeg følte, at dagen ikke burde handle om mig, men om at integrere disse to sider af Danmark – den venstreorienterede københavnske intelligentsia med de mere adstadige venstrebønder fra det, vi i dag kalder Udkantsdanmark. Det gik over al forventning. Per Kofod fortalte siden, at det var en af de fester, der havde givet ham den største oplevelse i hans liv. Min far holdt en underholdende og drillende tale – som jeg lykkeligt og bekvemt har glemt nu – om, hvor fjollet jeg havde været som barn. Men aftenens højdepunkt var Tony Harris, som endeløst sad og underholdt med gangsterhistorier fra ghettoerne. Til min store overraskelse forstod selv de skolekammerater, der var gået ud efter 7. klasse, nu flydende engelsk og sad med store ører. Det var den aften, jeg først rigtig opdagede Tonys latterbefriende underholdnings- og oplysningsværdi blandt et mere konservativt publikum, hvad jeg skulle nyde godt af gennem de næste 30 år.

Ligesom de fleste førstegangsfornere glædede jeg mig som et barn og troede, at bogen ville ændre mit liv. Jeg husker, hvordan jeg stolt cyklede rundt og fotograferede, hvordan boghandlerne havde udstillet den, men jeg sørgede for, at der helst på en naturlig måde lå en hjemløs eller en tigger foran udstillingsvinduet for aldrig at glemme de svageste, som bogen handlede om. Igen min evindelige skyldfølelse. Og således blev jeg også mindet om, hvordan det danske velfærdssamfund havde ændret sig til det værre siden min afrejse og fortsat forværredes i takt med bogens succes op gennem fattig-80'erne.

Anmeldelserne var gennemgående positive, hvilket var en lettelse, da jeg aldrig havde – og stadig ikke har – fået en eneste dansk anmeldelse af lysbilledshowet. Men når jeg tænker på, hvor mange underholdende sider der siden er skrevet om mig i aviserne, virker boganmeldelserne i dag forbavsende korte og beherskede. Anmeldelser er jo vigtige, især for forfattere, der som jeg ikke er intelligente nok til at forstå deres eget produkt. I gode anmeldelser lærer man noget om sig selv, eller i hvert fald om, hvordan andre ser én, hvorfor de i bedste fald kan være med til at ændre ens liv. I den forstand var jeg nok mest glad for Thomas Bredsdorffs anmeldelse i Politiken 18. juni 1977. Ganske vist blev jeg irriteret over, at han som den første dansker fortsatte de banale

Jesus-sammenligninger, som jeg så ofte havde måttet lægge øre til blandt de fattige, uoplyste sorte. Men i resten af hans analyse ramte han bedre end de fleste essensen af den ikkevoldelige kommunikation, eller kærlige tænkning om andre, som jeg af ren og skær nød havde lært at bruge og overleve på i USA.

”... han (Holdt, red.) viser, hvilken kolossal politisk kraft der ligger i at kunne elske sine medmennesker (...) intetsteds under denne bevidsthedsudvidelse giver han sig selv lov til at hade et menneske. Selv en Rockefeller møder han som et menneske, der i en anden rolle ville være ansvarlig for færre mord. Det er et system, han hader, ikke mennesker. (...) At kunne dømme så hårdt og klart og dog ikke dømme noget enkelt menneske fra muligheden for at kunne elskes og kunne leve et andet liv, det er, hvad der gør denne bog enestående både i billede og tekst,” skrev han.

Jeg husker, at da jeg læste denne første psykologiske analyse af min måde at rejse på, gav den mig skyldfølelse, fordi jeg syntes, at den var alt for smuk og overromantiseret til at passe på mig. Man kender jo sig selv godt nok til at vide, at man også har alle mulige andre sider, hvor man eksempelvis i øjeblikket var irriteret over sine medmenneskers adfærd, og altså netop var *menneskelig*. Men da jeg gennem et helt års showforevisning i stigende grad var blevet irriteret over de hadske anti-amerikanske følelser, som showet forstærkede i mange, hjalp Thomas Bredsdorffs anmeldelse mig med at finde tilbage til mit egentlige budskab – til så at sige at finde *mig selv* igen midt i forvirringen, som min pludselige succes i showbusiness gav mig. I den forstand var han med til at korrigere mit liv og give mig kraft til det oprør, jeg kort tid efter indledte mod Information og min egen bogs succes.

Et våben i den kolde krig

Den personlige kontakt med mennesker, som jeg bedst opnåede som vagabond, havde jeg forsøgt at fortsætte som foredragsholder ved altid at overnatte hos mit publikum eller arrangører – ligesom jeg siden krævede, at mine sorte rundrejsende medarbejdere boede privat. Men

hvordan skulle jeg fortsætte dette princip, når nu de første 10.000 eksemplarer af bogen blev udsolgt på kun to uger? Jeg havde allerede nydt at møde og snakke med mange af læserne, når de standsede mig på gaden for at sige tak for bogen – hvilket de i øvrigt stadig gør mange år efter, særligt når de er godt berusede på folkemøder og Roskilde Festivaler – for at fortælle, hvordan den ændrede deres liv i deres ungdom. Men særligt lige efter at man har udgivet sin første bog, betyder det personlige møde med læserne meget for de fleste forfattere, tror jeg. Så da nu Information ville til at trykke endnu større oplag, krævede jeg at få et ”personligt” brev lagt ind i hver bog i mit desperate forsøg på at bilde i hvert fald mig selv ind, at jeg skrev til læserne personligt.

”Kære læser. Jeg har lyst til at skrive til dig uden dog igen at skulle gøre det til en bog. Den bog, du her sidder med, er 2. oplag. Som du måske ved, gik de første 10.000 eksemplarer så hurtigt, at det kom totalt bag på både mig og min forlægger, Per Kofod, hvorfor den har manglet i butikkerne i flere uger. Grundet travlhed og godt venskab har vi endnu ikke fået skrevet kontrakt (...) I øvrigt kræver skattevæsenet, at jeg betaler skat for de år, jeg gik på landevejen – eller som de siger: ”Du må jo have levet af et eller andet ...”

Og sådan fortsatte jeg over fire tætskrevne sider, inden jeg sluttede sådan her:

”Jeg er også i gang med at lave mit eget teater for at kunne køre showet permanent i længere tid, da der jo næsten altid var udsolgt de få måneder, det kørte sidste år. Nå, jeg må nok slutte nu, men om ikke andet håber jeg, at vi ses en aften til showet.

De kærligste hilsner Jacob Holdt.”

Jeg kan i dag more mig over, hvor naivt jeg prøvede på vagabondvis at holde fast i mine læsere til en bog, som på kort tid endte med at sælge en kvart million eksemplarer.

I mellemtiden var der sket det, at min ellers så høflige og karismatiske russiske diplomat, Nick, til vores første middag efter bogens anmelder-succes pludselig havde skuffet, ja, såret mig dybt. Vi havde på et halvt år udviklet en dyb fortrolighed, og han havde lovet at hjælpe mig med mine planer om hospitalet i Angola. Nick fortalte, at han havde været

begeistret for at læse om modtagelsen af min bog, idet han som ”pres-seattaché” (eller med en lignende betegnelse for sin uvirksomhed) ved ambassaden normalt brugte det meste af dagen på at læse danske aviser. Men så pludselig slog han over i en alvorligere tone og begyndte at fortælle om, hvordan hans chefer i Moskva havde besluttet at bruge min bog i deres kamp mod præsident Carters menneskerettighedskampagne, som de følte især var rettet mod Sovjets brud på menneskerettighederne. ”For *Amerikanske billeder* afslører jo hele hykleriet, da du viser, at menneskerettighederne har lige så dårlige kår i Carters eget USA. Og vi er jo ikke i stand til at lave en lige så stærk og overbevisende propaganda som dig, fordi du taler direkte til hjertet i mennesker. Så vi har brug for dig. Derfor er det også vigtigt, at du ikke melder dig ind i kommunistpartiet eller viser showet i Østeuropa, så du mister din troværdighed. For det er i Vesten, vi har brug for dit enestående og epokegørende værk i kampen for social retfærdighed. Du har en enorm magt over de unges sind.”

Han slog fuldstændig benene væk under mig, for det var første gang, nogen overhovedet havde sat ordet ”menneskerettigheder” i forbindelse med den sociale og racistiske undertrykkelse, jeg havde skildret i *Amerikanske billeder*. Og det skete udelukkende, fordi Carter var begyndt at bruge samme ord om den helt anderledes undertrykkelse, der foregik bag jerntæppet. Her var Sovjet samtidig begyndt at føle sig truet indefra, fordi Václav Havel og andre dissidenter i Tjekkoslaviet kun et par måneder før havde publiceret deres ”Charta 77”, hvori de anklagede de kommunistiske regeringer for brud på FN’s menneskerettighedskonventioner, som Sovjet året før havde ratificeret. Netop fordi jeg som ung selv havde været begejstret for Dubčeks ”socialisme med et menneskeligt ansigt”, havde jeg håbefuldt i løbet af foråret 1977 fulgt Charta 77-bevægelsen ekstra nøje.

Med valget af Carter og hans erklærede satsning på menneskerettigheder, begyndte jeg – uden tvivl med samme vidunderlige naivitet som Carter selv – at tro på, at USA for første gang i mit liv ville overholde både de borgerlige og sociale menneskerettigheder i den tredje verden, hvilket han – bortset fra sin skuffende omklamring af shahen i Persien – da også nogenlunde levede op til, med de begrænsninger selv

Jeg ved ikke, hvorfor vi fik dette opstillede billede taget inden vores flugt bag jerntæppet. Med Annie, Tony og Wolfgang Poth til højre.

verdens stærkeste mand har. Jeg var begejstret for ham, fordi han i sin første tale i FN indrømmede alt det, som havde givet min generations unge så stærke antiamerikanske følelser, og fordi han satte handling bag ordene ved øjeblikkelig at afslutte over 30 års amerikansk støtte til latinamerikanske diktaturer og satte hårdt ind mod apartheidregimerne i Sydafrika og Rhodesia.

Alle de forhåbninger om en bedre fremtid, som Carter havde givet mig i dette frihedens og for mig personligt så berusende og opløftende bogudgivelsesforår, følte jeg nu, at en fremmed, totalitær stormagt kom og bad mig om hjælp til at forråde. For det var jo min hensigt snarest muligt at vende tilbage for at bruge mit værk inde i selve USA. Og ville jeg på nogen mulig måde derovre have troværdighed og være i stand til at skabe holdningsændringer blandt de hvide over for de sorte, hvis

det kom frem, at jeg havde været med til at undergrave selveste den præsident, som havde givet de sorte så store forhåbninger om en bedre fremtid? Og ville USA med sin nye vægt på borgerrettigheder overhovedet lukke mig ind, hvis jeg blev afsløret som antiamerikansk? Jeg fattede ikke, at jeg med mine beskedne evner pludselig utilsigtet var endt som en lille skakbrik i den kolde krig mellem to drabelige stormagter, men fornemmede straks, at det var en rolle, jeg med min konfliktsky natur ikke følte mig hjemme i eller på nogen måde ønskede. Så jeg gik fuldstændig i baglås og har sikkert ikke ytret et ord til Nick, hvilket han måske har tydet som tegn på, at jeg ingen indvendinger havde mod konspirationen.

Det kastede mig ud i en voldsom depression, da jeg følte, at jeg kun kunne komme ud af dilemmaet ved at ofre mit livsværk. Og det ville i første omgang føre mig ud i et opgør med alle de venner, jeg havde fået på Information, og indebære et forræderi mod den tillid, de havde vist mig, og alle de penge, de havde investeret i vores fælles succes. Det opgør var jeg alt for forvirret og konfliktsky til at tage her og nu, og derfor endte jeg med at gøre det samme, som jeg altid havde gjort som vagabond, når tingene spidsede til: at flygte ud på landevejen.

Et par dage efter det dramatiske møde med Nick Gribin pakkede jeg bilen med campingudstyr og tog mine tre gode venner, Tony, Annie Hedvard og den tyske boghandler Wolfgang Poth, med. Vi havde løst snakket om at tage på ferie i Italien, men jeg sagde spontant: "Vi skal til Tjekkoslavakiet." Og derved blev det, for dette var mit første barnlige og magtesløse oprør mod den menneskerettighedsfælde, jeg følte Gribin havde sat mig i. Derfor ville jeg til det land, hvor der med Charta 77 nu var et ulmende oprør i gang mod hans egen regerings menneskerettighedssvigt, efter at Bresjnev tøvende havde tiltrådt Helsinki-konventionen to år før. Vi lagde blomster på Wenzelspladsen, hvor min ungdoms helt Jan Palach i 1969 havde udført sin selvmordsbrænding, og besøgte dissidenter som forfatteren Jiří Mucha, der havde været dømt til døden, men fik mange års tvangsarbejde af det kommunistiske regime.

Det var på denne tur, jeg første gang begyndte at spekulere over de mange ligheder mellem USA's sorte og kommunismens undersætter som

ofre for et lukket system, der knuste håbet og initiativet i mennesker. Det begyndte jeg at diskutere med Tony, som jeg pudsigt nok også var sammen med den morgen, hvor vi 12 år senere, efter en natlig drukfest med eleverne på Union College i New York, tændte for fjernsynet og så mennesker danse på Berlinmuren og ikke kunne tro vores egne tømmermandsøjne. For på denne tur til Prag havde vi passeret Berlinmuren, hvor jeg havde fotograferet graffitimalerier, såsom min favorit "Unter Stalin gab es keine Mauer", og genset det endnu mere trøstesløse Østtyskland, hvor det engang var lykkedes mig under et højskolebesøg med stor hjertebanken at stjæle et af de store officielle hammer og passer-ornamenter og smugle det ud gennem muren forbi de strækmarcherende soldater.

Mens vi kørte rundt og nød kommunismens relative fattigdom med billige måltider på luksusrestauranter (dog i praksis kun med én menu overalt, nemlig wienerschnitzel med ansjoser) omgivet af masser af initiativløse tjenere, spillede vi i bilen uafbrudt ABBA's nyeste hit, som var endnu mere populært her bag jerntæppet:

"Money, money, money, must be funny, in the rich man's world ... All the things I could do, if I had a little money ..." På overfladen var alt lykkeligt for os med udsigten til alle de penge, der ville komme, når blot jeg havde underskrevet min kontrakt derhjemme. Men den sang forstærkede samtidig tankerne om alt det ansvar, min succes havde givet mig, og som jeg var flygtet fra, og som nu lå som en tung skygge over hele turen. Selvom jeg kun overfladisk delte mine bekymringer med mine rejseledsagere, kunne de mærke min anspændthed og irritation. Om natten sov Tony og Wolfgang i inderteltet, og Annie og jeg i forteltet af mine forældres gamle Boeware-villatelt.

Det fremstod som det rene slot i forhold til østeuropæernes små skratelte og Trabant, men der var intet royalt over at ligge lige op ad mig og Røde Annie, når hun ønskede hengivenhed, og jeg kun tænkte på røde russere og bogen. Særligt i dagtimerne var Annies farverige begejstring, "se de gule marker", ved at drive os til så meget vanvid i vores gråmelerede tilstand, at vi hver og én hurtigt tænkte på at flygte fra vores fælles indespærring bag jerntæppet. Wolfgang var den første til

Her er det eneste imponerende bygningsværk, vi så i 1977, som DDR's romantiserede arbejdere havde fået op at stå samme år, hvor USA sendte en mand til månen.

Muren, som jeg så den på turen i 1977, men som vi siden skulle igennem talrige gange til vores foredrag i Berlin, hvor showet havde størst succes i Tyskland.

at ”hoppe af”, så snart vi brød ud til den vesttyske frihed, mens det først lykkedes os at presse Annie ud i Firenze, hvorefter hun blaffede hjem. Der havde for mig været et andet formål med turen, nemlig at få Tony lokket væk fra hans danske frihedsberuselse med at gå i fjerene på alle de hvide kvinder, som hans hjemlige racismes usynlige mure havde holdt ham udelukket fra. Nu fik vi endelig tid til at snakke sammen – ikke mindst om det dilemma, jeg var kommet i med bogen. Men på det punkt var Tony ikke nogen støtte, for han havde nu samme dybe investerede interesser i *Amerikanske billeders* succes som både forlag og alle andre.

Under en af disse samtaler kom Tony i en kæmpebrandert til at røbe, at han havde været i seng med Edwina, som han havde introduceret mig for i 1973, og som jeg blev så forelsket i, at jeg skrev et af bogens vigtigste breve til hende. Men det var ikke det, der rystede mig, da vi i de næste mange års samarbejde skulle vænne os til at dele mange andre kærester. Skandalen, hvis man kan tale om det i forbindelse med Tony, for hvem alting virkede så åleglat naturligt, var, at Edwina var hans mors brors tidligere kone.

Den kolde bogkrig bliver varm

Nu gjaldt det om hurtigst muligt at vende tilbage til Danmark, da vi midt under vores hyggelige samtaler over magnumstore flasker Toscana-vin ved Arno-flodens bredder fik besked om, at et nyt oplag hurtigt skulle trykkes med mine krævede ændringer. I mine tre ugers tænkepause havde jeg endnu ikke fundet en løsning på, hvordan jeg skulle tackle den russiske roulette, jeg var havnet i. Jeg valgte i begyndelsen at holde gode miner til slet spil over for Per Kofod for at få mine ændringer i bogen igennem.

Men snart begyndte han at sige, at de jo ikke kunne sende yderligere oplag på gaden uden at have en kontrakt med mig. Jeg var undvigende og snakkede først om, at jeg ikke ville give dem ret til at sælge den til USA, for ”dertil er den ikke god nok”. Per var ikke meget for at opgive det lovende amerikanske marked, men han foreslog, at vi måske kunne adskille kontrakten til ikke i første omgang at omhandle USA.

Det gjorde det endnu sværere for mig, at jeg nu ikke kunne trække kontraktforhandlingerne i langdrag med amerikanske udflugter. Så jeg begyndte at konkludere, at der ikke var andet at gøre end at stoppe bogen overalt i verden ved helt at nægte at skrive en kontrakt. Jeg begyndte at argumentere med, at jeg ikke var psykisk stærk nok til at påtage mig så stort et ansvar, med alle de følelser, jeg allerede havde set, at bogen udløste i folk. ”Jeg er ikke intellektuel som jer, og det ved I også godt her på Information. Jeg er blot ved et tilfælde kommet til at skabe dette Frankensteinmonster, der nu er ved at ødelægge mig og hele det anonyme vagabondliv, jeg elskede. Jeg ønsker at bevare min frihed.”

Jeg husker ikke de nøjagtige ord, men Per følte forståeligt nok, at det var et overlagt forræderi mod ham, vores venskab og al den tillid, han havde vist mig. Han begyndte igen at snakke om alle de penge, bogen ville give mig over hele verden, men derved mindede han mig jo blot om de værste kvaler, som mere end noget andet havde gjort mig tungsindig. For ved at standse min egen bog på verdensplan ville jeg jo samtidig standse alle de pengestrømme, der skulle finansiere mit drømme-projekt om et hospital i Angola. Og hvad er et liv i frihed og trykthed uden drømme?

At mit forhold til Per Kofod stadig var varmt og kærligt, viser billedet af ham fra sommeren 1977, hvor han inviterede mig med i sommerhuset. Inderst inde havde jeg det derfor forfærdeligt over den krig, jeg vidste snart ville bryde ud mellem os.

Jeg vidste, at jeg ikke ville få nogen forståelse fra Information i min kamp mod russernes forsøg på at undergrave Carter, som jeg med hans kristne syn på tilgivelse og dialog var begyndt at se som min allierede. For 28. juni 1977 – to dage før mit sidste møde med Nick Gribin – bragte Information en leder, som både jeg og Gribin havde læst. I den blev jeg personligt brugt som et eksempel på Carters hykleri, hvorfor Gribin havde været ekstra begejstret over nu at kunne forvente Informations støtte til Sovjets angreb på Carters menneskerettighedspolitik. Jeg gengiver her et uddrag, fordi den tydeligt viser, hvorfor min kamp mod Information herefter blev så hård og uforsonlig.

”Nu opfattes menneskerettigheder jo som så meget. I dele af verden lægger man størst vægt på den økonomiske side af sagen. På det felt ser det sort ud for USA selv. Fotografen Jacob Holdts *Amerikanske billeder* afslører kår, som ingen beundring kan vække. Også i år har borgerretsorganisationen National Urban League udsendt en statusrapport, som påviser absolutte tilbageskridt i sorte amerikaneres økonomiske stilling.

Men menneskeretten til økonomisk tryghed og en værdig levestandard er i Carters Amerika ikke en ret, men et privilegium. Og den social- og finanspolitik, han står for, vil ikke ændre på det forhold (...) Der er brug for en verdensomspændende kampagne imod overgreb på menneskerettighederne. Men med USA og præsident Carter i spidsen bliver en sådan politik til en kynisk udnyttelse af millioners håb.”

Alene Informations afsluttende sætning slog benene væk under mig. Gennem min idealisering af Carter og vores fælles håb om at kunne skabe en bedre verden følte jeg mig selv under angreb for ”kynisk at ville udnytte millioners håb”, hvis min bog blot blev tomme ord uden at kunne medvirke til lidt forandring i Afrika. Alligevel var der ikke en eneste sætning i lederen, jeg ikke kunne skrive under på og være uenig i – hvilket jo netop var kernen i hele problemstillingen. Det var derfor på tide at gøre op med alle de uretfærdigheder, som USA havde begået i min ungdom, og det kunne kun ske ved at have tillid til og give al min støtte til en mand, der mirakuløst havde opnået sin opstigning til magten gennem systemet. På samme måde som kun en systemets mand, Mikhail Gorbatsjov, 10 år senere kunne opnå magt til først at reformere

og til sidst destruere Sovjets syge og undertrykkende system. Men at vende det hele på hovedet, som Information gjorde det ved at underminere Carters oprigtige forsøg på for første gang at få USA til at leve op til menneskerettighederne, var slet og ret enøjnet reaktionært hykleri.

Men da jeg nægtede at skrive under på bogkontrakten, var der naturligvis ingen forståelse for det. Jeg kunne ikke bruge argumenter om, at jeg ikke ville underminere Carters menneskerettighedspolitik, for jeg vidste, at jeg straks ville blive tromlet ned af Informations bedrevidende, venstreorienterede intellektuelle. Jeg kunne slet ikke sige noget om, at jeg vidste, at Sovjetunionen havde planer om at bruge min bog mod Carter, for så ville det jo straks komme ud i pressen, at jeg mødtes med folk fra ambassaden, hvorved jeg ville miste Sovjets støtte til Angola-projektet. Jeg følte mig så uendelig lille og dum med mine halve emotionelle argumenter over for disse helstøbte sværvægttere på den medarbejderdemokratiserede avis, der derved netop ikke kunne undgå at se mig som sådan en uformuleret taber, hvilket fik mig til at gå yderligere i baglås. Derfor gik jeg hjem og skrev et seks sider langt følelsesladet brev til Per Kofod, hvor der blandt andet stod: ”... en helt anden ting er, at jeg ikke kan overskue de politiske konsekvenser af min bog. Jeg kender så uendelig lidt til verden og kan derfor kun chokeres, når min bog allerede er blevet bragt ind i menneskerettighedskrigen. Jeg vil nødig have, at min bog, samtidig med at den påpeger undertrykkelsen et sted i verden, går hen og – bevidst eller ubevidst hos læseren – kommer til at retfærdiggøre undertrykkelsen andre steder på kloden. Som sagt tror jeg ikke, at min bog vil komme til at lindre meget for de folk, den omhandler, men det er ikke utænkeligt, at den indirekte kommer til at blive en byrde for folk andre steder. Dette er en grund til ikke at sprede den mere på nuværende tidspunkt af menneskerettighedskrigen (selv om jeg dog principielt er modstander af, at man ikke skulle kunne protestere mod uretfærdighed, så længe forholdene er værre andre steder).”

Til sidst blev jeg kaldt ind til møde på den nyansatte direktør, Finn Kerns, store kontor, der i disse velmagtsår lå ud mod Store Kongensgade i det gigantiske hus, som jeg kendte hver en krog af. Som økonomisk ansvarlig forsøgte han at give mig skyldfølelse over alle de penge, avisen

ville miste, hvis ikke de fik indtjeningen fra min bog og deres anden salgssucces, Alex Haleys *Rødder*. Jeg husker ikke meget andet fra samtalen, ud over at jeg brød heftigt ud i gråd – virkelig voldsomt med snot over hele hovedet – og på et tidspunkt kastede mig hysterisk på gulvet og hamrede næverne i det med råbene: ”Nej, nej, nej. Jeg kan ikke. Jeg magter ikke at stå med så stort et ansvar på mine skuldre” og den slags. Hvorefter jeg pludselig for ud ad døren og svor, at jeg aldrig ville sætte mine ben på Information igen (om ikke andet, så af flovhed over min hysteriske opførsel, som må have fået dem alle til at tænke, at jeg burde spærres inde på en anstalt og var for risikabel til at investere mere i). Men når der er store penge på spil, tænker folk ikke sådan, så forlagskrigen fortsatte – nu uden mig.

I stedet satte jeg min jurist, Søren B. Henriksen, til at føre sag mod Information for at få bogen standset. Det stod han i tidens venstreorienterede ånd lige så uforstående over for som alle andre. For Søren var maoist og gik tilmed med maokasket, første gang jeg mødte ham. Det skete, da jeg havde haft brug for en sagfører ved købet af min nye ejerlejlighed i Købmagergade og spurgte min bror Niels Jørgen, om han kendte nogen. Han fortalte, at han havde gået sammen med en på studenterkursus, som lige var blevet færdig som jurist. Men da han spurgte Søren, om han ville hjælpe hans bror med at købe en ejerlejlighed, svarede Søren prompte nej. Den slags borgerlig kapitalisme var han ideologisk modstander af – ligesom alle andre 68'ere dengang. Men da Søren så spurgte Niels Jørgen, hvem det drejede sig om, og fik at vide, at det var ”ham Jacob Holdt fra *Amerikanske billeder*”, vendte han på en tallerken og solgte straks ud af sin ideologi. Hurra for hykleriet på alle sider til alle tider, for da Søren B. Henriksen siden steg i systemet og endte som direktør for kapitalisterne i Dansk Handel og Service, blev jeg altid inviteret med til hans runde fødselsdage sammen med ministre og elitens erhvervsfolk. Da min bordherre til Søren's 50-års fødselsdag, udenrigsminister Niels Helveg Petersen, forundret spurgte mig, hvorfor jeg som den eneste anderledes udseende var kommet med, svarede jeg blot uden at gå i detaljer: ”Jeg var Søren's første klient.” For vi gamle røde dækker

jo over hinandens ildelugtende ræveduft, når vinden begynder at blæse den anden vej.

Men det gjorde vinden jo netop ikke i 1977, da jeg gav Søren hans første rigtige opgave og juridiske hovedpine, som han ikke selv forstod et mug af. ”Stands min bog over hele verden. Jeg vil ikke have, at den bliver brugt af hverken venstrefløjen eller de kommunistiske lande mod USA,” lød min ordre.

Anden flugt bag jerntæppet

Andet fik han ikke at vide, før jeg skyndsomst flygtede til Polen, inden Søren sendte sit første sagsanlæg mod Information, hvorefter jeg vidste, at min kolde krig mod forlaget ville bryde ud i lys lue. Men hvorfor lige Polen? Jo, mine nerver var fuldstændig på højkant under dramaet, og jeg ønskede hverken at blive kontaktet af Søren eller Information. Allerede på bogmessen havde Per Kofod solgt bogen til både DDR og Polen, og under de sidste møder på Information var jeg i den anledning blevet kontaktet af repræsentanter for Polens ambassade, som kom med det polske forlags kontrakt, som jeg skulle underskrive. Eller rettere – for den havde de jo lavet med Information – en ændret kontrakt, hvorpå der med lille skrift stod, at jeg gav dem lov til at lave visse ændringer i bogen. Da jeg spurgte om hvilke, svarede de, at de gerne ville stryge visse afsnit om homoseksuelle og et enkelt nøgenbillede foran et krucifiks, ”da det vil støde den katolske kirke”. Det var vist første gang, jeg havde oplevet et stalinistisk diktatur vise hensyn til kirkens følelser, så her så jeg straks en mulighed for også at få standset bogen, skønt jeg jo var klar over, at den ikke kunne standses i de lande, Per Kofod allerede havde kontrakt med. Så efter en yderst trykkende eftermiddag med adskillige cognacer nægtede jeg pure at skrive under, men fik straks idéen til selv at tage ned til det polske forlag for at forhandle med dem – også om at levere hospitalsudstyr frem for royalties til det hospital, jeg endnu ikke havde opgivet.

Dagen før min afrejse var jeg som sædvanlig gået på Café Sommersko, hvor jeg mødte en fotomodelagtig flot pige, Majbrit. Hun anede ikke,

Søren B. Henriksen var med til alle vores fester i Ubuntuhuset – og kommer der stadig. Han ses her under mit blaffeskilt sammen med Jørgen Dragsdahl. Han var også med os som sagfører og ven under vores vanskelige opstart i USA. Til venstre er jeg med til hans 60-års fødselsdag på Børsen med Lars Løkke og Henning Dyremose.

at jeg var nybagt forfatter, hvilket jeg fandt forfriskende, da jeg lige nu ikke havde brug for de sædvanlige kvindelige tilbud fra fans. Hun sad på trappen derinde og morede sig højlydt med at efterabe min ”bondske” krydsning af enkønnet vestjysk dialekt og ditto amerikansk accent. Da jeg netop nu havde brug for ”true love” og opfattede det som en flirt, røg det pludselig ud af mig: ”Jamen hvis du opfatter mig som den rene bondeknold, så tag med mig til et land, hvor du vil se os blive beværtet som Jeppe i baronens seng.” Majbrit havde ikke holdt sommerferie endnu, så næste dag flygtede vi ind under jerntæppets beskyttende dyner, uden at give nogen besked om, hvor vi var. Den største oplevelse var,

da vi allerede den første nat blev inviteret hjem af en nedslidt 60-årig arbejder i Torun, hvis kone gav os deres egen seng og redte op til dem selv, sønnen og svigerdatteren i den trange dagligstue. For da faren fortalte om, at han var blevet psykisk nedbrudt af i årevis at sidde i stalinismens fængsler, følte det yderligere som en bekræftelse af mit hjemlige oprør her at dyrke kærlighed over alle grænser i netop hans rummelige seng med Majbrit. For uden bitterhed så han ikke kun sig selv som offer. ”Hvis I synes, at vi har det fattigt her i Polen, så skulle I bare se fattigdommen inde i Sovjetunionen. I vil ikke tro jeres egne øjne. Vores undertrykkere lider endnu mere.”

Det startede da også som en romantisk tur, hvor vi omgivet af hestetrukne køretøjer følte os som konger i min store VW-van og villatelt. Igen indså jeg sandheden i, at det eneste, kommunismen kunne bruges til, var nostalgiske, trygge og afslappende ferier fra kapitalismens stress og kamp om de store penge. Da vi endelig af forlaget blev indkvarteret på et luksuriøst hotel – efter polsk standard – blev vi i dagene efter udsat for en hær af VIP-folk, som bespiste os fyrsteligt, drak os mere og mere fulde hver aften og tog os til baller. Altid sluttede det med, at de ud på natten midt i kammeratlige og hjertelige følelser, pludselig trak nogle papirer frem, som jeg ”lige skulle skrive under på”. Jeg nægtede fortsat, og som jeg sagde til Majbrit, som ikke forstod, hvorfor jeg ikke bare fik det uundgåelige overstået: ”Når jeg ikke kan forhindre, at min bog bliver brugt mod menneskerettighederne af dette land, så vil jeg i det mindste gøre alt, hvad jeg kan, for at støtte menneskerettighederne her, inde i landet selv.”

Hvor langt jeg var villig til at gå, opdagede hun den sidste nat, hvor vi efter plørefulde at have svømmet rundt i de ulækre polske hornfiskegeléer var blevet inviteret hjem til konen af en af de højeste bosser i kommunistpartiet. Hvor højt på strå han var, overbeviste han os om, da han viste sit fotoalbum fra sit personlige regeringsbesøg i Det Hvide Hus – hvis nye beboer hele vores besøg jo drejede sig om. Pludselig skubbede pamperen sin kone og Majbrit ind i deres soveværelse og låste døren, for at hun der skulle gå i seng med konen, mens han trak mig ud i det flotte Hollywood-indrettede badeværelse med bukserne nede.

Midt i chokket over at erkende, at manden, som kommunistpartiet havde sat til at fjerne mine bøsserier fra bogen, selv viste sig at være en selvundertrykkende bøsse, indså jeg, hvilken magt jeg nu pludselig havde fået over denne partiboss. For dette lukkede system var jo kendt for at bruge netop den slags metoder til at afpresse folk. Jeg behøvede end ikke at true med #MeToo-afsløring, for jeg vidste, at når han næste dag i ædru tilstand indså sit fejlgreb, ville han være som en fromt lam. Dette var for mig en kæmpe sejr for menneskerettighederne, at jeg havde kunnet give ham en narresut, mens jeg selv stod opret og fast den våde, slibrige nat. For polske bøsser fortalte mig efter murens fald, at min bog var den eneste, hvor de nogensinde havde oplevet homoseksuelle blive beskrevet på en positiv måde. Det havde betydet utrolig meget for dem midt i selvhadet, som denne katolsk-kommunistiske sammensværgelse havde givet dem.

Men alle sejre har ofre, og Majbrit kunne derefter ikke komme hurtigt nok hjem til Danmark, hvor hun straks underholdt og advarede alle. ”Hvis man er forelsket i Jacob Holdt, skal man bare tage på afslappende ferie med ham i Polen. Så er man kureret for evigt.” Jeg så hende kort efter aldrig igen, men hørte, at hun snart efter fandt sig en rig(tig) spansk kapitalist. Men jeg håber, Majbrit, at du vil tilgive mig, hvis du læser dette.

Underkastelsens rødder

I mellemtiden havde der været varm krig mellem min sagfører og Information, hvor de til sidst var enedes om et kompromis. Søren B. Henriksen kunne ikke juridisk standse bogen i hele verden, da jeg tidligere havde givet mundtligt tilsagn om, at den skulle udgives. Men han havde fået så mange stramninger indført i kontrakten – ikke blot om, at den ikke måtte udgives i Østblokken, men heller ikke af venstreorienterede forlag i resten af verden. Og vigtigst, at alle forlag skulle sikre sig, at den ikke blev brugt i antiamerikansk øjemed. Da det jo var så godt som umuligt for forlag at sikre sig mod, var bogen i realiteten umulig at sælge

Jeg har altid følt mig hjemme blandt de fattige og er blevet rørt over deres overstrømmende gæstfrihed, når de som her i Østeuropa intet havde at give af. Særligt når man var en sjælden gæst fra det rige Vesten. Ligesom Tony og jeg måneden før i Titos Jugoslavien oplevede, at ægtepar flyttede ud af deres soveværelser for at vi kunne sove komfortabelt, mens de selv sov på sofaer i stuen med deres børn, insisterede denne familie i Torun på, at Majbrit og jeg skulle have deres soveværelse, mens de selv sov i den trange stue. Endnu engang fik det mig til at tænke på Jesu ord: ”Sandelig siger jeg jer: Denne fattige enke har givet mere end alle de andre, som lægger penge i tempelblokken.”

Mens alt endnu åndede romantik og afslapning med Majbrit. Men i Warszawa gik det galt, da vi en nat blev totalt oversvømmet i det væltede telt i århundredets skybrud. Og det skulle snart blive endnu vådere ...

Jeg elskede Polens hestevogne og tilbagestående udvikling, som mindede mig om 50'ernes vestjyske barndom, og jeg blev ved med at vende tilbage på campingferier med mine børn efter murens fald.

Jedźliśmy mieli naprawdę zobrazować, czym jest rasizm, i odpowiedzieć na pytanie dlaczego tak trudno być ludzkim wobec kogoś, kto reprezentuje zupełnie odmienną kulturę, najlepiej poruszać przykłady wśród homoseksualistów. W sferze seksualnej przywykajono traktować homoseksualistów jak zboczeńców, jest to przekonanie tak głęboko zakorzenione, iż większość z nas w obecności homoseksualistów czuje się bardzo nieowocno i często niezapobnie na niepełni. Na swój sposób czujemy się zagrożeni przez nich, tak samo jak biali Amerykanie czują się zagrożeni przez czarnych. Wiele tu jest punktów stygniętych. Czarni stanowią 13% ludności, homoseksualści 6-10% i wśród czarnych, i białych. Kompleksy nienawiści, jakie odkryłem u wielu amerykańskich homoseksualistów, wynikające z długich lat prześladowań ze strony systemu, były dokładnie takie same jak u Murzynów. Biali homoseksualści wykazywali o wiele więcej zrozumienia dla Murzynów niż porobili biali. Powinno nam tutaj też nadmienić, że homoseksualści nie mogą tak jak Murzyni uznać Kuby za wzorzec, albowiem na Kubie dyskryminuje się ich co najmniej w takim samym stopniu jak w Ameryce.

Głęboko zrozumienie systemu zyskamy przyglądając się transwestytom, grupie tak osobliwej, która jest postawiona nawet przez homoseksualistów. Bardzo podobnie transwestytów, szczególnie czarnych, stwarzają oni bowiem wrażenie, jakby w pewnym sensie uwolnili się od wewnętrznej przemocy, charakterystycznej dla czarnej kultury w ogóle. Kłopotem jest, że transwestyti są prześladowani przez system jeszcze bardziej niż Murzyni. Wdzieliłoby wiele razy, jak mój przyjaciel, politycznie wysoce świadomy, albo raczej przyjacielka, Tania, była na ulicy obnażana przez policję. Kiedy byłem w San Francisco, policjanci zamordowali dwóch transwestytów. Prześladowanie prowadzi transwestytów, podobnie jak Murzynów, często do narkomanii, dlatego zmuszeni są do prostytucji ulicznej. Wynika stąd natomiast, iż szano społeczeństwo przez stałość odwołuje się z pogardą i wrogością do pewnej mniejszości, jak np. do homoseksualistów, to owa pogarda może im potem przesadnie rewidując te różnice. Tak zanyma się błędnie kolo prześladowania, mniejszość bowiem jest przekonaną, iż „odpłaciła” za pogardę społeczeństwa. W ten sposób powstaje getto w getcie. Jest to swoista „polityka podziału i panowania”, jaką system zastosował, aby osłabić grupę „Wytwarzającym”, konformistycznym homoseksualistom wydają się często, że podgrupy transwestytów mają wszystko swymi stosunkami z heteroseksualnymi osobnikami.

Mit bevis i den polske bog for, at min kamp lykkedes.

til nye forlag og blev da heller aldrig solgt til andre end dem, der allerede havde købt den i Frankfurt.

Kun fordi Per Kofods anden bestsellerforfatter, Alex Haley, skulle komme til Danmark i anledning af udgivelsen af *Rødder*, endte jeg med at give efter. Ellers ville Information ikke lade mig komme med til receptionen 18. oktober eller lade ham se mit show. Så jeg solgte mig selv til Mefisto, eller hvordan det nu føltes, for det var mig selv, der havde skaffet den økonomiske succes *Rødder* til Information. Mens jeg to år før boede hos min sorte kæreste, Mary, i Alabamas skove, havde jeg i et nummer af Reader's Digest læst, at en sort mand havde fundet tilbage til sine rødder i Afrika og snart ville udgive en roman om det. Jeg glemmer aldrig, hvordan jeg med det samme kunne se betydningen af det for USA's sorte, hvorfor det første, jeg gjorde efter hjemkomsten til mine egne danske rødder, var at opfordre Per Kofod til at sikre sig rettighederne, inden et større forlag snupede den. Derfor blev jeg tosset over, at Information nu brugte Haley til at "afpresse" mig med, men indså, at jeg alligevel havde tabt kampen.

Således blev det en festdag for alle parter, da Alex Haley som en af de første besøgte mit nyindrettede teater for showet i Købmagergade. Dog faldt han i søvn (på mine hårde, men billige tjekkiske stole) allerede efter showets første "Ship Ahoy"-scener med slaverne, der kommer over havet til USA, idet han samme dag var fløjet den modsatte vej og havde jetlag. Derfor var han mest betaget af Annie Hedwards smukke billedtæpper, hvorfor hun, og til min store ærgrelse ikke jeg, fik snakket mest med ham. Ligesom Tony stolt fortalte, at han og Haley havde stået og pisset sammen på toilettet og udvekslet munterheder som: "What the hell are we doing over here in this white world?"

Da jeg kort efter under stor medieståhej blev inviteret til min første amerikanske optræden i Portland, Oregon, havde en tv-station udsendt den sorte reporter Dick Boggles for at interviewe mig, da jeg steg ud af flyet. Men han havde på overfladisk amerikansk medievis ikke sat sig ind i, hvorfor jeg var der, og hvad jeg havde begået, hvorfor jeg svarede et eller andet med, at jeg var der for at præsentere et show om racisme, "som Alex Haley kom for at se i mit eget hjem". Så var hans nysgerrighed

vakt, for Alex Haley var hans personlige ven, og Haley havde siddet i hans eget hus og skrevet dele af *Rødder*. Så jeg endte med at blive inviteret hjem af journalisten, som – da jeg under middagen fortalte, at jeg bagefter ville rejse rundt for at besøge alle mine fotograferede venner i showet – endte med at forære mig den ene af sine biler til formålet. Og når jeg hyppigt i denne, min første amerikanske bil skænket af de sorte, blev standset af sorte politibetjente, som ville give mig en bøde for min slingrekørsel, mens jeg fotograferede shacks, viste jeg dem blot billeder af mig og Alex Haley sammen, hvorefter de altid lod mig slippe uden bøde (men i stedet ville have min autograf). Det trick lærte jeg at bruge gennem alle foredragsårene i USA, men erstattede snart efter billeder af Haley med mine billeder af Reagan, når jeg blev standset af hvide betjente.

Mit livs måske største fejltagelse

For her kommer vi så til det virkelig smertefulde i hele denne fortælling om mit livs største dumhed ved af idealistiske grunde, for at beskytte Carters menneskerettighedspolitik, så godt som slog mit eget livsværk ihjel, før det overhovedet fik gang på jorden. Hvordan kunne jeg være så naiv at tro, at en ny og bedre verden virkelig var på vej med Carter, uden nogen form for realitetserkendelse af, hvor døgnflueagtigt korte sådanne små, historiske fremskridt kan være? Sandsynligvis kun fordi jeg holdt kortene så tæt ind til kroppen og ikke diskuterede mit dilemma med andre af frygt for ikke at blive forstået i den stadig stærke antiamerikanske tidsånd, hvor så godt som ingen andre havde tillid til, at Amerika virkelig kunne ændre sig til det bedre.

Den kynisme fik de jo ret i, da der kun et par år efter kom en voldsom reaktion på Carter-optimismen med valget af Reagan, som øjeblikkelig førte tiden tilbage til tidligere tiders racistiske indenrigspolitik og blodige intervenistiske udenrigspolitik. Det siger sig selv, at i denne nye, reaktionære tid – med Reagans støtte til blodige diktatorer, dødsparatruljer og kontrarevolutionære i Nicaragua, Guatemala og El Salvador, hvor han startede hele den fortsatte voldsbølge, hvis flygtninge USA den

Mens jeg boede hos Mary i sommeren 1975, læste jeg en Reader's Digest-historie om en sort mand, der havde fundet sine rødder i Afrika, og fornemmede straks, at det ville blive en sensation. Men lidet havde jeg dengang troet, at Mary for mig ville blive en slags "rødder" i "det sorte bælte" gennem Syden, som jeg livet igennem hvert år ville vende tilbage til indtil hendes død i 2014.

Jeg selv, Annie Hedvard, Alex Haley, min kommende kone, Vibeke Rostrup Bøysen, og Jørgen Dragsdahl.

dag i dag føler sig nødt til at bygge mure for at standse – havde jeg ikke længere lyst til at bruge min bog til at ”beskytte” det, jeg så som ægte amerikanske humanistiske værdier.

Noget andet, der siden har ærgret mig ved, at jeg slagtede min egen bogs mulige verdenssucces – og derved min drøm om et hospital i Afrika – er, at jeg fejlagtigt tillagde Sovjetunionen og dens udsendte diplomater så stor magt. At det ikke var indbildt paranoia fra min side, at Sovjet ville udnytte min succes, fremgik efter Murens fald af mange dokumenter i KGB's arkiver, såsom denne skrivelse dateret 8. december 1977, som angivelig var KGB's aktionsplan for 1978: ”Med dette in mente må vi – gennem Jacob Holdt – sikre udførelsen af den antiamerikanske operation og af de aktioner, der er forbundet med den. Vi må også sikre, at denne operation får virkning i andre nordeuropæiske lande, specielt Sverige og Norge.” Men hvordan skulle russerne helt ærligt have været i stand til overhovedet at bruge min bog effektivt mod Carter? Og da slet ikke når bogen og tidsånden i forvejen gjorde det helt af sig selv. For Sovjet var ikke ene om at misforstå bogens indhold som et udtryk for ”Carters hykleri”. Særligt i det skadefro Tyskland var der næppe en eneste anmeldelse af bogen, som ikke brugte vendinger om ”Carters hykleri”, uden at nogen sikkert vil påstå, at Sovjet havde den mindste indflydelse på borgerlige vesttyske aviser som Die Zeit og Frankfurter Allgemeine Zeitung.

Gennem mine fortsatte samtaler gennem årene med Nick Gribin, såvel som på mine rejser i det fattige Østeuropa, dannede der sig langsomt et billede hos mig af, hvor svagt Sovjetunionen faktisk var i disse år lige før sit sammenbrud. Et sammenbrud, vi gav et lille bidrag til i *Amerikanske billeder* ved at par år efter at bruge nogle af pengene, øremærket til Afrika, på at fylde min brors bil op med fødevarer og kaffe, som han under dække af Spartas sportsudveksling med Polen kørte ned til Lech Wałęsas strejkende Solidaritetsoprørere i Gdansk. Det udløste det eneste egentlige skænderi, jeg havde med Gribin, da jeg fortalte ham om det. Netop derfor blev jeg glad for møderne med ham, fordi han på denne og anden vis ikke kunne undgå at lade skinne igennem, hvilken papirtiger KGB, som han jo viste sig at repræsentere, hele tiden havde

Min gamle kæreste Carole Kronberg, til højre, var lige så stor Carter-entusiast som mig, og hun var en aktiv frivillig i Michigan, da Carter forsøgte at opnå genvalg i 1980.

Wenn Jimmy Carter Jacob Holdts Buch liest (hoffentlich tut er's),
wird er sich fragen müssen, wie glaubwürdig ein Präsident, ist, der
fromm- und frömmelnd, für die Freiheit anderswo, kämpft, aber
Millionen seiner Mitbürger nicht einmal die einfachste Freiheit
verschaffen kann: das Recht auf ein Leben schon vor dem Tod.

DER ZEIT 1. September 1978

Slutningen af den lange anmeldelse i Die Zeit: ”Når Jimmy Carter læser Jacob Holdts bog (forhåbentlig gør han det), må han spørge sig selv, hvor troværdig en præsident er, der fromt og skinhelligt kæmper for friheden andetsteds, men som ikke engang kan skaffe sine egne hjemlige borgere den enkleste frihed: retten til et liv før døden.”

været. Jeg tror godt, at han inderst inde vidste det, men han blev alligevel ved med at skrive sine opdigtede rapporter til ”centeret” i Moskva om, hvor vigtig jeg var (selv efter at jeg i Reagans præsidentperiode mest opholdt mig i USA) for at undgå selv at blive sendt tilbage til hjemlig armod. Det viser bedre end noget, hvor afmægtigt KGB var i Vesten.

Jeg har selvfølgelig ingen anelse om, hvor mange penge bogen ville have tjent ind, hvis jeg rettidigt havde ladet den udkomme over hele

verden. Salget i Vesttyskland kan måske give et fingerpeg, da den her endte med at optræde længere på Der Spiegels bestsellerliste end nogen anden tidligere udenlandsk bog – i lange perioder som nummer to, kun overgået af en bog om Hitler. Og det på trods af at jeg i lang tid havde ført krig mod min tyske forlægger, Ingeborg Meier, med alenlange og pinlige brevskriverier, som jeg stadig har liggende i tykke ringbind, og som ville kunne fylde en hel bog, hvis de blev udgivet. Underligt at tænke på, at den bog, jeg kun havde brugt et par uger på at skrive, brugte jeg halve år på at forsøge at sabotere. Jeg vidste inderst inde godt, at jeg i de tysk-talende lande kontraktligt ikke kunne standse bogen, men min samvittighed sagde mig, at jeg i det mindste burde forsøge at forsinke den ved at stille så mange umulige krav, at S. Fischer Verlag ikke havde mulighed for at opfylde dem.

Folk omkring mig husker, hvordan jeg sad fra morgen til aften og hamrede krav på min IBM-skrivemaskine til forlaget. Først krævede jeg i alenlange skriverier, at de lavede en ny oversættelse af bogen og brugte min egen afsindig dygtige tyske medarbejder, Rudi Samiec, som havde oversat det tyske show. Men her spillede skæbnen mig godt nok et morsomt pus. For året efter blev jeg pludselig vækket en morgen af politiet og slæbt med til et langt forhør, hvor jeg nu fik at vide, at Rudi var en øst-tysk spion plantet af Stasi til at arbejde for mig, og at hans virkelige navn var Jörg Meier. Ingen af os havde haft den mindste anelse om det, da han altid havde fortalt, at han var vesttysk studerende og skulle besøge sin elskede bedstemor i Hamborg, når han i virkeligheden var i Østberlin hos sin chef, den berygtede Markus Wolf. Han blev siden udvist i den største spionudveksling nogensinde mellem Øst og Vest, sammen med kansler Willy Brandts personlige sekretær, Günter Guillaume, der også var plantet af Stasi.

Brandt blev tvunget til at gå af, men vi elskede Jörg Meier, som fortsatte med at arbejde for os i fængslet og efter murens fald er fortsat med at hjælpe mig til den dag i dag. Han elskede det luksuriøse liv i Vesten, og med sin fabelagtige psykologiske indlevelsessevne var ingen bedre end ham til at leve sig ind i mine forvirrede idéer og til solidarisk at støtte

Vi havde aldrig tænkt over, at vores elskede vesttyske frivillige, Rudi Samiec, altid var i et andet rum, når der skulle fotograferes og filmes af især tyske tv-stationer og blade. Men jeg har tit siden drillet ham med, hvor dårlig en spion han var, for det lykkedes mig at få ham med på et af mine billeder, her øverst, bagerst til venstre, mens han hjalp Tony, Jerry fra Ghana, Harb og Howie med at finde billeder til showet. Siden murens fald er han fortsat med at hjælpe mig, og mange år efter holder jeg ferie hos Jörg Meyer i hans nye hjem nær München.

Ved denne IBM-kuglehovedmaskine sad jeg fra morgen til aften i månedsvis og forsøgte at standse min bog – i stedet for at gå ud og holde foredrag og nyde livet.

og formidle dem. Det har næppe været hensigten fra hans regering, som han da også åbent vendte sig mod inden murens fald.

I mellemtiden var krigen mod Fischer Verlag voldsomt optrappet. Da jeg hadede den skadefro vesttyske tendens til altid at pege fingre ad USA og Carter, når vi holdt foredrag i Vesttyskland og Vestberlin, følte jeg kun, at både bog og show gav mening, hvis det hele handlede om at samle penge ind til hospitalet. Den venstreorienterede tyske ungdom var nemlig enormt hadsk i de år, hvor de gjorde op med forældregenerationens modsatte had. Særligt mit menneskelige forsvar for Ku Klux Klan og nazister i showet var en rød klud for deres øjne, med det resultat, at mine sorte barfodsformidlere ikke i længden kunne holde ud aften efter aften at stå og ”forsvare Ku Klux Klan over for en rasende flok hvide, som virker, som om de vil lynche mig”, som Jerry Justice sagde.

Derfor var det så vigtigt for os, at både bog og show kom til at handle om vores eget europæiske ansvar for vores koloniale undertrykkelse i Afrika. Men dertil fik vi ingen hjælp fra Fischer Verlag, hvis sælgere jeg efter den første bogmesse i 1976 havde lovet at vise showet for til den følgende bogmesse. Jeg husker det ikke selv i dag, men har fundet beskrivelser af, hvordan jeg brugte lejligheden til at råbe og skribe op om, at ingen burde købe denne ”antiamerikanske bog, som alle bruger mod Carter” fra et forlag, der blot ønsker at tjene penge på de fattige, og hvad ved jeg. Det blev til en skandale, som jeg lykkeligvis har glemt. Men det gjorde det ikke nemmere bagefter at få nogen form for forståelse fra Fischer for mine krav om at få i det mindste et brev og en girokonto med i bogen om vores Afrika-projekter. Derfor endte jeg med at ophæve kontrakten med S. Fischer, nu hvor Tyskland, Østrig, Schweiz, Luxemburg og Østbelgien var blevet vores vigtigste showområde.

Jeg er ved gennemlæsning i dag pinligt overrasket over, hvilke rasende, perfide angreb jeg kom med over for det forlag, som havde givet mig min største bestseller. Flere år senere mødte jeg personligt Ingeborg Meier, der næsten bævende af angst for mig nervøst spurgte: ”Hader du mig stadig?” Jeg havde ingen anelse om, hvor stort et monster jeg var vokset til i hendes fintfølelse liv, og gav hende en ordentlig krammer og undskyldning. ”Nej, det var da ikke dig, jeg hadede, men bogen, som jeg

Jörg Meyer fortsatte sit arbejde for os i Nyborg Statsfængsel, hvor vi fik installeret lydstudie i sin celle til indtaling af den tyske version af filmen. Men vi var stolte, da han blev udvekslet til DDR sammen med ingen mindre end Günther Guillaume her. For dermed følte vi os en lille smule knyttet til vores store inspiration Willy Brandt med dennes egen forsonings- og dialogsøgende "Ostpolitik", som han fik Nobels fredspris for. Ikke mindst for som den første kansler at knæle og undskylde for tyskernes folkemord på jøderne, hvilket jeg husker, var med til at afradikalisere mig i Canada til fordel for en mere tilgivende holdning. For det var her i Toronto, jeg så det berømte "Kniefall"-billede taget under Brandts egen Warszawa-pagt med Polen på min fars 50-års fødselsdag den 8. december 1970 lige inden min afrejse mod USA – min ungdoms store fjendebillede.

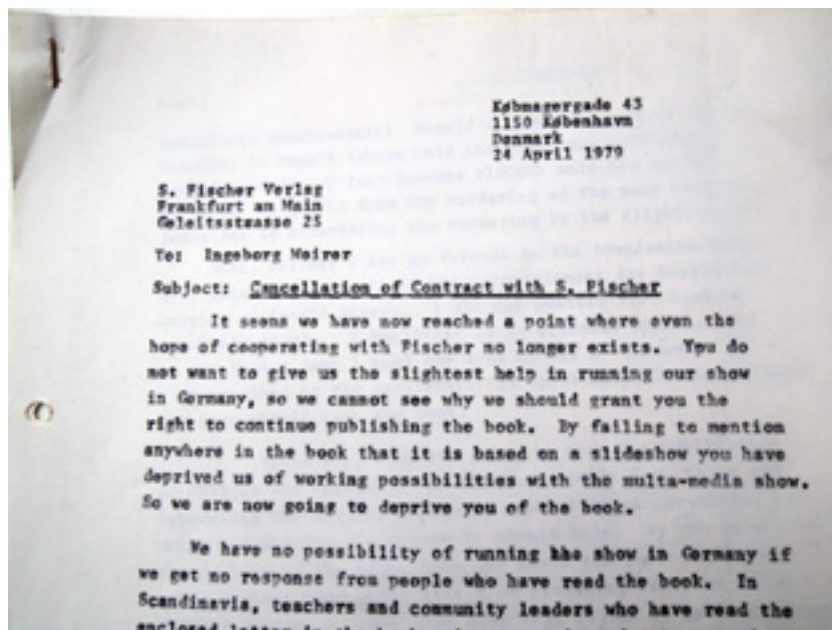

Der var stuvende fyldt, hver gang vi viste showet i Berlins Akademie der Künste, og som her i Kant Kino, hvor jeg nu begyndte at sidestille Tony Harris med mig selv, som man kan se på skiltet. Men det var ydmygende for mine sorte barfodsforevisere hver gang at blive strippet ned til sokkerne af de racistiske østtyske grænsevagter.

følte var alt, alt for stort et ansvar for mig på det tidspunkt," svarede jeg. (Efter valget af Reagan fik vi nu et varmt samarbejde om en genudgivelse af bogen i en hel række lande).

Senere solgte Fischer bogen til Der Spiegel, som gengav store dele af den som føljeton – trykt i farver for første gang i bladets historie – hvilket dog ikke bidrog til bogens bestsellersucces, da der til mit held var bladstrejke i de uger, hvor "mine" Spiegel-numre udkom.

En dag viste Gribin mig stolt, hvordan Sovjetunionen havde hugget min bog fra Der Spiegel og trykt den i deres største avis, Izvestia – hvilket bragte mig lige lukt i fængsel. For da Kitte og jeg i 1982 rejste til Afrika for at overrække penge til skoler for flygtningebørn fra Mozambique, skulle vi flyve over Moskva. På den lange tur til Maputo genkendte russiske søfolk mig fra artiklerne i Izvestia, hvilket fik dem til på hele turen at hælde så meget vodka i os, at vi intet husker af, hvad der gik galt ved ankomsten, ud over at vi vist ikke kunne stå oprejst og havnede i fængsel i stedet for som inviterede æresgæster i regeringspaladset.

Kulminationen på mine endeløse forsøg på at standse bogen i Tyskland var min opsigelse af kontrakten med Fischer-forlaget med alle mulige begrundelser, såsom at bogen ingen berettigelse havde, når den ikke blev brugt til at støtte vores kamp mod apartheid i Sydafrika.

Meningen med det hele

På samme måde kan det ærgre mig, at Gribin fik så ødelæggende indflydelse på biograffilmen *Amerikanske billeder*, som filminstruktøren Ebbe Preisler havde startet allerede i 1976. Til formålet oprettede han selskabet Holdt-Preisler Film, men da jeg nu var gået i krig med Per Kofod for at standse bogen, følte jeg også, at jeg blev nødt til selv at få fuld kontrol over filmen for muligvis at kunne standse den med samme begrundelse. Jeg indledte derfor et lignende, men mindre dramatisk opgør med den søde, men naturligvis uforstående Preisler for at få filmen ind under *Amerikanske billeders* Afrikafond. Det kunne ikke juridisk lade sig gøre, men det betød, at vi nu selv måtte finansiere den med de store indtægter, der i de første tre år kom ind fra bogen, men som derefter hurtigt svandt ind, da jeg standsede den. Men pengene tilhørte jo Afrikafonden og

måtte ikke føres over i andre selskaber. Det tillod jeg mig alligevel at gøre i den tro, at filmen hurtigt ville spille sig selv ind, hvorefter pengene kunne føres tilbage. Meningen med filmen var jo, at den skulle fortsætte med at samle penge ind til Afrika, efter at vi var flyttet til USA, tænkte jeg.

Skønt biograffilmen blev affilmet (på et dyrt Krass-kamera) af ulønnede frivillige i mit personlige soveværelse og klippet af mig selv i stuen, mens publikum så showet i salen ved siden af, endte den med at koste os over en million kroner. Igen satte jeg en ære i at lave alting selv og sad dag ud og dag ind og kæmpede med hundredvis af kilometer lyd- og filmbånd ved Steenbeck-klippebordet, mens showet kørte så højt, at jeg ikke kunne høre min egen lyd. Derefter sad jeg i ugevis i laboratorier i Stockholm og klippede negativfilmene ned til kun otte kilometer, som jeg lyslagde. Men da filmen på denne langsomme måde først blev færdig efter Reagans og den nye konservative tidsånds magtovertagelse af sindene, var alle pengene spildt. Den var i sin fire timers længde usælgelig i biograferne, hvorfor vi selv måtte overtage Alexandra Bio og lade vores ulønnede barfodsfolk vise den uafbrudt fra otte morgen til midnat i et desperat forsøg på at hente de tabte penge hjem. Det er ikke ukendt, at biograffilm taber penge, men taberne blev her vores projekter i Afrika – og mange år efter mig selv, da Weekendavisen lavede en stort opslået artikel om, hvordan jeg ulovligt havde flyttet Afrika-pengene rundt mellem selskaber, for at fremstille mig som grisk. Imidlertid var de 600.000 kroner, der gik tabt i Afrikafonden, præcis det samme beløb, som filmen tabte. Men ingen ville nok have brokket sig, hvis filmen, ligesom bogen, som forventet havde spillet millioner ind.

Alligevel havde vi grund til at være stolte af projekterne, og for mit eget vedkommende særligt af vores allersidste bidrag, inden pengene slap op. For vi fik virkeliggjort et hospital og en sygeplejeskole i Angola – for flygtninge fra Namibias apartheid – som jeg sammen med EF og IBIS var med til at finansiere for frihedsbevægelsen SWAPO. Hermed gik min naive barnedrøm alligevel i opfyldelse, uden at jeg skulle nedværdige mig til at få den mindste hjælp fra et totalitært regime. For kvinden bag hospitalet blev siden det befriede og demokratiske Namibias første

I skuffelsen over, at Reagan fra 1981 førte USA tilbage til den antidemokratiske politik, der havde formet så meget af min generations antiamerikanisme, gik jeg straks i gang med et samtryk af bogen i mange lande.

Ud over Reagans støtte til dødspatruljer og kontrarevolutionære i Centralamerika, som startede de fortsatte voldsbølger, USA i dag må bygge mure imod, førte hans blodige spor andre steder i verden også op til nutidens problemer. Ud over hans støtte med våben til Saddam Hussein, blandt andet de kemiske gasser mod kurderne, bør også nævnes, at han hjalp Zia til magten i Pakistan og opfordrede ham til at slå ind på islamisk konservatisme og sharialov for at få bondebefolkningens støtte til militærdiktaturet – den sharia, der lige siden har indskrænket kvindernes frihed i landet. Værst for mig var imod kongresflertallets ønsker hans støtte til Sydafrikas blodige apartheidstyre, som var tæt på at dræbe også Kitle og mig under vores arbejde for ANC.

Da jeg mødte Reagan i Miami i 1972, regnede alle ham for så latterlig en outsider, at jeg kunne komme til at sidde på første række, som det ses af billedet, og harmdirrende påtale hans racistiske påstand om, at "USA har verdens bedste sundhed", da jeg allerede havde set nok af ubehandlet sygdom blandt de fattige sorte. Men netop ved som den første siden borgerrettskampen at bruge "kodet racisme" under sin sydstatsstrategi var han i stand til siden at slå Carter, der som demokrat havde vundet i alle sydstaterne. Hans enøjede ideologiske blindhed fik også med tiden konsekvenser for de sorte. Da han efter fortsatte fremskridt for de sorte satte den høje topskat, som havde skabt relativ lighed i mine vagabondår ned, eksploderede uligheden straks. Da jeg lavede *Amerikanske Billeder* i 70'erne, ejede hver hvid for eksempel seks gange så meget som hver sort. I dag ejer de 20 gange så meget som hver sort.

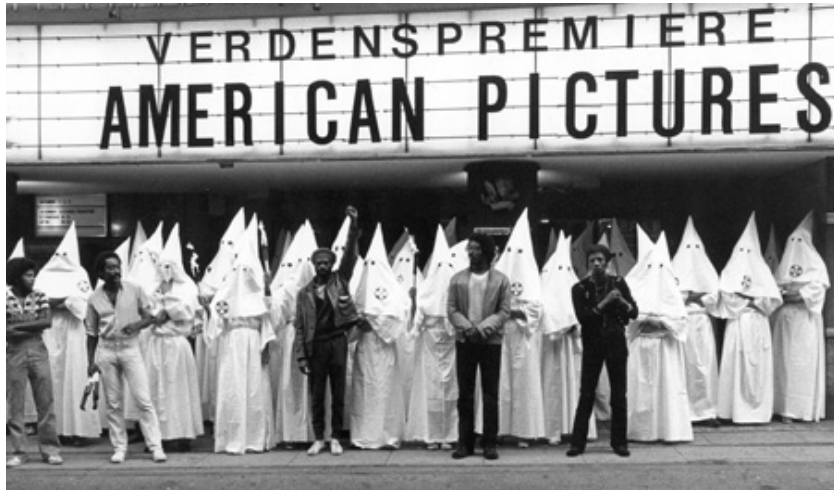
I hvor høj grad hans kulsorte fodspor fører op til nutidens problemer, kan også vises ved, at de solpaneler, Carter havde sat op på Det Hvide Hus for personligt at leve op til de nødvendige klimamål, som han fastlagde i sin Global 2000 Report, fik Reagan straks efter valget pillet ned.

At det har konsekvenser, når mennesker vælger kortsigtet populisme, oplever vi stærkt i dag. Da regeringens egne videnskabsfolk den 22. august 1981 publicerede verdens første klimarapport, der forudsagde alt det, vi i dag ved om havstigninger og fremtidige katastrofer, skrottede Reagan den blot og ansatte de sorteste folk i EPA til at forstærke udvindingen af fossile brændstoffer, som Carter havde forsøgt at begrænse.

Alt dette gjorde mine elever rasende, når vi sammen demonstrerede imod Reagan. Men omvendt medvirkede det til at give mit show så stor en succes på universiteterne, at selv Reagans egen taleskribent forlangte at få "equal time" efter mine foredrag til at præsentere regeringens synspunkter.

Men vi skal jo forsone os med alle vores fjender, og det hjalp min ven Søren Pind mig med, da han tog mig til Reagans mindegravsted og påpegede vistnok det eneste, Reagan og jeg havde til fælles: "I know in my heart that man is good, that what is right will always eventually triumph, and there is purpose and worth to each and every life." Ronald Reagan. Tak, Søren Pind, for ingen bliver jo i længden lykkelige af at se fjendebilleder i sine medmennesker, og det kan jeg jo tøvende godt se, at Reagan ikke var for mig – manden, som gjorde mit liv til en succes ... efter at Carter havde stjålet min succes.

Den internationale solidaritet var begyndt at forsvinde, og i protest mod 80'ernes stigende racisme fik de sorte idéen til, at vi alle skulle gå udklædte som Ku Klux Klan til verdenspremiererne på filmen i Alexandra Bio.

sundhedsminister, Libertina Amathila, som skrev om hjælpen i sine erindringer. Og initiativtageren, Carsten Nørgaard – som mange år efter fløj hjem for at være med til min 60-års fødselsdag og i dag er Danmarks konsul i Namibia – har siden bekræftet, at hospitalet ikke var blevet til noget uden vores støtte.

I nutidspenge endte vi med at sende cirka 800.000 kroner til projekterne, men da de forventede store bogpenge svandt ind til næsten ingenting, er det let at se af regnskaberne, at det var penge, jeg og de andre omrejsende barfodsforevisere på egen hånd rejste ved hårdt og ærligt arbejde på landevejen. Det er også let at se, at hvis vi ligesom normale firmaer i den gradvis mindre altruistiske og mere liberalistiske tidsånd havde fået rigtig løn, ordentlige biler (vi endte som tidligere nævnt med at køre 17 VW-busser i sænk, hver indkøbt til under 20.000 kroner, og blev Falcks største kunder) og hotelovernatninger frem for gratis indkvartering hos private eller i ofte frostkolde biler, var vi endt med et drøende underskud i stedet.

Skønt idealismen således var stor hos de fem afroamerikanske forevisere, der kun fik 300 kroner per forevist show, og vores dansk-franske kontorphonale, som levede af kontanthjælp, rejser det dog med de forholdsvis beskedne resultater i Afrika alligevel spørgsmålet for mig, om

Mens Tony, Harb, Jerry eller Howie stod i kontoret og viste mit show gennem væggen for publikum, sad jeg i foyeren og klippede og miksede næsten lige så mange kilometer film og lydbånd, som jeg havde blaffet for at kunne skabe filmen.

Efter Namibias befrielse fortalte disse tvillinger, Candy og Selma, mig, at begge deres forældre under frihedskampen var blevet massakreret af Sydafrikas apartheidsoldater og kun ved at flygte op til Kwanza Zul i Angola, som jeg havde støttet finansielt, reddede de livet. Det var et stort øjeblik for mig, efter jeg i så mange år havde foredraget med *Amerikanske billeder* uden rigtig at vide, om det virkelig ændrede noget ved racismen i publikums hoveder. Her så jeg pludselig en mening i det hele. I det mindste havde *Amerikanske billeder* været med til at redde menneskeliv.

det hele blot var en form for udbytning til fordel for en hvid mands ego-projekt, trods vores fælles demokratiske beslutningstagning. Men også om vi internt egentlig repræsenterede noget banebrydende nyt med vores sexistiske arbejdsdeling, når det udelukkende var sorte mænd, der tog både sliddet og fornøjelserne ude på Europas skrå brædder, mens de hvide kvinder tog det kedelige kontorarbejde derhjemme med at organisere turnéerne. Dette var dog på ingen måde tilsigtet, da alle, der tilsluttede sig foretagendet, kom tilfældigt ind i det efter at have set showet og formålet med det. Ingen blev afvist – heller ikke arabiske narkomaner eller fængselsfanger, som vi med held hjalp med at rehabilitere ved at give dem husly og noget at leve for. Og siden, da de fleste af arbejdskollektivets 10 sorte mænd og hvide kvinder i 1982 flyttede til USA med showet, blev showet faktisk ført videre i Europa af hvide amerikanere – både mænd og kvinder. For de fleste frivillige havde det været en lærerig

og lykkelig periode, hvor de stiftede familier og fik børn, og som de siden drog fordel af som forfattere, professorer, formidlere og workshopledere om ghetto- og minoritetsproblemer. Da vi samledes i København til vores 10-års jubilæum i 1987, var vi blevet til en kæmpe familie, hvor 22 havde fundet sammen som par og indtil da produceret otte børn.

Her ses arbejdet med at bygge sovesalene, som vi finansierede i Nyafaru for de hjemvendte flygtningebørn fra Mozambique efter de mange års guerillakamp mod apartheidstyret i Zimbabwe. Til højre ses ønskesedlen til Kitte og mig fra Batsiranai farmen, som 800 tidligere guerillaer havde fået overdraget af Mugabe regeringen, men uden landbrugsmaskiner og traktorer. Vi opfyldte deres ønske ved at sende det hele gennem Danida og den danske ambassade.

100 ha	89.500
Capital Equipment	24.000
Tractor, 70 horse	
Pumps	
5 row planters	
gear	
Animal	
400 Sprayer	1.200
50 seedbedding Cattle	7.750
12 Pigs	5.000
17.000 Eucalyptus per year	15.000
1 mallet	2.200
Planting 15 km	5.000
transport	32.000
	69.150
100 ha land for gear	10.500
	27.600
	31.000
	15.500
	69.150
	199.000

Vi havde haft så meget fart på i vores fælles tro på at kunne forandre verden, at det nok først var, da jeg til min 60-års fødselsdag i 2007 samlede dem alle igen i Danmark, at det under min redegørelse gik op for de fleste, hvilke gode resultater vi faktisk havde nået i Afrika. Her inviterede jeg også de barfodssælgende kriminelle af min bog fra USA's sorte ghettoer, de omrejsende forevisere af showet og sågar nogle af dem, der havde opbygget projekterne i Afrika, til en flere dages fejring i Øksnehallen i forbindelse med min fotoudstilling *Ghettoen i vore hjerter*.

Så jo, jeg havde begået mit livs største fejl ved at give "ondskabens imperium" alt for meget magt over mit og andres liv – og derved forrådt min grundlæggende tro på det bedste i mennesket. Jeg havde svigtet

Som en del af vores kollektiv havde vi i 1979 en hel særlig person boende i en uge. Det var nemlig præsident Carters "human rights envoy", dr. Charles Pinderhughes, her til venstre, som Carter havde sendt til Sydafrika for at lægge pres på apartheidregimet ved som psykiater at evaluere den mentale de mange politiske fangers tilstand. Faktisk kom han direkte til os derfra og berettede sine rystende indtryk for os. Som en af USA's førende sorte psykiatere fik jeg ham også til at evaluere teksten til mit nye filmmanuskript om, hvorvidt det ville være godt nok til brug i USA. Han kaldte det for "a masterpiece". Det var det manuskript med hans noter – blåstemplet af Carters egen mand – jeg drilagtigt overgav til Nick Gribin. Siden fandt jeg ud af, at Nick sendte det hele vejen op til KGB's topchef, Andropov, som han havde fået til at tro, at de i mig havde deres vigtigste våben imod Carter. Andropov – slagteren fra Budapest og Prag-invasionen, om hvilken Reagan (slagteren fra Angola og Sydafrika) udtalte: "It takes two of us to dance tango", blev Sovjets næstsidsste leder før Gorbatsjov.

Ubuntuhusets faste kollektiv de første år fra 1977-1982, forrest fra venstre Tony, mig og Jerry. Bagerst Elisabeth, Vibeke, Jean, Dominique og Howie. Harp var vist i fængsel den dag.

Den arabiske narkoman David, til venstre, var stoffri i al den tid, han boede hos os. Det var ham, der altid grinende viste kærlighedshæftet – som jeg havde fået 10.000 kroner i fra "russeren", som vi kaldte Nick Gribin (til indkøb og forsendelse af 100 bøger til meningsdannere), så ingen kunne være i tvivl om, at vi var inficeret af Østeuropa. Dominique fra Frankrig til højre var vores faste sekretær, også efter vi flyttede til USA.

ved ikke at lytte til de godhedens kræfter, jeg var omgivet af, som troede på mit værk og prøvede at beskytte mig fra mine indre skyggesider. Jeg havde fejlet ved ikke at drage mine nærmeste og mere jordnære Sancho Panzaer tilstrækkeligt ind i min ensomme kamp mod en stormagts indbildt farlige vindmøller, hvorved jeg i processen havde slagtet min egen Rosinante-krikke, som jeg skulle være redet ud i verden på sammen med mine "vandrende barfodsriddere" for at tage kampen op mod alskens ondskab og trolddom. Jeg havde som idealisten Don Quixote i mit vanvid overgivet mig til overmagten med hans ord: "Den, som tror, at tingenes tilstand i denne verden kan ændres, tror noget, han ikke bør tro."

Alligevel kunne mine afgrundsdybe fejl ikke kvæle den ungdommelige og smittende idealisme, som sammen bar os frem i realiteternes verden og derved også inspirerede andre. Thi mange tilskuere i Købmagergade fortalte siden, at oplevelsen af at se os – børn, voksne, sorte, brune, hvide, jøder, arabere, to fremskridtsfolk, adskillige socialister, en enkelt kommunist og mig selv som enlig midtsøgende socialdemokrat – leve og arbejde sammen i lykkelig harmoni var lige så stor som oplevelsen af selve showet. Vores mangfoldige fællesskabs tro på livet og mulighedernes verden var nødvendig for at give os selv identitet og vores liv og arbejde mening.

Trist nok brød racismen i Danmark først ud i lys lue, samtidig med at vi forlod Danmark. Det skete med et angreb på et flygtningecenter i Kalundborg og fysiske overfald på flygtninge, jeg selv var begyndt at indkvartere i vores nu tomme lokaler i Købmagergade. Og lige siden er det som bekendt gået ned ad bakke. Men i denne nye racistiske tidsalder var der herhjemme ikke længere interesse for mit produkt, samtidig med at amerikanerne begyndte at bruge det som et af de vigtigste og mest effektive midler mod racismen – det vil sige til at skabe holdningsændringer med. Det betød, at jeg de næste 30 år fik en længere "track record" end nogen anden foredragsholder på amerikanske universiteter.

Nu er jeg så i min alderdom igen vendt tilbage til mit fædreland, som jeg nægter helt at opgive. Så i lokalerne, hvor vi i arbejdskollektivet boede sammen i Købmagergade, og hvor showet kørte i 10 år som den længst

Om dagen viste vi i 10 år hver dag showet for 90 skolebørn, og om aftenen for lige så mange voksne. Ved midnatstid styrtede de op til 66 arabiske flygtninge ind for at rydde alle stolene og tilkæmpe sig en soveplads på gulvet i foredragssalen. I årene hvor jeg rejste i USA, stod den unge jødiske idealist Maia Feldman alene kvinde med alle disse arabiske mænd – uden problemer. Det var Maia, der i 1983 fyldte huset med PLO-krigere lige løsladt fra israelske fængsler. I dag arbejder hun igen derinde i Ubuntuhuset med brobygning sammen med Özlem Cekic og Bent Melchior.

De store publikums blev straks en udfordring for os, da datidens Kodak Karruseller aldrig før i praksis havde været brugt som her i Oslo Koncerthus for 1400 tilskuere og i USA for op til 2000. Multimedieshows blev brugt som faste installationer i museer, men var ukendte især i USA som omrejsende diasshows med over 3000 billeder i 40 bakker, der skulle skiftes hvert sjette minut. I dag udgør det ikke et problem med lysstærke videoprojektorer, men dengang havde vi kun 250 W halogenpærer. De sprang ustandseligt mens vi projicerede gennem de fire kiloton lange telelinser op på enorme biograflærreder eller på de hjemmelavede otte meter lange og fire meter høje lærreder af bordpapir, som pedellerne skulle bygge forinden i skolerne. Vi skrev til arrangørerne at "der skal være så mørkt at I tør at tage filmen fra jeres første bryllup eller af jeres førstefødte ud af kame-raet derinde." Alligevel levede de færreste skoler op til kravene, og vi brugte altid en stor del af showet på at kravle rundt i ribberne højt over eleverne i gymnastiksale for at tætte vinduerne med vores medbragte ruller af sort gartnerplastik. Ofte var lysforholdene så håbløse, at mine sorte medarbejdere straks ved ankomsten klokken otte i skolen tilkaldte Falck, som på rekordtid overdækkede hele bygningen med presenninger. I USA blev det lidt lettere, da næsten alle forestillingerne foregik i lukkede auditorier om aftenen, og jeg fik boostet den amerikanske Kodak Carousel til at give 30 procent mere lys.

Fra den 22. april 1976 i Agerbæk skole. De første tre år havde jeg kun råd til tre projektorer og overblænding på den ene skærm.

kørende forevisning i danmarkshistorien, fortsætter integrationsarbejdet. I dag huser lokalerne Ubuntuhuset dialog og fællesskab mellem jøder og muslimer/palæstinensere, brobygning og hjælp til hadets og smertens mennesker, feministisk oprør mod mandlige imamer i vores kvindemoské og brobygning mellem sorte, hvide, brune og gule fra hele verden og så videre.

Så måske kom der alligevel lidt ud af *Amerikanske billeder* dengang. Trods min frustrerende kamp mod min egen bog bar den alligevel lidt menneskelig frugt – ikke mindst for min egen familie. For da jeg i 1977

Da vi dengang lagde så store anstrengelser i at bekæmpe apartheidsystemet – også Sydafrika-komiteen holdt møder hos os – er det en særlig stor glæde i dag i Ubuntuhuset at have fået selveste Mandelas datter, Sydafrikas ambassadør, Zindzi Mandela, som protektor for vores mangfoldige hus, navngivet efter Nelson Mandelas Ubuntu-begreb: "Jeg er, i kraft af at du er noget." Således er det, som om ringen endelig er sluttet, og at noget af det, vi kæmpede for, alligevel til sidst lykkedes. På gruppebilledet ses jeg til højre for Zindzi Mandela. Og yderst til venstre ses min søn Daniel, som lige var vendt hjem fra en blaffetur gennem det frie Sydafrika – det land, jeg dengang var bandlyst fra.

Billederne her synes jeg er lidt sjove, da det er sådan, de fremstår lige efter hinanden på min filmstrimmel fotograferet på den samme gangbro over til Mermaid-teatret fra min hybel i Ny Vestergade. Til venstre den efter Polen ikke længere så begejstrede Majbrit og dagen efter Vibeke.

Vibeke og Kitte blev straks hjertevenner i den tid, de boede sammen i Ubuntuhuset og rejste sammen med min ekskone "Sorte Annie" og Tony i Afrika. Kitte døde efter lang tids sygdom 16. november 2016 og blev begravet fra sin elskede Marmorkirke, som hun hver dag havde fotograferet fra sit loftsværelse under vores arbejde på bog og film. Som kvinden, der havde skænket mig både min bogsucces og min kernefamilie efter et flyvsk liv, skyldte jeg hende alt og tudbrølede, da jeg bar kisten ud af kirken.

måtte vende hjem fra Polen i utide efter mit forgæves forsøg på at "integrere" mig med både Majbrit og toppen af det polske kommunistparti, mødte jeg dagen efter en erstatning for min tabte kæreste. Det skete ved, at Kitte Fennestad i glæden over min hjemkomst tog mig med til en fernisering på Galleri Arnesen. Der så jeg den smukkeste unge pige stå og skænke vin op til gæsterne og kunne se, at hun var lige så ivrig efter at møde mig. Jeg husker stadig tanken, der straks overvældede mig: "Der står kvinden, som skal være mor til dine børn, og det er ligegyldigt, om I passer sammen seksuelt eller ej, for hun udstråler al den kærlighed, godhed og blidhed, du altid har ledt efter, men endnu ikke fundet." Jeg havde altid forestillet mig, at jeg kun i Amerika ville finde en kompatibel ægtefælle. Først troede jeg, det skulle være blandt de sorte, og jeg var på papiret stadig gift med en sort, siden hen syntes det mere realistisk blandt jøderne, som altid var dem, jeg svingede bedst med, men nu følte jeg i mødet med Vibeke, at hun repræsenterede noget hjemligt, jeg længe havde savnet – noget arketypisk nordisk, men uden den coolness, som fik mig til at føle mig som en fremmedgjort bonderøv blandt Københavns intellektuelle kvinder.

Så Vibeke og jeg begyndte straks at flirte med hinanden hen over de højrovede "intellektuelle" gæster, men Kitte mærkede det og blev jaloux, da hun efter vores lange samarbejde om bogen følte, at jeg var hendes personlige opfindelse – den grimme ælling, der kun i hendes myndige selskab kunne gebærde sig på de bonede gulve uden klodset at ødelægge vores fælles bogværk. Jeg har aldrig rigtig taget et initiativ over for kvinder, jeg føler mig tiltrukket af, og jeg var alt for genert til at gå over og snakke med Vibeke. Så til min kæmpe irritation rev Kitte mig væk fra galleriet, lang tid før ferniseringen var slut, og jeg følte, at jeg var gået glip af et af mit livs største chancer. I min irritation sagde jeg til Kitte, at jeg havde hovedpine og ville hjem. Men ud på natten gik jeg så alligevel alene rundt i gaderne og dryssede ved midnatstid ind på Café Sommersko. Her kom jeg ved rækværket til trappen i snak med en kørelærer, Erik Grøndahl, om min nye bog, som han havde læst, og pludselig som ved et mirakel stod Vibeke, som kendte ham, og blandede sig i samtalen med de første ord, jeg hørte hende sige: "Jeg har læst din bog."

Jeg var straks fyr og flamme og spurgte ved lukketid, om hun ville med til et af de dengang få natlige diskoteker, Charlie Brown på Christianshavn, hvor vi dansede vildt til klokken fem om morgenen. Da vi vandrede hjem over Knippelsbro, sagde jeg pænt farvel: ”Jeg skal den vej hjem til Ny Vestergade, men jeg håber, vi ses igen.” Det var, som om hele Vibekes hjerte sank i hendes kæmpe skuffelse, da hun sagde: ”Helt alene?” Det svar var selvfølgelig, hvad jeg håbede på, men da jeg altid har lidt af en tendens til at ville udskyde det bedste til senere – om ikke andet, så af angst for at gøre det forkerte – var denne reaktion lige så naturlig for mig, som da vi kom hjem, og jeg tog Vibeke ind til min bofælle Kristin Urups store seng og fortalte, at hun ikke var hjemme, ”så der må du gerne overnatte”. Igen sank Vibekes hjerte så langt ned i underlivet, at jeg blev nødt til at forbarme mig og tage hende med ind i min egen seng.

Billedet her er fra, da Vibeke flyttede ind i kollektivet i 1978. For jeg må tilstå, at hun gjorde sig uhyre kostbar, og der gik et helt års overtalelsesforsøg, inden hun gav efter for ”isbjørnen”, som hun kaldte mig, da jeg jo ikke er den bedste til at vise følelser – og pludselig overraskende var flyttet ind hos Tony og de andre under min første USA-turné. Hvilken glædelig hjemkomst. Forinden havde vi brugt så mange penge på telefonopkald, at vi bagefter regnede ud, at hun kunne være fløjet derover indtil flere gange for pengene.

For at gøre en lang historie kort, så følte vi begge, at vi havde fundet vores livs kærlighed, hvilket gav Vibeke skyldfølelse, fordi hun gennem fem år havde boet sammen med sin forlovede, Ole, som alle i hendes familie forventede og ønskede, at hun skulle giftes med. Men i deres fælles begejstring for min bog var hendes forlovede blevet inspireret af den til selv at blaffe rundt i USA, med det resultat, at han nu under sin Amerika-rejse mistede sit livs udkårne, hvilket jeg altid har haft skyldfølelse over, skønt vi har været venner lige siden. Jeg var selv helt sikker på, at jeg efter min egen 160.000 kilometer søgende Amerika-blafnings endelig havde fundet den kone, jeg som præstesøn var blevet opdraget til, at man skulle have. Men jeg havde også lært på landevejen, at hver gang jeg havde lignende følelser, så var den hurtigste måde at finde ud af, om man virkelig passer sammen i medgang og modgang, at invitere kvinden ud på en lang rejse på tommelfingeren. Så nu fik jeg samme idé til at prøve mit forhold til Vibeke af og spurgte hende, om hun ville med til Polen.

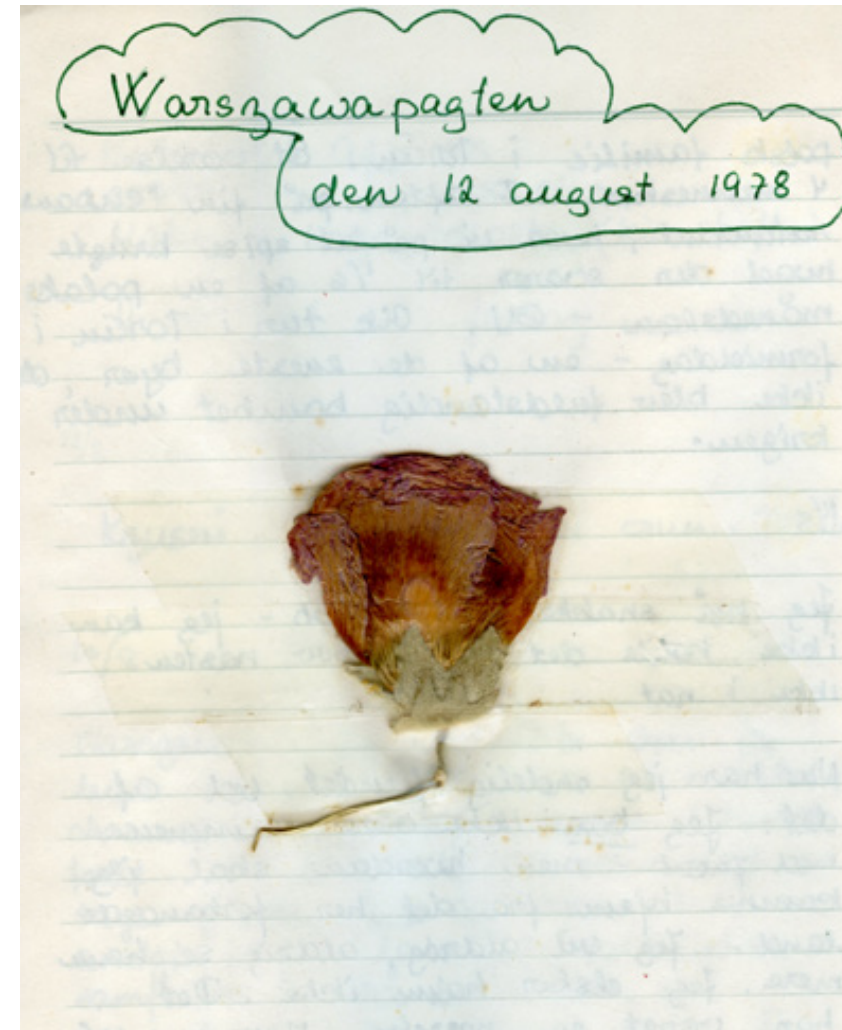
Og for at det skulle gå helt rigtigt til, tog jeg hende på nøjagtig samme prøvelsernes tur som den, der fik ødelagt mit forhold til Majbrit: ”Hvis Vibeke klarer den, så *må* det virkelig være *true love*. Så kan vi også klare at leve et langt samliv bagefter,” tænkte jeg. Det gik da også strålende denne gang, og da jeg sidst ved hjælp af Majbrit havde fået forlaget i Warszawa til at acceptere mine krav, blev Vibekes og mine aftener sammen med kommunistpartiets bosser lidt mindre våde og helt uden seksuelle overgreb. Derimod brugte de besøget til interviews og på at fotografere det yndige par sammen til deres PR for bogen. Og på campingpladsen i Warszawa druknede vores forhold denne gang ikke i en sand syndflod som med Majbrit, men i en sø af Amors pile. For det var her, vi tog beslutningen om at få et barn sammen og underskrev vores fælles Warszawapagt om alle vores forpligtelser og ansvar i dette forhold. Og mens den oprindelige Warszawapagt – den, der blev oprettet som et voldeligt tvangsægteskab det år, Vibeke blev født, og som af min generation blev opfattet som noget, der ville vare evigt – for længst er gået i opløsning efter murens fald, ja, så har Vibekes og min

Warszawapagt, oprettet i kærlighed og frihed, nu eksisteret i længere tid end den oprindelige.

Resultatet ses i vores to børn. Vores søn, Daniel, der i skrivende stund blaffer rundt inde i det i dag noget friere Rusland – et af de eneste lande i verden, hvis indbyggere han endnu ikke havde nået at leve sig ind i og fået forståelse for ved at bo privat hos dem. Og vores datter, Lalou, der i skrivende stund desværre er havnet bag nye mure som psykolog for traumatiserede palæstinensiske børn i Gaza – hvor hun tilmed lige nu er under kraftigt israelsk bombeangreb – som en påmindelse om, at uden indlevelse i dem, vi i en døgnflueagtig periode opfatter som ”de andre” eller ”fjenden”, vil der hele tiden opstå nye ødelæggende mure mellem mennesker.

Således er vores børn et levende bevis på, at *Amerikanske billeder* – som jeg i et øjeblik misforstået tro på, hvor stærke og umenneskelige vores indbildte fjender kan være, var lige ved at slå ihjel – lever videre i menneskers hjerter, i al fald hos mine børn. Således har jeg omsider lært at integrere mig med mit livsværk og føler ikke, at mit arbejde har været helt forgæves.

”Thi hvad gavner det et Menneske, om han vinder den hele Verden, men må bøde med sin Sjæl?” Math 16:26

OGÓLNOKRAJOWA
SPÓŁDZIELNIA TURYSTYCZNA
„GROMADA”
Miejski Ośrodek w Warszawie
OŚRODEK KAMPINGOWY I kiel.
ul. Żelazki 11 Włocław 22, tel. 25-43-91
02-092 Warszawa (2)

Jeg erklærer hermed i
helt ædru tilstand at jeg
virkelig ønsker at få et
barn med Vibeke og at jeg er
indforstået med at påtage mig
blestiftning osv. i samme omfang
som Vibeke, når det er muligt.

WARSZAWA PASTEN 12 August 1978

Jacob Holdt

OGÓLNOKRAJOWA
SPÓŁDZIELNIA TURYSTYCZNA
„GROMADA”
Miejski Ośrodek w Warszawie
OŚRODEK KAMPINGOWY I kiel.
ul. Żelazki 11 Włocław 22, tel. 25-43-91
02-092 Warszawa (2)

Jeg erklærer hermed - i helt
ædru tilstand - at jeg - som
mange gange før ~~gjorde~~ har
ytret ønske om at blive gravid
med Jacob - den internationale
isbjørn.

Warszawa den 12 august 1978.

Vibeke Rostrup Rasmussen

Alle fotos brugt i bogen er privatfotos med undtagelse af:

Side 186: Bent Krøyer/Roskilde Lokalhistoriske Arkiv

Side 195 (top): Carlos Arango de Montis/Final Cut For Real

Side 204 & 205: Knud Jacobsen/RitzauScanpix

Side 211: Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

Side 225 (top): Rolf Scavenius Jensen

Side 228 (tv): Doug Niven/AFP/RitzauScanpix

Side 228 (th): Dick Swanson/Getty Images

Side 229 (top, tv): AFP/RitzauScanpix

Side 229 (top, th): Hoang Dinh Nam/AFP/RitzauScanpix

Side 229 (bund, tv): Christopher Pillitz/Alamy Stock Photo

Side 229 (bund, th): Hoang Dinh Nam/AFP/RitzauScanpix

Side 379 (bund, tv): Estate of Peter Sekaer

Side 462 (top): Sven Simon Ullstein/RitzauScanpix

Side 462 (bund): Wikipedia

Side 468: Stephan Wurzel

Om at sige ja

Erindringer 1947-1977

Af Jacob Holdt

© Politikens Forlag

JP/Politikens Hus A/S 2019

1. udgave, 1. oplag

ISBN 978-87-400-5065-3

Printed in Slovenia 2019

Grafisk tilrettelægning: Kenneth Schultz

Redaktion: Kristoffer Zøllner

Forlagsredaktion: Majbrit Hansen

Billedredaktion: Birgitta Lund

Repro: Thomas Brinkløv Grafisk

Bogen er trykt hos: GPS Group

Kopiering af denne bog må kun finde sted på institutioner og virksomheder, der har indgået aftale med Copy-Dan og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

For enkelte illustrationer har det været umuligt at finde frem til den retmæssige indehaver af ophavsretten. Såfremt vi på denne måde har krænket ophavsretten, er det sket utilsigtet. Retmæssige krav i denne forbindelse vil selvfølgelig blive honoreret, som havde vi indhentet tilladelse i forvejen.

POLITIKENS FORLAG

Rådhuspladsen 37

1785 København V

Tlf: 33 47 07 07

www.politikensforlag.dk

Jacob Holdts tusinder af sider med uddybende materiale: american-pictures.com

Links til denne bogs supplerende oplysninger, rettelser af fejl

og kontakt til Jacob Holdt: holdt.us/to/saying/yes/